

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE SELÇUKLULARI’NIN DENİZ GÜCÜ

Uğur VARDARLI

2501171585

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Muharrem KESİK

İSTANBUL – 2021

ÖZ

TÜRKİYE SELÇUKLULARI'NIN DENİZ GÜCÜ

Uğur VARDARLI

Türkiye Selçuklu Tarihi'nin ihmal edilen ve az bilgiye rastlanılan konularından biri de denizcilik alanındaki faaliyetleridir. Nitekim tahmin edileceği üzere Orta ve Batı Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin varlığını sürdürebilmesi için deniz kuvvetine sahip olması bir zorunluluktur. 26 Ağustos 1071 tarihindeki Malazgirt Savaşı'ndan sonra iktidar kavgalarının devam ettiği Bizans İmparatorluğu'nun durumundan istifade eden Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah (1078-1086), İstanbul Boğazı kıyılarına kadar ilerlemişse de denizcilik faaliyetleri anlamında bir teşebbüste bulunmamıştır. Türkiye Selçuklu Emîri Ebu'l-Kâsım'ın (1086-1092) Gemlik'te bir tersane inşa etmesi ise Türk denizcilik tarihi açısından ilk ciddi teşebbüstür. Ancak tersanedeki gemilerin Bizans donanması tarafından yakılmasıyla Türkiye Selçukluları, muhtemel kuvvetli bir deniz gücünden mahrum kalmıştır. Daha sonraları ise ilk Türk deniz gücünü Çaka Bey (ö. 1092) tesis etmiştir. Çaka Bey ile başlayan Türk denizcilik tarihinin, İkinci Beylikler Devri'nden Osmanlı Devleti'ne geçiş sürecinin temelini atan Türkiye Selçuklu Devleti ise 1098-1099 yılındaki I. Haçlı Seferi'nden sonra Bizans İmparatorluğu'nun sahil kıyılarını ele geçirmesiyle bir kara devletine dönüşmüştü. Devletin bir kara ülkesi hüviyetinde olduğu I. Kılıç Arslan (1093-1107), I. Mesud (1116-1155) ve II. Kılıç Arslan (1156-1192) dönemlerinde denizcilik faaliyetlerine rastlamak mümkün olmamıştır. I. Kılıç Arslan, Çaka Bey'in kızıyla evli olması sebebiyle I. Haçlı Seferi öncesinde muhtemelen kayınpederinin sahip olduğu deniz gücünden yararlanmıştı. Ebu'l-Kâsım'dan sonra Türkiye Selçuklu deniz gücünün oluşturulması konusunda ilk ciddi teşebbüs ise I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1197, 1205-1211) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Akdeniz kıyısındaki Antalya'nın fethi ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan beri denizcilik bağlamında ilk önemli adım atılmış oldu. I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) devrinde Sinop'un fethi ile devletin sınırları Karadeniz'e ulaşmıştı. Ülkenin sınırlarının Akdeniz ve Karadeniz'e ulaşmasıyla birlikte İtalyan denizci devletleri ve

Kıbrıs Haçlı Krallığı (1192-1489) ile siyasî ve ticarî ilişkiler başladı. I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) devrinde önce Alâiye fethedildi daha sonra da ilk ve tek deniz aşırı sefer olan 1224 yılındaki Suğdak Seferi yapıldı. Antalya, Sinop, Alâiye'nin fetihleri ile deniz aşırı bir sefer olan Suğdak, Türkiye Selçuklularının denizcilikte kısa sürede geldiği noktayı göstermektedir. Bu çalışmada, 1078-1308 yılları arasında hüküm süren Türkiye Selçuklu Devleti'nin denizcilik alanındaki faaliyetlerinin yanı sıra deniz gücünün Türkiye Selçuklu Devleti'ne siyasî, iktisadî ve sosyal anlamdaki etkileri kaynakların ve modern araştırmaların verdiği bilgiler ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Deniz, Denizcilik, Sultanlar, Fetihler, Antalya, Sinop, Alâiye, Suğdak

ABSTRACT

TURKEY SELJUKS NAVAL POWER

Uğur VARDARLI

One of the neglected and little-informed subjects of Turkey Seljuk History is its activities in the field of maritime. As a matter of fact, as can be expected, it was a necessity for the Turkey Seljuk State to maintain its existence in Central and Western Anatolia to have naval power. After the Battle of Manzikert on August 26, 1071, the founder of the Turkey Seljuk State, Suleyman Shah (1078-1086), who took advantage of the situation in the Byzantine Empire, where the power struggles continued, did not make any attempt in terms of maritime activities, although he advanced to the shores of the Bosphorus. The construction of a shipyard in Gemlik by the Turkey Seljuk Emir Abu'l-Qāsim (1086-1092) is the first serious attempt in terms of Turkish maritime history. However, when the ships in the shipyard were burned by the Byzantine navy, the Turkey Seljuks were deprived of a possible strong naval power. Later, Tzachas (d. 1092) established the first Turkish naval power. The Turkey Seljuk State, which laid the foundation of the Turkish maritime history that started with Tzachas and the transition process from the Second Principalities Period to the Ottoman Empire, turned into a land state after the Byzantine Empire captured the coastal shores after the First Crusade in 1098-1099. It was not possible to encounter maritime activities during the Kilij Arslān I (1093-1107), Mas'ūd I (1116-1155) and Kilij Arslān II (1156-1192) periods when the state was a landlocked country. Since Kilij Arslān I was married to Tzachas's daughter, he probably benefited from the naval power of his father-in-law before the First Crusade. After Abu'l-Qāsim, the first serious attempt to create a Turkey Seljuk naval power was made by Ghiyāth ad-Dīn Kaykhusraw I (1192-1197, 1205-1211). In this period, with the conquest of Antalya on the Mediterranean coast, the first important step was taken in the maritime context since the establishment of the Turkey Seljuk State. During the reign of 'Izz ad-Dīn Kaykāwūs I (1211-1220), the borders of the state reached the Black Sea with the conquest of Sinop. With the borders of the country reaching the Mediterranean and the Black Sea, political and commercial relations

began with the Italian maritime states and the Crusader Kingdom of Cyprus (1192-1489). During the reign of Alā ad-Dīn Kayqubād I (1220-1237), first Alā'iyya was conquered, and then the first and only overseas expedition was the Sudak Expedition in 1224. Suğdak, an overseas expedition with the conquests of Antalya, Sinop, Alaiye, shows the point that the Turkey Seljuks reached in a short time in maritime. In this study, the activities of the Turkey Seljuk State, which ruled between 1078-1308, in the maritime field, as well as the political, economic and social effects of naval power on the state are discussed in the light of the information provided by the sources and modern researches.

Keywords: Turkey Seljuks, Naval, Maritime, Sultans, Conquests, Antalya, Sinop, Alā'iyya, Sudak

ÖNSÖZ

Türk denizcilik tarihi açısından dönüm noktalarından biri, Türklerin 26 Ağustos 1071 tarihindeki Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'yu yurt edinmeye başlamalarıdır. Bizans İmparatorluğu'nun üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu'daki otoritesini neredeyse tamamen kaybetmesi Türklerin kısa sürede Anadolu'ya hâkim olmalarını kolaylaştırmıştır. Anadolu kurulan ilk Türk Beyliklerinin yanı sıra Türkiye Selçuklu Devleti'nin tesisi, Anadolu'da kesintisiz süren Türk hâkimiyetinin ilk büyük adımı olmuştur. Anadolu'da kalıcı olmanın en önemli zorunluluklarından biri de denizlerde güçlü olmaktır. Bu tezde kuruluşundan yıkılışına kadar Anadolu'da Türklerin varlığını kuvvetlendiren Türkiye Selçuklu Devleti'nin deniz gücü ele alınmıştır.

Bu konu hakkında bugüne kadar müstakil ve ayrıntılı olarak bir çalışma ele alınmamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin sahip olduğu deniz gücü sadece askerî açıdan varlık göstermemiş, ülkenin siyasî ve iktisadî açıdan da güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Kurulduktan hemen sonra Haçlı Seferlerinin başladığı bir dönemde varlığını sürdürmeyi başaran Türkiye Selçukluları, yükseliş devrinden itibaren denizciliğe önem vermiş ve iktisadî zenginliği sağlama çabası içerisinde olmuştur. Antalya, Sinop ve Alâiye'nin fetihlerinin yanı sıra Suğdak'a düzenlenen deniz aşırı sefer bu düşüncenin ürünüdür.

Tezin giriş bölümünde İslâm denizciliğinin başlaması ve gelişmesinin yanı sıra Emevîler, Abbâsîler, Tolunoğulları, İhşîdîler, Fâtımîler, Eyyûbîler, Gazneliler ve Büyük Selçukluların yürüttükleri denizcilik faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ve müessesisi Süleyman Şah, Gemlik'te tersane kurmaya çalışan Ebu'l-Kâsım'ın faaliyetlerinin yanında Haçlı Seferleri sonrasında bir kara devleti haline dönüşmesi sürecinde I. Kılıç Arslan, I. Mesud ve II. Kılıç Arslan'ın Anadolu kıyılarına yönelik faaliyetleri ele alınmıştır. Çaka Bey'in Türkiye Selçuklu Devleti'nden bağımsız faaliyetlerini sürdürmesi nedeniyle geniş olarak ele alınmamış, denizcilik faaliyetleri dipnot halinde kısaca anlatılmıştır.

İkinci bölümde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk hükümdarlığı daha sonra Rükneddin Süleyman Şah ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci hükümdarlığı döneminde gerçekleşen Trabzon Kuşatması, Antalya'nın fethi ve Alaşehir Savaşı ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde I. İzzeddin Keykâvus'un devrinde gerçekleştirilen ve denizcilik açısından önemli olan Sinop'un Fethi, Kıbrıs Haçlı Krallığı ile yapılan ticaret antlaşmasının yanında Antalya'nın istirdadı incelenmiştir.

Dördüncü bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'ne her anlamda en parlak devrini yaşatan I. Alâeddin Keykubad döneminde gerçekleşen Alâiye'nin fethi, deniz aşırı Suğdak Seferi, Akdeniz sahil kalelerinin fethi ve Trabzon kuşatması araştırılmıştır.

Beşinci bölümde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığı devrinde 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı sonrası devletin yıkılışına kadar devam eden istikrarsızlık dönemi, Muineddin Süleyman Pervâne'nin Sinop'u istirdadı ve Pervâneoğulları anlatılmıştır.

Altıncı bölümde ise Türkiye Selçuklu deniz gücünün teşkilat yapısı, rütbeler-unvanlar, Alâiye Tersanesi ile gemi yapımı ve gemiler bağlamında değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Tezin yazımında günümüz Türkçe kuralları esas alınmıştır.

Tez konusunun, daha önceden geniş kapsamda incelenmemiş olması ve bu konu hakkında çalışma şansına sahip olmam nedeniyle mutlu olduğumu belirtmek isterim. Bu konu hakkında çalışma lütfunda bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Muharrem KESİK'e şükranlarımı sunarım. Bugüne kadar her zaman olduğu gibi çalışmalarımı yürüttüğüm esnada da maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen sevgili aileme minnettarım.

Uğur VARDARLI

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE SELÇUKLU DENİZCİLİĞİ

1.1. Süleyman Şah Dönemi (1078-1086)	20
1.2. Ebu'l-Kâsım Dönemi (1086-1092)	26
1.2.1. Gemlik'te Türk Tersanesi'nin Kurulması Teşebbüsü.....	28
1.2.2. Ebu'l-Kâsım'ın Çaka Bey ile İttifak Girişimi.....	29
1.3. Ebu'l-Kâsım'dan Sonra Türkiye Selçuklu Denizciliği'nin Durumu.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1192-1197, 1205-1211)

2.1. Trabzon Kuşatması (1205-1206).....	41
2.2. Antalya'nın Fethi (1207)	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİ (1211-1220)

3.1. Kıbrıs Haçlı Krallığı ile Yapılan Ticaret Antlaşması.....	53
3.2. Sinop'un Fethi (1214)	59
3.3. Antalya'nın İstirdadı (1216).....	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237)

4.1. Venedikliler ile Yapılan Ticaret Antlaşması (1220)	69
4.2. Alâiye'nin Fethi (1221-1222).....	72
4.3. Hüsameddin Çoban ve Suğdak (Kırım) Seferi (1224-1225).....	78
4.4. Akdeniz Sahil Kalelerinin Fethi (1225)	88
4.5. Trabzon Kuşatması (1227-1228).....	88

BEŞİNCİ BÖLÜM

GERİLEME VE YIKILIŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE SELÇUKLU DENİZCİLİĞİ

5.1. Muineddin Süleyman Pervâne'nin Sinop'u İstirdadı (1266)	102
5.2. Pervâneoğulları.....	108

ALTINCI BÖLÜM

DONANMA TEŞKİLÂTI

6.1. Rütbeler-Unvanlar	111
6.2. Alâiye (Alanya) Tersanesi.....	114
6.3. Gemi Yapımı ve Gemiler	117
SONUÇ	120
KAYNAKÇA	123
EKLER	138

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a. mlf.	: Aynı müellif
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Eİ²	: The Encyclopaedia of Islam (Second Edition)
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
Krş.	: Karşılaştırınız
Ktp.	: Kütüphanesi
n.	: dipnot
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı

trc.	: Tercüme, tercüme eden
TD	: İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi
TK	: Türk Kültürü Dergisi
TTEM	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
v.d.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınlayan, yayınları

KAYNAK VE ARAŞTIRMA ESERLER

Bugüne kadar Türkiye Selçukluları'nın deniz gücü ile alakalı müstakil bir kaynak ve araştırma eser tespit etmek mümkün olmamıştır. Konu ile ilgili malumat bulunan kaynak ve araştırma eserler aşağıda tasnif edilmiştir.

A. KAYNAK ESERLER

1. ARAPÇA VE FARŞÇA KAYNAKLAR

1) el-‘Azîmî [Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Azîmî et-Tenûhî] (ö. 556/1161 ?): XII. yüzyıl Suriye tarihçilerindendir. **Târîhu'l-‘Azîmî** adlı eseri genel bir Vekayinâme olup Hz. Âdem'den başlayıp Abbâsî Halifesi el-Muktefî-Liemrillâh döneminin sonuna kadar (555/1160) kadar yaşanan olayları ihtiva etmektedir.¹ Eserinde meydana gelen olaylar hakkında muhtasar bir şekilde yer veren müelliften Türkiye Selçukluları'nın kuruluş süreciyle ilgili faydalanılmıştır. Eserde Selçuklular'ın anlatıldığı kısımlar, Ali Sevim tarafından neşir ve tercüme edilmiştir. Çalışmada bu tercüme kullanılmıştır.

2) İbnü'l-Esîr [Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî] (ö. 630/1233): Büyük İslâm tarihçilerinden biri olarak kabul edilen İbnü'l-Esîr² 555/1160 yılında dünyaya geldi. Dil, edebiyat, tarih, hadis ilimlerinde kendini geliştirdi. 578/1182 yılından itibaren tarih alanında çalışmalara başladı. Bu çalışmada kullanılan **el-Kâmil fi't-Târih**³ adlı eseri, yaratılıştan 1231 yılına kadar olan olayları kapsamaktadır. İbnü'l-Esîr, eserinde Emevîler, Abbâsîler ve Selçuklular'ın denizcilik faaliyetleri ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler olmamakla birlikte donanma ile ilgili bazı hususları aktarması nedeniyle çalışmasından istifa edilmiştir. Eser, Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, M. Beşir Eryarsoy,

¹ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Azîmî, **Târîhu'l-‘Azîmî, Azîmî Tarihi, Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)**, (haz. Ali Sevim), Ankara 1988, s. IX-XXIX; Ali Sevim “Azîmî”, **DİA**, IV, 330-331.

² Müellif hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, “İbnü'l-Esîr”, **DİA**, XXI, 26-27.

³ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, “el-Kâmil”, **DİA**, XXIV, 281-283.

Abdullah Köşe, Hacı Yunus Apaydın ve Zülfikar Tüccar tarafından müşterek bir şekilde tercüme edilmiştir. Tezde bu tercüme kullanılmıştır.⁴

3) Bündârî [Kıvâmuddîn Ebû İbrâhîm el-Feth b. Alî b. Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî] (ö. 643/1245): Eyyûbîler zamanında yaşamış bir edip ve tarihçidir. İmâdüddin Kâtib el-İsfahânî'nin, 1072 yılında Melikşah'ın tahta çıkışından, 1134 yılında Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul b. Muhammed'in ölümüne kadar gerçekleşen olayları anlattığı **Nusratü'l-Fetre ve 'usratü'l-Fitra** adlı eserini özetleyerek **Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'usra** adıyla yazmıştır.⁵ Eserde, Irak Selçuklu Devleti ile Abbâsi Halifeliği arasında Dicle Nehri üzerinde gerçekleşen muharebe ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Yapıt, Kıvameddin Burslan tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olup çalışmada bu çeviri kullanılmıştır.⁶

4) İbn Bîbî [Nâsîrüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî] (ö. 684/1285 sonrası): Müellif, Türkiye Selçuklu Devleti hakkında yazdığı **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye** adlı eseriyle meşhurdur. Hayatı hakkında bilinenler, eserinde çeşitli vesilelerle verdiği bilgilere dayanmaktadır. İbn Bîbî, kitabına, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemiyle başlamış, bizzat yaşadığı Sultan I. Alâeddin Keykubad zamanını ve ondan sonraki dönemi tafsilatlı bir şekilde anlatmış, çalışmasına çeşitli belgeler koyarak eserini zenginleştirmiştir. Türkiye Selçukluları için önemli bir kaynak olan eserin dili Farsçadır. İbn Bîbî'nin mezkûr eseri, Türkiye Selçukluları Devleti'nin denizcilik faaliyetleri hakkında en fazla bilgi veren kaynak niteliğindedir. Özellikle I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra Türkiye Selçukluları'nın denizcilik faaliyetleri hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Çalışmada Mürsel Öztürk tarafından yapılan tercüme kullanılmıştır.⁷

⁴ İbnü'l-Esîr, **İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi**, (trc. Abdülkerim Özeydın, Ahmet Ağırakça, M. Beşir Eryarsoy, Abdullah Köşe, Hacı Yunus Apaydın ve Zülfikar Tüccar), I-XII, İstanbul 1987.

⁵ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özeydın, "Bündârî", **DİA**, VI, 489-490.

⁶ Bündârî, **Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'usra**, (trc. Kıvameddin Burslan, **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Ankara 1999).

⁷ İbn Bîbî, **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye**, (trc. Mürsel Öztürk), II-Tercüme, Ankara 2014.

5) **Kerîmüddîn Mahmud Aksarâyî (ö. 733/1332-33):** Hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. “Aksarâyî” nisbesini alması, Aksaraylı bir aileden geldiğini göstermektedir. **Müsâmeretü’l-Ahbâr ve Müsâyeretü’l-Ahyâr** veya **Tezkire-i Aksarâyî** adlı eseri, Türkiye Selçuklu tarihi için, İbn Bîbî’nin **el-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-umûri’l-Alâiyye** adlı eserinden sonraki en önemli kaynaktır. Türkiye Selçuklu deniz gücü ile ilgili bilgiler olmamakla birlikte eserden diğer konularda faydalanılmıştır. Çalışmada Mürsel Öztürk tarafından yapılan tercümeden istifade edilmiştir.⁸

6) **İbnü’l-Verdî, Zeynüddin [Ebû Hafs Zeynüddîn Ömer b. el-Muzaffer b. Ömer el-Bekrî el-Kureşî el-Maarrî] (ö. 749/1349):** Ebu’l-Fidâ’nın **el-Muhtasar fî Ahbâri’l-Beşer** adlı tarihini, yazmış olduğu **Tetimmetü’l-Muhtasar fî Ahbâri’l-Beşer (Târîhu İbni’l-Verdî)** adlı eserinde özetlemiştir. 729/1329 yılından vefat ettiği 749/1349 yılına kadar yaşanan olayları kendisi kaleme almıştır.⁹ Eserde, Türkiye Selçuklu Devleti’nin deniz gücü ile bilgi bulunmamasına rağmen, I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Antalya’nın fethinin tarihini vermesi açısından dikkat çekicidir. Eserden diğer konularda da faydalanılmıştır. Tezde, Mustafa Alican tarafından Selçuklular ile ilgili kısımların tercümesinden yararlanılmıştır.¹⁰

7) **İbn Kesîr [Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî] (ö. 774/1373):** Yazmış olduğu **el-Bidâye ve’n-Nihâye** adlı eseri, yaratılıştan 767/1365-1366 yılına kadar gelen olayları kronolojik sırayla anlatan 14 ciltten oluşan genel bir İslâm tarihidir.¹¹ Eserden, bilhassa Abbâsîler’in denizcilik faaliyetleri konusunda faydalanılmıştır. Çalışmada Mehmet Keskin tarafından yapılan on beş ciltlik çeviri kullanılmıştır.¹²

⁸ Aksarâyî, **Müsâmeretü’l-Ahbâr**, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

⁹ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş - Ali Şakir Ergin, “İbnü’l-Verdî, Zeynüddin”, **DİA**, XXI, 239-240.

¹⁰ İbnü’l-Verdî, **Tetimmetü’l-Muhtasar fî Ahbâri’l-Beşer (Târîhu İbni’l-Verdî)**, **Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, (trc. Mustafa Alican), İstanbul 2017.

¹¹ Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, “İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ”, **DİA**, XX, 132-134.

¹² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve’n-Nihâye, Büyük İslâm Tarihi**, (trc. Mehmet Keskin), İstanbul 1994, I-XV.

8) **Abû Bakr ibn al-Zakî (ö. ?)**: Doğum tarihi belli değildir. Babasının adını Zeki olarak kaydeden Ebû Bekr'in, el-Konevî nisbesini kullanması dolayısıyla Konya'da dünyaya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ailesi hakkında bir bilgi yoktur. Yaşadığı dönemde çeşitli devlet adamları ile yapmış olduğu mektuplaşmaların bulunduğu **Ravzat al-Kuttâb va Hadîkat al-Albâb** adlı eseriyle bilinmektedir. Eser Türkiye Selçuklu deniz gücü hakkında bir bilgi vermemekle beraber devletin son dönemlerinde Melikü's-Sevâhil olarak görevde bulunan Bahaeddin Muhammed ile yaptığı mektuplaşmaları içermesi dolayısıyla önemlidir.¹³ Eser, Ali Sevim tarafından yayımlanmıştır.

9) **Anonim Selçuk-nâme (Târîh-i Âl-i Selçuk)**: Bilinmeyen bir müellif tarafından Farsça olarak kaleme alınan ve meşhur olan bu eser, Selçuklular'ın başlangıçtan Muharrem 765/Ekim 1363'e kadar kısa bir tarihini içermektedir.¹⁴ Türkiye Selçuklu Devleti'nin yürüttüğü denizcilik faaliyetleri hakkında eserde bulunan bilgi çok azdır. Çalışmada Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner tarafından hazırlanan çeviri kullanılmıştır.

10) **Mîrhând [Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând b. Burhâniddîn Hâvendşâh b. Kemâliddîn Mahmûd Herevî] (ö. 903/1498)**: Ali Şîr Nevâî'ye ithaf edip yazdığı **Ravzatü's-Safâ' fî Sîreti'l-Enbiyâ' ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ'** adını taşıyan yedi ciltlik genel İslâm Tarihi'nin dördüncü cildinde Selçuklular ve Hârezmsahlar gibi Abbâsîlerle çağdaş olan hânedanları anlatmaktadır.¹⁵ Mîrhând'ın eserinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu kıyılarındaki fetihleri ve deniz gücü hususunda bilgi yoktur. Eserden diğer bazı hususlarda istifade edilmiştir. Eserin Selçuklular ile ilgili kısmı, Erkan Göksu tarafından tercüme edilmiştir.¹⁶

¹³ Müellif ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abû Bakr ibn al-Zakî, **Ravzat al-Kuttâb va Hadîkat al-Albâb**, (yay. Ali Sevim), Ankara 2011, s. 1-9.

¹⁴ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Anonim Selçuknâme (Târîh-i Âl-i Selçuk)**, (haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner), Ankara 2014, s. 8-12.

¹⁵ Müellif ve eseri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Aka, "Mîrhând", **DİA**, XXX, 156-157.

¹⁶ Mîrhând, **Ravzatü's-Safâ' fî Sîreti'l-Enbiyâ' ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ'** (Tabaka-i Selçûkiyye), (trc. Erkan Göksu), Ankara 2015.

11) Ahmed bin Mahmûd (ö. 977/1569-70): Müellifin hayatı hakkında yeterli miktarda bilgi yoktur. Yazar, Türkçe yazmış olduğu **Selçuknâme**'de¹⁷ çoğunlukla Büyük Selçuklulara yer vermiştir. Ayrıca Irak, Kirman ve Türkiye Selçukluları hakkında da kısa malûmat bulunmaktadır. Verdiği bilgilerin bir kısmı tartışmalı olup bir kısmı da daha önce kaynaklarda verilenlerin tekrarıdır.¹⁸ Eser, Erdoğan Merçil tarafından tercüme edilmiş ve çalışmada bu çeviriden yararlanılmıştır.

12) Müneccimbaşı, Ahmed Dede (ö. 1113/1702): Osmanlı âlimi, müneccim, mutasavvıf ve tarihçidir. 1668 yılında Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra onun yerine müneccimbaşı oldu. Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in musâhipliğini yaptı. Arapça genel tarih olarak yazdığı **Câmi'u'd-Düvel**, yaratılıştan 1670 yılına kadar gelen olayları kapsamaktadır. İki cilt olan eserin I. cildinde Büyük Selçuklu tarihine, II. cildinde Türkiye Selçukluları ve Beylikler tarihine yer vermiştir.¹⁹ Çalışmada, Türkiye Selçukluları'nın deniz gücü ile ilgili verilen bilgiler, daha önce yazılan tarih kitaplarının tekrarı mahiyetindedir. Eser, Ali Öngül tarafından yayımlanmış ve tercüme edilmiştir.²⁰

2) BİZANS KAYNAKLARI

1) Mikhael Attaleiates (ö. ?): Yazarın doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. İstanbul'da hukuk eğitimi gördü ve avukatlık yanında ticaretle uğraştı. Üst düzey bir Bizans görevlisi olarak devlet içinde çeşitli görevlerde bulundu. İmparator Romanos Diogenes (1068-1071) ile birlikte Malazgirt Savaşı'na katıldı. VII. Mikhael Dukas (1071-1078) ve Nikephoros Botaneiates'in (1078-1081) imparatorluk döneminde askerî yargıç olarak görev yaptı. Yazmış olduğu **Istoria** adlı eserde, 1034 yılının olaylarıyla anlatımına başlar ve 1080 yılına kadar gerçekleşen

¹⁷ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed bin Mahmud, **Selçuknâme**, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 2011, s. 11-18.

¹⁸ Erdoğan Merçil, "Selçuknâme", **DİA**, XXXVI, 397-398.

¹⁹ Müellif ve eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ağırakça, "Müneccimbaşı, Ahmed Dede", **DİA**, XXXIII, 4-6.

²⁰ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmi'u'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, (yay. Ali Öngül), II, İzmir 2001.

gelişmeleri anlatır.²¹ Mikhael Attaleiates, eserinde Türkiye Selçukluları'nın Nikephoros Botaneiates döneminde İstanbul'a gelişi, Kadıköy ve Üsküdar'da bulunduğu dönem hakkında bazı bilgiler vermektedir. Eser, Bilge Umar tarafından **Tarih** adıyla tercüme edilmiş ve araştırmada bu çeviriden faydalanılmıştır.

2) Nikephoros Bryennios (ö. 1137 ?): Edirne'de doğdu. Bizans İmparatorluğu'nda yüksek rütbeli subaylar, yöneticiler yetiştirmiş bir aileden gelmekteydi. Adaşı olan babası, Bizans İmparatorluğu'nda taht mücadelesine giriştiyse de kaybetti. Yazar hem komutan hem de yönetici olarak yüksek rütbelerde görev yaptı. I. Aleksios Komnenos'un kızı Anna Komnena ile evlendi ve "*Kaisar*" unvanı aldı. **Tarihin Özü** adlı eseri, 1070-1079 yılları arasındaki olayları kapsamaktadır.²² Te'lif eserde özellikle Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş aşaması ile ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Eser, Bilge Umar tarafından tercüme edilmiştir.

3) Ioannes Zonaras (ö. ?): Ailesi, doğduğu yer, ölümü konusunda bilgi yoktur. Eserinden Aleksios Komnenos (1081-1118), Ioannes Komnenos (1118-1143) ve Manuel Komnenos (1143-1180) devirlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Kitabındaki üslubundan bir hukukçu olduğu tahmin edilmektedir. **Tarihlerin Özeti** adlı kitabının son iki bölümü Anadolu'nun Türkleşmesi tarihi bakımından önemlidir. 18 kitabından ilk 12'si, evrenin yaratılışından I. Konstantinos'un (324-337) egemenliğine kadar yaşananları anlatmaktadır. 13., 14., 15. ve 16. kitaplarda Anadolu'nun Türkleşmesi öncesi, 17. ve 18. kitaplarda ise Anadolu'nun Türkleşme süreci hakkında bilgi verilmektedir.²³ Yapıt, Bilge Umar tarafından çevirilmiştir ve çalışmada bu tercümeden istifade edilmiştir.

4) Anna Komnena (ö. 1153 ?): Bizans imparatoru Aleksios Komnenos'un kızı ve ünlü Bizans tarihçisi Nikephoros Bryennios'un karısıdır. Babasının ölümünden (1118) sonra giriştiği taht mücadelesinde başarısız olmuştur. Bunun

²¹ Müellif ve eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mikhael Attaleiates, **Tarih**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 5-6.

²² Yazar ve eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nikephoros Bryennios, **Tarihin Özü**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 5-8.

²³ Yazar ve eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ioannes Zonaras, **Tarihlerin Özeti**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, 5-7.

üzerine bir manastıra kapanarak Aleksios Komnenos'un hayatını ve faaliyetlerini ele alan **Alexiad** adlı eserini kaleme almıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleri ve yaşanan mücadeleler ile ilgili önemli bilgiler veren Anna Komnena, eserini babasının ölümü ile sona erdirmektedir. Te'lifi, Anadolu Türk Tarihi açısından çok önemli bir eserdir.²⁴ Türkiye Selçuklu Emîri Ebu'l-Kâsım hakkında en çok bilgi veren çalışma olma özelliğine de sahiptir. Eser, Bilge Umar tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

5) Ioannes Kinnamos (ö. 1185 sonrası): Özel hayatı ve ailesi hakkında bir bilgi yoktur. Genç yaşında "*Basilikos Grammatikos*" yani "*İmparatorluk Sekreteri*" oldu. Anadolu'da Türklerle, Balkanlar'da Sırplarla ve Macarlarla yapılan savaşlara katıldı. II. Ioannes Komnenos (1118-1143) ve I. Manuel Komnenos (1143-1180) hükümdarlık dönemlerini anlattığı **Historia** adlı eser Türklerin Anadolu'daki faaliyetleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.²⁵ Eser, Işın Demirkent tarafından Türkçeye çevirilmiştir.

6) Niketas Khoniates (ö. 1213): XII. yüzyılın ortalarında Denizli yakınında doğdu. İstanbul'da eğitim gördü ve çeşitli görevler üstlendi. Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan İznik Rum Devleti'nde görev almaya devam etti. Müellifin 1213 yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Yazmış olduğu **Historia** adlı eser, imparatorlar Ioannes Komnenos ve Manuel Komnenos devirlerinin anlaşılması açısından önemli eserdir. Selçuklu-Bizans ilişkilerinin yanı sıra 1176 yılındaki Myriokephalon Savaşı sonrası Türklerin yeniden denizlere ulaşması bağlamında önemli bilgiler vermektedir.²⁶ Yapıt, Fikret Işıltan tarafından Türkçeye tercüme edilerek kazandırılmıştır.

7) Georgios Akropolites (1217-1282): Yazar iyi bir öğrenim gördü. Doğduğu sırada İstanbul, Latin işgali altındaydı. İznik Rum İmparatoru Theodoros Laskaris'in (1205-1222) yakın arkadaşı, daha sonra da eğitmeni oldu. Elçi olarak görev yaptı. II. Theodoros Laskaris'in (1254-1258) imparator olması üzerine baş

²⁴ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Anna Komnena, **Alexiad**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 1997, s. 3-8.

²⁵ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, (trc. Işın Demirkent), Ankara 2001, IX-XXXIII.

²⁶ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1995, IX-X.

muhasebeci olarak görevlendirildi. İstanbul'un Latinlerden geri alınmasından sonra VIII. Mikhael Palailogos döneminde de üst düzey yöneticilik görevlerine devam etti. 1282 yılında öldü. **Vekâyinâme** adlı çalışması, 1204-1261 yılları arasında Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması üzerine yerine kurulan İznik Rum Devleti'nin bölgedeki mücadelelerine ışık tutmaktadır. Eser, İstanbul'un Latinlerden geri alınarak yeniden Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olmasıyla sona ermektedir. Bu dönemde İznik Rum Devleti'nin Türkiye Selçukluları ile ilişkileri hakkında önemli bilgilere yer vermektedir.²⁷ Kaynak niteliğindeki bu çalışma da Bilge Umar tarafından tercüme edilmiştir.

3) ERMENİ KAYNAKLARI

1) **Urfalı Mateos (ö. ?)**: Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Eserinde 952-1136 yılları arasında yaşanan olayları anlatmıştır. Eser üç kısma ayrılmış olup, Birinci kısımda 952-1052, ikinci kısımda 1053-1102, üçüncü kısımda ise 1102-1136 yılı olayları sıra ile ele alınmıştır.²⁸ Daha sonra bu esere, **Papaz Grigor (ö. ?)** tarafından bir **Zeyl** yazılarak 1136-1162 yılları arasında gerçekleşen olaylar ilave edilmiştir. Eser **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)** adıyla Hrant Der Andreasyan tarafından Türkçeye çevirilmiştir.²⁹ Kaynaktan özellikle Melikşah'ın Akdeniz kıyılarına yaptığı sefer sebebiyle faydalanılmıştır.

2) **Simbat (ö. 1275)**: Kilikya Ermeni Prensliği'nde görev yaptı. Yazmış olduğu **Vekayinâme**'nin 1152 yılına kadar olan kısmı, Urfalı Mateos'un bir özeti şeklindedir. 1152-1274 yılları arasındaki kısmını kendisinin yazdığı öngörülmektedir.³⁰ 1274-1331 yılları arasındaki kısım da adı bilinmeyen bir müellif tarafından kaleme alınmıştır. Eserinde Kilikya Ermenileri, Türkiye Selçukluları, Memlûkler ve Karamanoğulları ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Eserden

²⁷ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Georgios Akropolites, **Vekâyinâme**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 5-10.

²⁸ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Hrant Der Andreasyan, "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", **Tarih Dergisi**, c. I, (İstanbul 1949), sy. 1, s. 102-108.

²⁹ **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (trc. Hrant Der Andreasyan), Ankara 2019.

³⁰ Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Hrant Der Andreasyan, "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", **Tarih Dergisi**, c. 1, (İstanbul 1950), sy. 2, s. 408-413.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ermeniler üzerine yaptığı seferler konusunda yararlanılmıştır. Hrant D. Andreasyan tarafından tercümesi yapılan eser henüz basılmamış olup Türk Tarih Kurumu'ndaki Türkçe çevirisinden yararlanılmıştır.³¹

4) SÜRYANÎ KAYNAKLARI

1) Süryanî Mikhail (1126-1200): Hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Yazdığı **Vekayinâme**, Anadolu Türk Tarihi açısından önemli kaynak eserlerden biridir. Eser, Hz. Âdem ile başlamakta olup 1195 yılına kadar yaşanan mühim hadiseler anlatılmaktadır. Yaşadığı dönemin önemli olaylarına yer vermiştir.³² Eser henüz yayınlanmamıştır. Fakat Hrant Der Andreasyan tarafından Türkçeye tercüme edilen eserin Türk Tarih Kurumu'nda basılmamış nüshası bulunmaktadır.³³

2) Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî (ö. 1286): Bar Hebraeus olarak da tanınan müellifin yazmış olduğu **Kronoloji** adlı eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Hz. Âdem'den başlayıp 1285 yılına kadar gerçekleşen olayları anlatmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde ise, din ve kilise hakkında bilgiler vermektedir.³⁴ Ebu'l-Ferec, 1286 yılına kadar olan hâdiseleri bizzat kaleme almış, kardeşi Bar Şauma ve bazı müellifler, esere 1297'ye kadar gelen zeyl yazmışlardır. Ebu'l-Ferec'in eserinde ilk İslam denizciliğinden Selçuklu denizciliğine kadar olan dönemle ilgili çoğunlukla İslâm kaynaklarını doğrulayan bilgiler mevcuttur. Eserin, Ömer Rıza Doğrul tarafından İngilizceden Türkçeye yapılan tercümesi araştırma esnasında kullanılmıştır.³⁵

5) HAÇLI KAYNAKLARI

1) Willermus Tyrensis (ö. 1185): Hayatı ve çalışmaları hakkındaki bilgiler yazdıklarından çıkarılmaktadır. Müellif, bir din adamı olarak Kudüs Haçlı Krallığı'nda yüksek görevlerde bulunmuş bir kişiydi. Yazmış olduğu **Historia**

³¹ **Başkumandan Simbat Vekayinâmesi**, (trc. Hrant Der Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Basılmamış Nüsha.

³² Müellif ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Hrant Der Andreasyan, a.g.m., **Tarih Dergisi**, c. 1, sy. 2, s. 407-408.

³³ Süryanî Mikhail, **Süryanî Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi 1042-1195**, (trc. Hrant Der Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Basılmamış Nüsha.

³⁴ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-İbrî", **DİA**, XXI, 92-94.

³⁵ Abû'l-Farac (Bar Hebraus), **Abû'l-Farac Tarihi**, (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1987.

Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum adlı eseri, Fulcherius Carnotensis'in Birinci Haçlı Seferi hakkında yazmış olduğu eserin devamı niteliğindedir. Türkiye Selçukluları'nın İstanbul kıyılarına gelişi ve denizcilik hakkında önemli tespitlerde bulunmuştur.³⁶ Eserin Ergin Ayan tarafından yapılan kısmi tercümesi bulunmaktadır.

B. ARAŞTIRMA ESERLER

Türkiye Selçukluları'nın deniz gücü ve denizcilik faaliyetleriyle ilgili bir müstakil çalışma bulunmamaktadır. Daha çok konu ile ilgili araştırma eserlere dayalı makale yayınları mevcuttur. Bu makalelerin hemen hemen hepsi kaynakçada belirtilmiştir.

Türkiye Selçukluları'nın deniz gücü ile ilgili Türkiye'de yapılmış sadece bir tez mevcuttur. Burak Gani Erol tarafından hazırlanan **Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Denizcilik Faaliyetleri** adındaki tez, isminden de anlaşılacağı üzere sadece Türkiye Selçuklularını kapsamamış, Anadolu beyliklerine de yer verilmiştir.³⁷

Türkiye Selçuklularının denizcilik faaliyetleri ile ilgili olarak Hasan Geyikoğlu,³⁸ Ayşe Dudu Erdem Kuşçu,³⁹ Erdoğan Merçil'in⁴⁰ müstakil ve Mustafa Gül ile Mustafa Balcıoğlu'nun⁴¹ müşterek yazdığı makaleler bulunmaktadır. Bu makalelerden tezin temelini oluşturulmasında istifade edilmiştir.

³⁶ Müellifin eseri ve hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I.-VIII. Kitaplar)**, (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2016, s. 17-20; **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2019, s. 13-16.

³⁷ Burak Gani Erol, **Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Denizcilik Faaliyetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

³⁸ Hasan Geyikoğlu, "Selçukluların Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, c. 10, sy. 22, Erzurum 2003, s. 251-267.

³⁹ Ayşe Dudu Erdem Kuşçu, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma", **Türkler**, VII, 176-188.

⁴⁰ Erdoğan Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi 1 - Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar**, (ed. İdris Bostan - Salih Özbaran), İstanbul 2009, s. 21-29.

⁴¹ Mustafa Gül-Mustafa Balcıoğlu, "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 5, sy. 1, Samsun 1990, s. 57-64.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklularının deniz gücünü incelemek için sadece denizcilik alanındaki faaliyetlerini bilmek yeterli olmayacaktır. Çünkü Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğu döneme kadar özellikle geniş ve uzun nehirlerin yanı sıra denize kıyısı olan Türk devletleri de denizcilik alanında şartları elverdiği ölçüde denizcilikle ilgilenmişlerdir.

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte Ortaçağ'daki İslâm devletlerinin denizcilik anlayışından da önemli derecede faydalandıklarını görmek mümkündür. Esas olarak Hz. Osman Devri ile birlikte başlayan İslâm denizciliği, özellikle Emevîler ve Abbâsîler ile kendini gösterme fırsatı bulmuş, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte yeni bir safhaya girmiştir. Abbâsîlere bağlı olarak Mısır'da peş peşe kurulan ve fiilen bağımsız hareket eden Tolunoğulları ve İhşîdîlerin, denizcilik alanındaki teşebbüsleriyle bu safhayı görmek mümkündür.

Fâtımîlerin denizcilikteki başarıları, diğer İslâm devletlerine örnek teşkil edecek kadar ileri bir seviyeye gelmiştir. Mısır'da, Fâtımîlerin yıkılmasından sonra kurulan Eyyûbîlerde ise donanmanın Mısır ve civar bölgelerin korunmasında büyük rolü vardır.

Gazneliler ve Büyük Selçukluların da Türk-İslâm denizciliğinin gelişmesinde rol oynadığı söylenebilir. Özellikle Gazneli Mahmud'un son Hindistan seferinde denizci bir topluluk olan Catlara karşı, İndus Nehri'nde oluşturulan donanma, Türk denizciliği açısından dikkat çekicidir. Selçuklu Meliki Kavurd'un Basra Körfezi'nde Ummanlılar ile yapmış olduğu deniz savaşı, Selçukluların yeri geldiğinde rahatlıkla denizlerde mücadele edebileceğine dair güzel bir örnektir. Araştırma esnasında Gazneliler ve Büyük Selçuklulara temas edilirken denizcilik bu devletlerde faaliyetlerinin ne durumda olduğu da incelenmiştir.

Tezin giriş bölümünde Türk-İslâm denizciliği hakkında genel bir değerlendirme yapılmış olup sırasıyla Hülefâ-yı Râşîdin, Emevîler, Abbâsîler ile birlikte Tolunoğulları, İhşîdîler, Fâtımîler, Eyyûbîler, Gazneliler ve Büyük

Selçukluların denizcilik alanında göstermiş oldukları faaliyetler kısa şekilde ele alınmıştır.

Hülefâ-yı Râşîdin

İslâm denizciliğini esasen Hz. Ömer (634-644) devrine kadar götürmek mümkündür.⁴² İslâm peygamberi Hz. Muhammed'in deniz ve denizcilikle ilgili hadislerinin mevcut olduğu bilinmektedir.⁴³ İslâm denizciliğinin, aslında sınırların hızla genişlemesi nedeniyle Hz. Ömer devrinde tekâmül etmesi beklenirken bu gelişim, Hz. Osman (644-656) döneminde gerçekleşti. Çünkü Hz. Ömer, Mısır Valisi Amr b. As'tan denizler hakkında bilgi istedikten sonra Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân'ın donanma kurulması ve seferler yapılması teklifini reddetmişti.⁴⁴ Hz. Ömer'in donanmanın kurulması teklifini reddetmesinin temelinde Müslümanlar'ın henüz denizlerde kendini gösterebilecek tecrübede bulunmadığı fikri bulunuyordu.⁴⁵

Aslında bu dönemde donanmaların müstakil bir savaş mekanizmasından ziyade adaları ele geçirme veya denize kıyısı olan bölgelerin ele geçirilmesinde destek unsuru olarak görev yaptığı ifade edilebilir. Hz. Osman devrinde sahil şehirlerini ve ele geçirilen toprakları korumak için Suriye Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân ve Mısır Valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Bizans donanmasının Akdeniz'deki gücünü kırmak amacıyla deniz seferlerine çıkmak istiyorlardı. Bunun için bir donanma oluşturulması yönünde halifelik makamı nezdinde büyük çaba göstermişlerdi. Neticede istedikleri izni Hz. Osman'dan alarak İslâm donanmasının kurulma çalışmalarını başlatmışlardır.⁴⁶ Özellikle Muâviye b. Ebû Süfyân, Bizans'a karşı mücadelenin donanma olmadan yürütülemeyeceğini anlamıştı.⁴⁷

Hızla oluşturulan İslâm donanması, ilk sınavını 649 yılında Kıbrıs'a başarılı bir sefer düzenleyerek verdi. Hz. Osman, Muâviye b. Ebû Süfyân'a Kıbrıs'a sefer iznini, yola çıkarken ailesini yanına alması ve sadece gönüllü askerlerle gitmesi

⁴² Hz. Ömer Dönemi'ndeki İslâm denizcilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Öztürk, “İhtiyat mı? Korku mu?” Hz. Ömer'in (13-23/634-644) Deniz ve Denizciliğe Bakışı”, **Tarih Dergisi**, sy. 72 (2020/2), İstanbul 2020, s. 21-43.

⁴³ Nebi Bozkurt, “Bahriye”, **DİA**, IV, 496.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, III, 101. Krş. Şahin Uçar, **Anadolu'da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İstanbul 1990, s. 71.

⁴⁵ Bozkurt, **DİA**, IV, 496.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, III, 102. Krş. Murat Öztürk, “Zâtüssavârî”, **DİA**, XLIII, 152.

⁴⁷ Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 2006, s. 108.

şartıyla vermişti.⁴⁸ Tehlikeyi gören Bizanslılar, Doğu Akdeniz’de hızlı ve güçlü bir şekilde kurulan İslâm donanmasını ortadan kaldırmak ve Doğu Akdeniz’deki hâkimiyetini kaybetmemek amacıyla hazırlıklara giriştiler. 652 veya 655⁴⁹ yılında gerçekleşen savaşa, gemi direklerinin fazla olması nedeniyle “Zâtü’s-Savârî” (Savârî: Gemi direkleri) adı verilmiştir. İmparator II. Konstans’ın (641-668) bizzat komuta ettiği Bizans donanması ile Mısır valisi Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh’in komutasındaki İslâm donanması arasında gerçekleşen deniz savaşı, Müslümanların zaferiyle sonuçlandı.⁵⁰ İmparator II. Konstans, savaşın kaybedilmesi üzerine kılık değiştirerek kaçmak zorunda kaldı.⁵¹ Müslümanların Hz. Osman döneminde Kıbrıs, Sicilya, Rodos ve Arvad üzerine düzenledikleri başka deniz seferleri de olmuştur.⁵²

Emevîler (661-750)

Hz. Ali’nin (656-661) şehid olmasından sonra rakipsiz bir şekilde halifeliğini ilan eden Muaviye’nin (661-680) kurmuş olduğu Emevî Halifeliği, İslâm denizciliğine yeni bir boyut kazandırmıştır.

669 yılında Mısır’da bulunan tersanenin yanı sıra Akkâ şehrinde yeni bir tersane inşa edildi. Emevî donanmasının bu sırada gemi sayısının yaklaşık 1.700 olduğu tahmin edilmektedir.⁵³

Emevî donanması bu dönemde Doğu Akdeniz’den Batı Akdeniz’e kadar olan alan içinde bütün rakiplerini etkisiz hale getirerek tamamen tek güç olmak istiyordu. Bu amaçla 669 yılında Sicilya Adası’na sefer düzenlendi. 672 yılında Girit, Rodos⁵⁴ ve 12 ada üzerine çıkarma yapıldı.⁵⁵ Aslında bu seferler, Bizans İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’a giden yolu hazırlamaktaydı. Neticede Emevî donanmasının çok

⁴⁸ İbnü’l-Esîr, III, 102. Krş. Adem Apak, “Emevîler Döneminde Anadolu’da Arap-Bizans Mücadelesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18, sy. 2, s. 102.

⁴⁹ Ostrogorsky, *a.g.e.*, s. 108-109; Öztürk, *DİA*, XLIII, 153.

⁵⁰ İbnü’l-Esîr, III, 123. Krş. Öztürk, *DİA*, XLIII, 153. Apak, *a.g.m.*, s. 102.

⁵¹ İbnü’l-Esîr, III, 124. Krş. Uçar, *a.g.e.*, s. 75-76; Stephan O’Shea, *İnanç Denizi Ortaçağ Akdenizinde İslâm ve Hristiyanlık*, (çev. Egemen Demircioğlu), İstanbul 2011, s. 75; Öztürk, *DİA*, XLIII, 153.

⁵² Hz. Osman dönemindeki İslâm denizcilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Öztürk, “Hz. Osmân Dönemi (23-35/644-656) Denizcilik Faaliyetleri ve Bahrî Seferler”, *Hz. Osman*, Sivas 2020, s. 113-140.

⁵³ Bozkurt, *DİA*, IV, 497.

⁵⁴ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847)*, Ankara 2015, s. 62; Apak, *a.g.m.*, s. 106.

⁵⁵ O’Shea, *a.g.e.*, s. 78-79.

kısa sürede kendini göstermesi ve Doğu Akdeniz'in büyük bölümünde hâkimiyetini hissettirmesi, İstanbul'un kuşatılmasına giden sürecin temellerini attığını göstermektedir.

674 yılında Emevîlerin uzun süreli İstanbul kuşatması başladı. İstanbul'un sadece karadan kuşatmakla ele geçirilemeyeceğini iyi bilen Emevîler, bu amaçla donanmadan İstanbul muhasarasında faydalanacaktı. Kuşatma başlamadan önce 670 yılında ele geçirilen Kapıdağ Yarımadası⁵⁶ 674-678 yılları arasında yaklaşık dört yıl süren İstanbul kuşatmasında Emevîlerin üssü olarak kullanıldı.⁵⁷ İstanbul kuşatması, Emevî donanmasının Bizans tarafından kullanılan “*Greğ ateş*”⁵⁸ adı verilen silaha hazırlıklı olmaması sebebiyle 678 yılında⁵⁹ birçok gemisini kaybederek çekilmesiyle neticelendi.⁶⁰

İstanbul kuşatmasının başarısız olması Doğu Akdeniz'deki Emevî-Bizans mücadelesi açısından dönüm noktası oldu. Kuşatmadan sonra toparlanan Bizans donanması, Akdeniz'e inerek Kuzey Afrika'daki sahil şeridinde bulunan İslam şehirlerine dolaylı olarak saldırmaya başladılar. 683 yılında Kayrevan şehri, Bizans'ın desteklediği Berberî kabileleri tarafından ele geçirildi.⁶¹ Yaklaşık 10 yıllık bir duraklamanın ardından artık gücünü Kuzey Afrika'ya yoğunlaştıran Emevîler, 693-700 yılları arasında bölgeye tamamen hâkim oldular.

Doğu Akdeniz'deki Bizans ile mücadeleden kısmi bir başarısızlık karşısında Emevî Halifesi Abdülmelik (685-705), donanmanın güçlendirilmesinin önemini kavramıştı. Abdülmelik, Mısır'da bulunan 1.000 gemi ustasını Afrika Valisi Musa b. Nusayr'a gönderdi ve ondan bir deniz üssü kurmasını istedi. Kartaca'dan çekilerek Tunus Gölü kıyısında Tunus şehrini⁶² ve tersanesini⁶³ kuran Musa b. Nusayr, burada 100 savaş gemisi inşa ettirdi. 704 yılında savaşa hazır hale gelen bu gemiler, Emevî

⁵⁶ İbnü'l-Esîr'de (III, 497) Arvad Adası olarak geçmektedir. Georg Ostrogorsky (s. 115) Kapıdağ Yarımadası olduğunu belirtmektedir.

⁵⁷ Apak, a.g.m., s. 106.

⁵⁸ İslâm dünyasında “Âteş-i Rûmî” adıyla da bilinen bu silah bir tür yanıcı ve patlayıcı maddeydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Âteş-i Rûmî”, *DİA*, IV, 57.

⁵⁹ Ostrogorsky, a.g.e., s. 116.

⁶⁰ O'Shea, a.g.e., s. 79; Avcı, a.g.e., s. 63.

⁶¹ Nadir Özkuyumcu, “Kayrevan”, *DİA*, XXV, 89.

⁶² O'Shea, a.g.e., s. 84.

⁶³ el-Ubûdî, *DİA*, XXXI, 224.

donanmasına katıldı. Akdeniz’de yapılan bu hamle aslında Emevîlerin Bizans’ı bir anlamda çember içine alma hareketiydi. Neticede Tunus, Mısır ve Suriye’den sonra Akdeniz’de bir donanma merkezi olarak ön plana çıktı. Kuzey Afrika’nın fethi, Emevî donanmasına katılan bu gemiler sayesinde tamamlandı.

Tunus şehrinin kurulması ve donanma merkezi olmasında sonra yönünü Batı Akdeniz’e çeviren Emeviler, 703/704 yılında Sicilya ve Sardinya adaları üzerine sefer düzenlediler. 708 yılında Balear Adaları ve Mallorca (Mayorka) adalarına baskınlar düzenlendi. 710 yılında Sardinya, İslâm topraklarına katıldı.⁶⁴ Tunus’ta kurulan donanma İber Yarımadası’na düzenlenecek seferde çok büyük rol oynadı. Nitekim 711 yılında Afrika Valisi Musa b. Nusayr’ın emriyle Tanca Valisi Tarık bin Ziyad,⁶⁵ Kuzey Afrika’dan gemilerle İber Yarımadası’na çıktı.⁶⁶ Böylece İspanya’nın fetih süreci başlamış oldu. Bu noktada Tunus şehrinin kurulması, donanma inşası ve akabinde Afrika’nın batısına yapılan harekât, Emevîleri Batı Akdeniz’de çok önemli bir deniz gücü haline getirerek Avrupa kıtasına ayak basılmasında mühim bir rol oynamıştı. İspanya’da bu vesileyle Abbâsîler döneminde bağımsızlığını ilan edecek olan Endülüs Emevî Devleti’nin kuruluş sürecinin temelleri atılmış oldu.

Bizans’a karşı taarruzların 714 yılında adeta bir ön yoklama şeklinde kara ve denizden başladığı anlaşılmaktadır.⁶⁷ Bu durum ise Bizans’ın asıl kuşatma harekâtına hazırlanması yönünde bir uyarı niteliği taşımaktadır. Süleyman b. Abdülmelik’in (715-717) halifeliği sırasında 716 yılında, İstanbul’u karadan ve denizden kuşatmak amacıyla Ömer b. Hübeyre komutasındaki Emevî donanması⁶⁸ ile Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki Emevî ordusu gönderilse de bu sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Bu kuşatmaya yaklaşık 1.800 yelkenli geminin katıldığı ve gemilerin Haliç’ten itibaren Marmara surları önündeki bütün alanı kapladığı belirtilmektedir.⁶⁹ Kuşatma sırasında 1.800 yelkenlinin haricinde yaklaşık 700 yardımcı geminin

⁶⁴ Bozkurt, **DİA**, IV, 497.

⁶⁵ İsmail Hakkı Atçeken, “Târik b. Ziyâd”, **DİA**, XL, 25.

⁶⁶ İbnü’l-Esîr, IV, 504; O’Shea, **a.g.e.**, s. 87.

⁶⁷ Avcı, **a.g.e.**, s. 70.

⁶⁸ Avcı, **a.g.e.**, s. 71; Nahide Bozkurt, “İbn Hübeyre, Ömer”, **DİA**, XX, 84.

⁶⁹ Uçar, **a.g.e.**, s. 114.

bulunduğu da rivayet edilmektedir.⁷⁰ Bu sayıların doğruluğu şüpheli olsa da Emevî donanmasının geldiği noktayı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Süleyman b. Abdülmelik'ten sonraki dönemlerde donanmaya ve denizciliğe verilen önem giderek azaldı. Ancak Kıbrıs üzerine 726 yılında düzenlenen seferle ada yeniden vergiye bağlandı. Bizanslılar buna karşılık 736 yılında Mısır üzerine iki defa sefer düzenledilerse de başarılı olamadılar. Emevîler, 743 yılında bir kez daha Kıbrıs'a sefer düzenlediler. Yaklaşık 1.000 gemiden oluşan bir Emevî donanması, 747 yılında Bizans donanması ile Kıbrıs'ta savaşa girdi. Ancak Bizans donanması tarafından kullanılan Grek ateşi ile Emevî donanması imha edildi.⁷¹ Ancak Bizanslılar bu başarılarına rağmen Emevîler'e Doğu Akdeniz'de üstünlüklerini kabul ettiremediler. Bu karşılıklı seferler ve savaşlarla Doğu Akdeniz'de bir Emevî-Bizans dengesi kurulduğunu söylemek mümkündür.

Emevî halifelerinin bir süre sonra donanmayı ihmal ettiği bilinse de Bizans'a karşı mücadele Abbâsî Halifeliği kuruluncaya kadar sürecekti. Bu süreçte Emevîler oluşturdukları donanmayla Doğu Akdeniz'de Bizans ile denge kurmuş, Orta ve Batı Akdeniz'de ise deniz gücünü bölgedeki devletlere kabul ettirmişti.

Abbâsîler (750-1258)

Emevî-Abbâsî mücadelesi ve neticede Emevîlerin 750 yılında yıkılarak yerine Abbâsî Halifeliği'nin kurulmasını takip eden süreçte Doğu Akdeniz'e karşı oluşan ilgisizlikten ciddi bir boşluk oluşmuş ve Bizans bu boşluğu 752 yılından itibaren doldurarak Doğu Akdeniz'de yeniden hâkimiyet tesis etmişti.⁷²

Halife Mehdî (775-785) zamanında Abbâsîler, 782 yılında veliaht Hârûnürreşîd komutasında İstanbul'a büyük bir sefer düzenlendiyse bu seferde donanmanın kullanıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁷³

⁷⁰ Uçar, **a.g.e.**, s. 115.

⁷¹ Ostrogorsky, **a.g.e.**, s. 155; Bozkurt, **DİA**, IV, 497.

⁷² Apak, **a.g.m.**, s. 116.

⁷³ İbnü'l-Esîr, VI, 64; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, **Büyük İslâm Tarihi**, (çev. Mehmet Keskin), X, İstanbul 1994, 246-247; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", **DİA**, I, 36.

Kurulduktan sonra bir süre Doğu Akdeniz’de gücünü gösteremeyen Abbâsîler, Hârûnürreşîd (786-809) döneminden itibaren donanmaya önem vermeye başladılar.

Batı Akdeniz’de ise etkin güç olarak ortaya çıkan Endülüs Emevîleri, oluşturdıkları donanma ile 768 yılında Marsilya’ya, daha sonra Orta Akdeniz’e girerek 778 yılında İtalya’ya ve 793 yılında Narbon’a sefer düzenlediler.⁷⁴ Abbâsîler, 790 yılından itibaren donanmanın kuvvetlendirilmesi yönünde çalışmalara başladılar. Aynı yıl Humeyd b. Ma’yûf el-Hamdânî komutasındaki Abbâsî donanması, Kıbrıs ve Girit’e sefer düzenledi. Bizans donanması ile Antalya Körfezi açıklarında yapılan bir deniz savaşında Bizans komutanı esir olarak ele geçirildi. Abbâsî donanmasının önemli hedeflerinden biri de Endülüs’ü ele geçirmek olsa da başarı elde edilemedi. Nitekim Abbâsî donanmasının Batı Akdeniz’de ulaştığı en son nokta İber Yarımadası’nın güneyindeki Bâce⁷⁵ şehri oldu.

788 yılında Fas’ta bulunan İdrîsîler, 800 yılında da Tunus’ta bulunan Ağlebîler, Abbâsîler’den ayrılarak bağımsızlıklarını ilân ettiler. Bu durum Batı Akdeniz’de Abbâsî siyasetinin büyük bir darbe alması anlamına geliyordu. Doğu Akdeniz’deki Abbâsî siyasetinin asıl çöküşü, Mısır’da peş peşe Türk valiler tarafından kurulan Tolunoğulları⁷⁶ ve İhşîdîler’in hâkimiyet tesis etmeleriyle olmuştur.

Asıl tehdidi Abbâsîler’den bekleyen Bizans’ın Doğu Akdeniz’deki hâkimiyetine darbe hiç beklenmeyen bir yerden geldi. 814 yılında Endülüs’ten atılan yaklaşık 10.000 denizci, bir donanma oluşturarak Bizans’ın Mısır’daki son toprak parçası olan İskenderiye’yi zapt ettiler. İskenderiye’de 12 yıl kaldıktan sonra Ebû Hafs Ömer b. İsa el-Endelüsî komutasında 827 yılında Girit’i ele geçirdiler. Kandiye şehrini kurarak burada bir tersane inşa ettiler. Sicilya’nın da Ağlebîler tarafından fethine 827 yılında başlanmış ve 75 yıl süren mücadelelerden sonra adanın 902

⁷⁴ Bozkurt, **DİA**, IV, 497.

⁷⁵ Bugün “Beja” adını taşıyan ve Portekiz’in başkenti Lizbon’un güneydoğusundaki eski bir İslâm şehridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Harekât, “Bâce”, **DİA**, IV, 413.

⁷⁶ Tolunoğulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebûlfez Elçibey, **Tolunoğulları Devleti (868-905)**, İstanbul 1997; Nadir Özkuyumcu, “Tolunoğulları”, **Türkler**, V, 15-38.

yılında tamamen fethedilmesiyle Müslümanlar, Batı Akdeniz’de de üstünlüğü ele geçirmişlerdir.⁷⁷

Tolunoğulları (875-905)

875 yılında Abbâsîler’in Mısır Valisi Ahmed b. Tolun’un (868-884) da bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte kurulan Tolunoğulları, Doğu Akdeniz’de kısa bir süre de olsa deniz mücadelesine devam etti. Henüz 873 yılında Ahmed bin Tolun’un Abbâsîler tarafından kendisi üzerine gönderilen Mûsâ b. Boğa el-Kebîr komutasındaki orduya karşı donanmayla da tedbir alması, daha devletin bağımsızlığını tam anlamıyla ilan etmeden donanmaya önem verdiğini göstermektedir.⁷⁸

Nitekim o, bir donanma kurmaya başladı⁷⁹ ve aynı zamanda Akkâ Kalesi ve Limanı’nı yaptırdı. Ayrıca İskenderiye ve Yafa kentlerinde hisarlar inşa ettirdi. Tolunoğulları zamanında savaş ve ticaret gemileri, Ravza Adası, Akkâ, Dimyat ve İskenderiye’deki tersanelerde inşa edildi. Bu şekilde Mısır’ın güvenliğinin ve ticaretin devamlılığının sağlanması amaçlanmıştı.⁸⁰

Tolunoğulları donanması, yaklaşık 100 savaş gemisinden oluşup değişik hizmetler için kullanılan tekneler bu sayının dışındaydı.⁸¹

İhşîdîler (935-969)

Tolunoğulları’ndan sonra Mısır’da Abbâsî Halifesi er-Râzî Billâh (934-940) tarafından “İhşîd” unvanı verilen⁸² Muhammed b. Tuğç (935-946) tarafından kurulan İhşîdîler Devleti’ne ait bir donanma vardı. Ancak faaliyetleri hakkında bilgiler çok

⁷⁷ Bozkurt, **DİA**, IV, 498.

⁷⁸ Hakkı Dursun Yıldız, “Ahmed b. Tolun”, **DİA**, II, 142.

⁷⁹ Şinasi Altundağ, “Tolunlular”, **İA**, XII/1, 431.

⁸⁰ Nadir Özkuyumcu, “Tolunoğulları”, **DİA**, XLI, 235.

⁸¹ Kazım Yaşar Koprman, “Tolunoğulları”, **DGBİT**, VI, 75.

⁸² Carl Heinrich Becker, “İhşîdîler”, **İA**, V/2, 945.

sınırlıdır.⁸³ Muhammed b. Tugç'un Fustat'a girerken yanında kuvvetli bir ordu ve donanmanın olduğu bilinmektedir.⁸⁴

Muhammed b. Tugç, Tolunoğulları döneminde yapılan Ravza Adası'ndaki tersanenin bir kısmını Fustat'a taşımış ve burada da gemiler inşa edilmiştir. Suriye'ye yapmış olduğu seferlerde donanmasını da görevlendirmiştir. Bununla birlikte Kâfur da (966-968) Kızıl Deniz ve Nil Nehri üzerinden Nubyalılara karşı donanma sevk etmişti.⁸⁵ Bu durum topraklarından Nil Nehri'nin geçtiği, bir yanında Kızıl Deniz, diğer yanında Akdeniz bulunan Mısır'da hâkimiyet kurmanın temellerinden birinin donanma gücü olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Fâtımîler (909-1171)

Fâtımîler, 909-969 yılları arasında Kuzey Afrika'nın büyük bölümü, 969'dan sonra 1171 yılına kadar Mısır'ın tamamı ve Suriye'nin bir kısmında hüküm sürmüş Şii İslâm devletidir. Devlet ve yöneten hânedan, adını Hz. Muhammed'in kızı aynı zamanda Hz. Ali'nin eşi olan Hz. Fâtıma'dan almaktadır.⁸⁶

Fâtımîler kurulduğu tarihten itibaren denizciliğe önem vermişlerdir.⁸⁷ Kuzey Afrika'dan sonra Mısır'ı ele geçiren Fâtımîler, hâkimiyet alanlarını Suriye ve Filistin'e kadar genişlettiler.⁸⁸ Bu alanları elde tutabilmek için mutlaka deniz gücünün gerektiğinin farkında olan Fâtımîler, Bizans İmparatorluğu ve Endülüs Emevî Devleti ile de Akdeniz'de rekabet içinde oldular. Ağlebîlerin fethini gerçekleştirdikleri Sicilya Adası'nı ele geçirdiler.⁸⁹ Batı Akdeniz'de Güney İtalya⁹⁰ ve Doğu Akdeniz'de de Lazkiye ile Antakya sahillerine deniz seferleri yaptılar.⁹¹

⁸³ İhşîdîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ağırakça, "İhşîdîler", **DİA**, XXI, 551-553; Nadir Özkuyumcu, "İhşîdîler", **Türkler**, V, 39-59.

⁸⁴ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 2013. s. 24.

⁸⁵ Kazım Yaşar Koprıman, "İhşîdîler Devleti", **DGBİT**, VI, 218.

⁸⁶ Fâtımîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", **DİA**, XII, 228-237.

⁸⁷ Fâtımîlerin denizcilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Öztürk, **Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012.

⁸⁸ Clifford Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslâm Devletleri**, (trc. Hande Canlı), İstanbul 2005, s. 109.

⁸⁹ Öztürk, **a.g.t.**, s. 60-67.

⁹⁰ Öztürk, **a.g.t.**, s. 67-71.

⁹¹ Öztürk, **a.g.t.**, s. 124-125.

Haçlıların gelmesiyle Suriye-Filistin kıyı şeridinde hâkimiyetlerini kaybetseler de İtalyan şehir devletleriyle deniz ticaretine devam eden Fâtımîler, Nureddîn Zengî tarafından Mısır'a gönderilen Selâhaddîn Eyyûbî tarafından 1171 yılında ortadan kaldırıldılar.⁹²

Denizcilik alanında Mısır ve Kuzey Afrika'yı elinde tutan her devlet gibi deniz gücünün mutlaka olması gerektiğinin bilincinde olan Fâtımîler, diğer İslam devletlerinden farklı olarak denizcilik alanında iyi teşkilatlanmışlar; limanlara ve gemi yapımına önem vermişlerdi. Donanmayla ilgili bütün işleri yürütmesi amacıyla “*Divanü'l-Cihâd*” veya “*Divanü'l-Amair*” kurmuşlardı.⁹³ Nitekim Fâtımîler, hem nehirlerde hem de denizlerde şu gemileri kullanmışlardır: Nîlîyye (Nehriyye), Şînî, Harrâka, Tarîde, Harbiyye, Şelendî, Butse, Musattah, Hammâle, Gîtanî, Berkus.⁹⁴ Mehdiye isimli yeni bir liman kentinin yanı sıra Mağrib, Mısır, Suriye ve Filistin sahillerinde limanlar kurmuşlardır. Ayrıca Batı Akdeniz'de Sicilya ve Korsika'da da limanlar inşa etmişlerdir.⁹⁵

Denizcilik alanında en iyi teşkilatlanan İslâm devletlerinden biri olan Fâtımîlerin, döneme göre iyi bir süre olan 262 yıl bölgede hâkimiyetlerini korumalarında denizcilik alanında yapmış oldukları atılımların rolü çok büyüktür.

Eyyûbîler (1171-1250)

Mısır, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'da 1171-1462 yılları arasında hüküm sürmüş bir Türk-İslam devletidir. Devletin kurucusu Selâhaddîn Eyyûbî, Zengîlerin bir komutanıydı. Dolayısıyla Eyyûbîler, Zengîlerin devamıdır. En parlak devrini müessisi Selâhaddîn Eyyûbî zamanında yaşayan Eyyûbîlerin asıl olarak kurulduğu yer Mısır'dır. Nureddîn Zengî'nin emriyle Mısır'a, Fâtımîleri ortadan kaldırmak için görevlendirilen Selâhaddîn Eyyûbî, Nureddîn Zengî'nin ölümünden sonra bağımsızlığını ilân ederek Mısır'da Eyyûbî Devleti'ni tesis etti.⁹⁶

⁹² Ramazan Şeşen, *Sâlahaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 58.

⁹³ Öztürk, *a.g.t.*, s. 206-207.

⁹⁴ Öztürk, *a.g.t.*, s. 212-218.

⁹⁵ Öztürk, *a.g.t.*, s. 219-225.

⁹⁶ Eyyûbîler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)*, İstanbul 2012.

Fâtımîlerin denizcilik mirasını devralan Eyyûbîler'in denizcilik faaliyetinde bulunması bir zorunluluktu.⁹⁷ Aksi takdirde Mısır ve Suriye-Filistin kıyı şeridindeki hâkimiyeti mümkün olamazdı. Selâhaddîn Eyyûbî, 1177 ve 1181 yılları iki kez donanmayı teftiş etti. Selâhaddîn Eyyûbî'nin donanmayı teftiş etmesine sebep olan durum muhtemelen Sicilya Normanlarının Mısır'a düzenledikleri çıkarmalardı.⁹⁸ Bu teftişlerde donanmanın silahlarının yenilenmesine ve daha nitelikli personel alınmasına karar verildi. Donanmanın mali işleriyle görevli olması için gelir kaynakları bağlanarak "*Divanü'l-Ustûl*" kuruldu.⁹⁹ Bu çalışmalar neticesinde Eyyûbî donanması, Kudüs Krallığı ve Trablus Haçlı Kontluğu'nun hâkim olduğu Akdeniz kıyılarına başarılı harekâtlarda bulunmaya başladı.

Eyyûbî donanmasının merkezi Mısır'dı. Yemen, Filistin ve Suriye sahillerinin ele geçirilmesinden sonra Beyrut, Cebele, Lazkiye, gibi liman şehirlerinde küçük savaş gemileri vardı. Fakat bu liman şehirlerinin Haçlılar tarafından ele geçirilmesiyle limanlarda bulunan deniz gücü ortadan kalktı. Esas donanma ise Mısır'da bulunmaya devam etti.¹⁰⁰

Donanmada çalışan askerlere Guzât (gaziler), kumandanlarına Reis adı verilirdi. Selâhaddîn Eyyûbî daha sonra bu askerlerin maaşlarını yeniden düzenledi.¹⁰¹ Donanmada Şînî, Gurâb, Tarîde (at taşıyan gemi), Musattah, Berkus (sığ yerlere giren gemi) gibi gemiler kullanılıyordu.¹⁰² Bu gemilerin en önemlileri ise Şînî, Gurâb ve Harrâka (ateş gemisi) idi. Gemilerde güvertede savaşçılar bulunurken alt kısımda ise kürekçiler bulunuyordu. Yolcu taşıyan gemilere Katsa, yük gemilerine Hammâle ve A'rari denilmekteydi. Eyyûbîler, Fâtımîler'den kalan tersaneler olan Kahire, İskenderiye, Dimyat ve Reşîd'de gemi yapımına devam etmişlerdi.¹⁰³

⁹⁷ Eyyûbîlerin denizcilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan Mert Demir, **Salâhaddîn'in Gemileri**, İstanbul 2019.

⁹⁸ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Öztürk, "Sicilya Normanlarının Doğu Akdeniz'deki Bahrî Faaliyetleri 549-584 (1154-1189)", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, sy. 14, İstanbul 2019, s. 195-228.

⁹⁹ Şeşen, **Sâlahaddîn Eyyûbî**, s. 253.

¹⁰⁰ Şeşen, **Eyyûbîler**, s. 177.

¹⁰¹ Şeşen, **Sâlahaddîn Eyyûbî**, s. 254.

¹⁰² Şeşen, **Sâlahaddîn Eyyûbî**, s. 255-256.

¹⁰³ Şeşen, **Eyyûbîler**, s. 179.

Gazneliler (977-1186)

Sebük Tegin (977-997) tarafından kurulan Gazneliler, ilk Müslüman-Türk devletlerinden biri olup en parlak dönemini Sultan Mahmud (998-1030) devrinde yaşamıştır. Gazneliler’de müstakil bir donanma teşkilâtı bulunmamakla birlikte herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır.¹⁰⁴ Gazneliler her ne kadar Hint Okyanusu’na kıyısı olmasına rağmen denizcilik faaliyetlerini daha çok Hindistan’daki İndus Nehri üzerinde gerçekleştirmişlerdir.

Sultan Mahmud, Hindistan’a 17 sefer düzenleyerek Hindistan’da İslâm’ın yayılmasını sağlamıştır. 17. ve son seferde, ilk defa donanmadan faydalanılmıştır. Sultan Mahmud, 16. Hint Seferi’nden dönerken İndus Nehri boyunca Multan’a doğru ilerlemişti. Bölgede yaşayan Catlar,¹⁰⁵ Gazneli ordusuna sürekli saldırılar düzenleyerek büyük kayıplar yaşamalarına sebep olunca,¹⁰⁶ Sultan Mahmud, 17. ve son seferini Hindistan’daki denizci topluluklardan Catlar üzerine yapmaya karar verdi.

Catlar, İndus Nehri’nin iki kıyısına da hâkim bulunan bir topluluktu. İyi savaşçı olmalarının yanında gemicilikte gelişmişlerdi. Sultan Mahmud, bunlarla muharebe edebilmek için yaklaşık 1.400 gemiden oluşan bir filo yaptırmıştı. Bu filonun nehir filosu yani ince donanma olduğu söylenebilir. Sultan Mahmud, gemilerin ön ve yanlarını uzun çubuklarla teçhiz ettirmişti. Böylece yapılan gemiler Catlar’ın gemilerini parçalayarak savaş dışı kalmasını sağlayacaktı. Sultan Mahmud, deniz savaşında mahir olmamasına rağmen adeta kara savaşı mantığıyla gemilerini ağır süvarilere dönüştürmeyi amaçlıyordu. Her gemiye 20 okçu ve 20 neftçi¹⁰⁷ yerleştirdi. Bu durumu fark eden Catlar ise aile ve servetlerini uzak bir adaya göndermişlerdi. Catların filolarının ise yaklaşık 4.000 gemiden oluştuğu rivayet

¹⁰⁴ Erdoğan Merçil, “Gazneliler”, **DGBİT**, VI, 296-297.

¹⁰⁵ 834 yılında Abbâsi halifesinin emriyle gemi ve sandallarla Bağdat’a getirilen, Bizans’a karşı Aynizerbâ (Anazarba)’ya gönderilen ve savaşta ağır kayıplar veren Catlar (Zutlar) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. S. Bazmee Ansari, “Zutlar”, **DİA**, XLIV, 514-515.

¹⁰⁶ Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 2007, s. 27.

¹⁰⁷ Yanıcı ve yangın çıkarmaya yarayan maddeleri düşmana atmakla görevli askerlere verilen bir isimdir.

edilmektedir.¹⁰⁸ Sultan Mahmud, savaşın yapılacağı nehrin yukarı kısımlarını, Catların kaçmasını engellemek amacıyla gemilerle kapatmıştı. Ayrıca nehrin iki kıyısına da filler ve atlar yerleştirerek Catlar'ın karadan kaçmasını da engellemeye çalıştı. İndus Nehri'nde başlayan savaşta Catlar, çok etkili bir şekilde muharebe etmişlerse de Sultan Mahmud'un emriyle özel olarak teçhiz edilen gemiler karşısında varlık gösterememişlerdir. Cat gemilerinin büyük bölümü Gazneli gemileri tarafından batırıldı veya yakıldı. Gemilerini terk eden Catlar, kıyıya çıktıklarında ise Türkmen okçularının hedefi olarak katledildiler.

Sultan Mahmud, çok sert bir intikam alarak Catlar'ın ailelerinin ve hazinelerinin bulunduğu adayı da ele geçirerek yağmaladı. Ayrıca adada bulunan Catlar'ı esir aldı. Böylece Cat tehlikesi ortadan kaldırılmış oldu. Sultan Mahmud, Catlar'ı etkisiz hale getirdikten sonra Hindistan'da bulunan kuvvetlerin komutasını Ahmed b. Yinal-Tegin'e vererek Haziran 1027'de Gazne'ye döndü.¹⁰⁹

Gazne sultanlarından Behramşah (1117-1157), isyan eden Hindistan Valisi Muhammed Ebû Halim'in üzerine giderken gemilerle İndus Nehri'nden geçerek Multan'a ilerlemişti.¹¹⁰

Sultan Mahmud'un Hindistan'da Catlar üzerine yaptığı seferde donanmayı daha çok savaş unsuru olarak kullanırken, Sultan Behramşah'ın ise gemileri daha çok ulaştırma ve nakil amacıyla kullandığı görülmektedir.

Büyük Selçuklular (1040-1157)

Büyük Selçuklu Devleti, 1040 yılında Gaznelileri, Dandanakan Savaşı ile mağlup eden Çağrı Bey ve Tuğrul Bey liderliğindeki Türkmenler tarafından kurulmuş bir Türk-İslâm devletidir. Devletin ilk hükümdarı Tuğrul Bey (1040-1063), Abbâsî Halifesi Kaim Biemrillâh'ı (1031-1075), Arslan Besâsirî tehlikesinden kurtulduğu için “*Sultan*” unvanını almış ve Abbâsîlerin koruyuculuğunu üstlenmiştir.

¹⁰⁸ Yaklaşık 3.200 km uzunluğundaki İndus Nehri'ne bu kadar çok geminin nasıl sığabileceği sorusu akla gelebilir. Bu durumun mümkün olduğu söylenebilir. Çünkü savaşın yapılacağı nehirlerle olabildiğince hızlı ve dar hacimli gemi sığdırmak ince donanmanın esasını oluşturur.

¹⁰⁹ Merçil, **Gazneliler**, s. 27-28.

¹¹⁰ Merçil, **Gazneliler**, s. 88.

Abbâsîlerin denizcilik teşkilatının, Büyük Selçuklular tarafından örnek alındığını söylenebileceği düşünülse de denize kıyısı sadece Basra Körfezi kalan Abbâsîlerin gerçek anlamda artık ne kara ne de deniz gücü mevcut değildi. Dolayısıyla Büyük Selçuklular, Gazneliler gibi denizcilik konusunda kendi yolunu çizmiştir. Bu yol, deniz ve okyanuslarda faaliyet gösterme imkânı olduğu halde sadece nehir üzerinde denizcilik faaliyetlerinin yapılması olarak tarif edilebilir. Büyük Selçuklular, denizcilik faaliyetlerini daha çok nehirler üzerinde yapmış, gemileri köprü olarak kullanmanın yanı sıra gemiye binerek bir nehirden karşıya geçmek amacıyla da kullanmışlardır.

Sultan Alp Arslan'ın (1064-1072) hükümdarlığı döneminde nehirlerde gemicilik faaliyetlerinin bulunduğu söylenebilir. Alp Arslan, Şubat 1064'te Rey'den batı yönüne hareket halindeyken Nahcivan yakınlarına geldiğinde, gemilerden köprü yapılmasını emrederek Aras Nehri'ni geçti.¹¹¹ Alp Arslan'ın oğlu Melikşah ve Vezir Nizâmü'l-Mülk de başka bir koldan Kars'ın kuzeydoğusundan batı yönüne ilerlerken gemiler ve kayıklar yaptırarak Arpaçay Nehri'ni geçtiler. Sultan Alp Arslan emrinde üç koldan devam eden Nahcivan seferi sırasında Melikşah komutasındaki Selçuklu ordusu, Sürmeli'yi (Sürmeri) fethettikten sonra Vezir Nizâmü'l-Mülk de İslam kaynaklarında "*Meryem Nişin*" olarak geçen, muhtemelen Şirak¹¹² yakınlarındaki Marmaraşın'ı kuşattı. Sağlam surlara sahip olan şehrin yanından nehir geçtiği için Nizâmü'l-Mülk, kentin tamamen kuşatılması ve fethi için gemi ve kayıklar yaptırmıştı.¹¹³ Nahcivan ve Kars bölgesinde nehirlerin bulunması Büyük Selçuklular için engel değildi. Hızlı bir şekilde gemi ve kayık inşa edilmesi, Selçuklu ordusu içinde denizcilikle uğraşan ustaların ve askerlerin bulunduğunu göstermesi açısından değerlidir. Sultan Alp Arslan'ın son harekâtı olan Maverâünnehr Seferi sırasında Büyük Selçuklu ordusu, Ceyhun Nehri'ni 24 günde gemilerin yan yana dizilip birleştirilmesi ile oluşturulan köprüden¹¹⁴ geçerek Maverâünnehr'e girdi.¹¹⁵

¹¹¹ Osman Turan, **Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1993, s. 154; Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt: III, Alp Arslan ve Zamanı**, Ankara 2001, s. 14.

¹¹² Merçil, "Denizcilik Üzerine Notlar", s. 217. Şirak bugün Ermenistan'da yer alan 11 ilden birisi olup merkezi Gümrü şehridir.

¹¹³ Turan, **Türk-İslâm Medeniyeti**, s. 154; Köymen, **a.g.e.**, s. 16.

¹¹⁴ Ahmed bin Mahmud, s. 114. Krş. Turan, **Türk-İslâm Medeniyeti**, s. 190.

Büyük Selçukluların nehirler dışında denizcilik faaliyetinde bulunduğu yer Basra Körfezi'ydi. Çağrı Bey'in oğlu Melik Kavurd, İran'ın Kirman bölgesini ele geçirdikten sonra yönünü Umman'a çevirdi. Hürmüz kıyısına gelen Kavurd'un, Umman'ı ele geçirebilmesi için önce Hürmüz Boğazı'nı geçmesi gerekiyordu. Daha önce hiç deniz görmeyen bir Selçuklu Meliki olan Kavurd, tereddütsüz bir şekilde boğazı geçip Umman'ı ele geçirmeye karar verdi. Bu hususta Hürmüz emirine kendisiyle birlikte askerlerini Umman'a nakletmesi için bütün hazırlıkların yapılarak gemiler ve kayıklar bulmasını emretti. Hürmüz emîri, gemileri ve kayıkları hazırladıktan sonra hiçbir deniz tecrübesi olmayan Kavurd, denize açılarak Umman'a vardı. Kavurd'un emrindeki askerlerle Umman'a çıkması bölgenin Büveyhî Hâkimi Şehriyâr b. Tafil ve halk için tam anlamıyla bir baskın olduğu gibi idareciler ve halk, Kavurd'a mukavemet göstermeden teslim oldular.¹¹⁶ Cesaretini ve kararlılığını gösteren Kavurd, böylece Büyük Selçuklular tarihindeki ilk denizaşırı seferi başarıyla tamamladı.¹¹⁷

Kavurd, Umman'da bulunduğu sırada 1072 yılında kardeşi Sultan Alp Arslan'ın ölüm haberini aldıktan sonra kış mevsimi olmasına rağmen tehlikeli bir şekilde Umman'dan Kirman'a gitti ve tahtı ele geçirmeye çalıştı. Bu geçiş sırasında gemilerin bir kısmı parçalanarak battı ve birçok asker boğularak öldü.¹¹⁸ Kavurd'dan sonra Kirman Selçukluları, yaklaşık 100 yıl daha Umman'da kalmaya devam etti. Bu durum aslında bölge ile ilişkilerinin yanı sıra Basra Körfezi'ndeki faaliyetlerini devam ettirdiklerini göstermektedir. Bu icraatların devam edebilmesi için de elbette donanma gerekliydi ki bu amaçla gemiler inşa ettirdiklerini ve küçük çapta da olsa bir donanmaya sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Melikşah (1072-1092) döneminde Emîr Ebu Yakub ve Emîr İsa Borî komutasındaki¹¹⁹ bir Selçuklu akıncı grubu, Bizans hâkimiyetindeki Trabzon'u zapt

¹¹⁵ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)**, Ankara 1995, s. 73; Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu Devletinde Deniz ve Denizcilik Üzerine Notlar", **3'üncü Deniz Harp Tarihi Semineri, Gölçük, 19 Nisan 2006**, s. 217.

¹¹⁶ Erdoğan Merçil, **Kirman Selçukluları**, Ankara 1980, s. 27-28.

¹¹⁷ Erdoğan Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi 1-Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar**, (ed. İdris Bostan-Salih Özbaran), İstanbul 2009, s. 21.

¹¹⁸ Merçil, **Kirman Selçukluları**, s. 45.

¹¹⁹ Mükrimin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul 1944, s. 112.

etti. Böylece Büyük Selçuklular, Karadeniz kıyılarına ulaştılar. Ancak daha sonra Trabzon, Bizanslı Theodoros Gabras tarafından yeniden ele geçirildi.¹²⁰ Melikşah döneminde Karadeniz'e ulaşp tutunamasalar da Büyük Selçuklular için yeni hedef Akdeniz'di. Melikşah, 1087 yılında Antakya'ya ulaştıktan sonra Samandağ'a ilerledi. Akdeniz kıyısına ulaşınca Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırlarının, babası Alp Arslan'ın döneminden çok daha genişlemiş olduğundan dolayı Allah'a şükrederek muhtemelen denizi görmenin de heyecanıyla kılıcını üç kez denize daldırdı ve *"İşte Tanrı, Doğu Denizi'nden Batı Denizi'ne kadar olan yerlerin hâkimiyetini bana verdi."* sözlerini söyledi. Emrindeki askerlere Akdeniz'den kum almalarını emrettikten sonra Merv şehrine dönerek babasının burada bulunan mezarına gitti ve *"Ey babam Alp Arslan sana müjdeler olsun, henüz bir çocuk olarak bırakmış olduğun oğlun dünyayı baştanbaşa fethetti."* dedi.¹²¹ Melikşah, muhtemelen Akdeniz'e ulaşınca bütün dünyayı fethettiği fikrine kapılmış olmalıdır.¹²²

Melikşah, 1088 yılında Karahanlılar üzerine düzenlediği seferde büyük bir ordu ile Ceyhun Nehri'nin kıyısına gelmişti. Babası Alp Arslan'ın yaptığı gibi gemileri köprü olarak kullanmayan Melikşah, askerlerin gemiler aracılığıyla karşıya geçirilmesini emretti. Nizâmü'l-Mülk bu geçiş sırasında gemicilerin maaşlarını artırarak 10.000 dinar ücret vermişti. Geçiş tamamlandıktan sonra Ceyhun Nehri'nde bulunan gemiler ise Özkent ve Kaşgar şehirlerinde kıyıya çekilmişti.¹²³ Bu durumda gemilerin Büyük Selçuklular'a ait olmadığı, nehir üzerinde taşımacılık yapan gemicilere ait olduğu düşünülebilir.

Melikşah'tan sonra tahta geçen Berkıyaruk (1092-1104) döneminde, 1097 yılında Basra, Emîr Kumac'a ikta edildiğinde kendisi gitmeyerek yerine İsmail b. Arslancık adlı birini göndermişti. İsmail, daha sonra Basra'da hâkimiyet sahasını

¹²⁰ Alexiad, s. 261. Merçil, "Denizcilik Üzerine Notlar", s. 217; Hasan Geyikoğlu "Selçukluların Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, c. 10, sy. 22, Erzurum 2003, s. 253; Selim Kaya, "Türk Denizcilik Tarihinin Askeri ve Siyasi Yönü: Türkiye Selçuklu Sultanlarının Karadeniz Politikalarının İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri", **Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013, Türk Denizcilik Tarihi**, c. III, Ankara 2014, s. 2.

¹²¹ Urfalı Mateos, s. 172. Krş. Merçil, "Denizcilik Üzerine Notlar", s. 218; Geyikoğlu, a.g.m., s. 252-253.

¹²² Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 22.

¹²³ Anonim Selçuknâme, s. 24. Krş. Turan, **Türk-İslâm Medeniyeti**, s. 211.

genişletmek isteyince bölgedeki Arap reislerinin gemileriyle karşılaşmıştı. Arap reislerini etkisiz hale getirip gemilere el koyan İsmail, böylece küçük çapta bir donanmaya sahip olmuştu. Bundan sonra hızla gemi yapılmasını emreden İsmail, kısa sürede 20 gemilik bir donanmaya sahip oldu. Umman'da ilerlemek isteyen İsmail'in faaliyetlerini haber alan Umman'ın bir kısmına hâkim olan Ebû Sa'd Muhammed, yaklaşık 50 gemiden oluşan bir donanmayı İsmail'in üzerine gönderdi. Ancak savaş yapılmadı ve anlaşma sağlandı. Fakat İsmail, anlaşmadan sonra iki gemiye daha el koydu. Vasıt şehrindeki askerler, İsmail'in gelip şehri almasını istediler. İsmail harekete geçtiyse de askerler şehri teslim etmekten vazgeçince geri döndü. İsmail'in anlaşmaya uymaması üzerine Ebû Sa'd, irili ufaklı 100 gemiyle Basra'ya el-Ubulla Nehri'nin ağzına kadar geldi. Yanında 10.000 denizci olan Ebû Sa'd'ın karşısında İsmail'in emrinde sadece 700 denizci vardı. Neticede güç farkı sebebiyle yapılan savaşı kaybeden İsmail, Abbâsî Halifesi'nin vekili aracılığıyla Ebû Sa'd ile barıştı. Bu mücadele Büyük Selçuklular'ın ilk deniz savaşı olması açısından önemlidir.¹²⁴

Sultan Muhammed Tapar (1105-1118) döneminde Basra, Emîr Aksungur el-Buharî'ye iktâ edilmişti. Aksungur el-Buharî de Basra'ya vekil olarak Sungur el-Beyatî'yi göndermişti. Beyatî, Basra'da görev yaptığı sırada şehrin içme suyu tuzlu olduğu için fakirler ve yolcular için gemilerle su taşıtmıştır.¹²⁵

Son Selçuklu Sultanı Ahmed Sencer (1118-1157), Oğuzlar ile yaptığı bir savaş sonrası esir düşmüştü. Muhafazasına atanan Emîr Ahmed-i Kumâc'ı kandırıp kaçması için yardım aldı. Nitekim bu emîr, Ahmed Sencer için hazırlattığı gemiyle onu Oğuzlar'dan kaçırmayı başardı.¹²⁶

Irak Selçuklu Devleti'nde de denizcilik faaliyetlerinin olduğu görölmektedir. Abbâsî halifeleri, Irak Selçuklu Devleti kurulduktan sonra sık sık bu devletin yöneticileriyle sorun yaşamışlar, devletin iç işlerine çeşitli yollarla müdahalede bulunmaya çalışmışlardı. 1126 yılının sonlarına doğru Irak Selçuklu Sultanı Mahmud (1119-1131), askerleriyle Bağdad'a geldi. Abbâsî Halifesi Müsterşid de (1118-1135)

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, X, 277-279. Krş. Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 23.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, X, 443. Krş. Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 23.

¹²⁶ Mîrhând, s. 196. Krş. Merçil, "Denizcilik Üzerine Notlar", s. 220.

Dicle Nehri'nde bulunan tüm gemileri topladı. Bunun yanında halifenin emrinde yaklaşık 30.000 asker bulunmaktaydı. Mahmud bu durum üzerine Basra Emîri İmadeddin Zengî'ye gemiler ve askerler toplayarak gelmesini emretti. Basra'da bulunan bütün gemileri Dicle Nehri üzerinden Bağdad'a gönderen İmadeddin Zengî, yaya birlikleriyle Bağdad'a ilerledi. İmadeddin Zengî'nin Ocak 1127'de Bağdad'a geldiğini öğrenen Halife Müsterşid, gelen gemileri ve askerleri görünce barışı kabul etmek zorunda kaldı.¹²⁷

Irak Selçukluları devrinde gemiler ile yapılan savaşlardan biri Dicle Nehri üzerinde gerçekleşti. Bu savaşta çeşitli gemi tipleri ve savaş araçları kullanılmıştı. Halife Muktefî (1136-1160), Irak Selçuklu Sultanı Muhammed (1153-1160)'in adına hutbe okutmayı reddetti. Muhammed'in karşısına rakip olarak çıkan Süleyman Şah'ın adına hutbe okuttu. Muhammed, Halife Muktefî'nin Süleyman Şah'ı desteklemesi, üzerine Bağdad'ı kuşattı. Halife Muktefî de önlem amacıyla çeşitli savaş araçları yaptırdı ve ayrıca nehirde olası bir savaş için gemiler yapılmasını emretti. Bu gemiler o kadar etkiliydi ki Dicle Nehri'ni kontrol altına aldılar. Savaş başladığında bu gemiler çok etkili atışlarla Irak Selçuklu askerlerine zarar vermektedirler. Irak Selçuklu Ordusu'nda ise az sayıdaki gemi ve mürettebatı zorla toplanarak Dicle Nehri üzerinde Abbâsî donanmasının karşısına çıkarıldı. Irak Selçuklu askerleri de gemilere binme konusunda zorluk çekmekteydiler. Bölgede halifeye muhalif olan Garraf Hâkimi Bedr b. Muzaffer b. Hammad, Irak Selçuklu sultanına yardım etmek amacıyla merâkib-i hammâle (yük gemileri), zevârik (tekili zevrak) ve şeffâre (düşman gemilerini yakan ateş gemileri) gibi gemiler getirdi. Yardıma gelen diğer emîrlere de yanlarında gemi ve asker getirdiler. 6 Mayıs 1157 tarihinde yapılan muharebe akşama kadar devam etti. Neticede Muhammed'in ordusu ve gemileri çok büyük kayıplar vererek Bağdad'ı terk etmek zorunda kaldı.¹²⁸

Büyük Selçuklular döneminde gemiler, sadece savaş amacıyla kullanılmıyordu. Yük ve yolcu gemilerine genel olarak merkeb (merâkib) ve sefine

¹²⁷ İbnü'l-Esîr, X, 503-504. Krş. Coşkun Alptekin, **The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)**, Erzurum 1978, s. 26; Sevim-Merçil, **a.g.e.**, s. 238.

¹²⁸ İbnü'l-Esîr, XI, 181-183; Bündârî, s. 227-229. Krş. Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 23-24.

adı verilmekteydi. Bağdad'ı kuşatan Irak Selçuklu sultanına yardım amacıyla Bedr b. Muzaffer, bu tip gemiler getirmişti.¹²⁹

Büyük Selçuklular, sınırları Hindistan'dan Anadolu'ya, Hazar'dan Basra'ya uzanan büyük bir kara devletiydi. Bu özelliğini yıkılışına kadar sürdürmüşlerdir.

Selçuklu devletleri içerisinde kara devleti iken denizlerin, siyasî, askerî ve iktisadî faydalarını tetkik ederek, bu amaçla gerçek anlamda denizcilik faaliyetlerine **Türkiye Selçuklu Devleti** başlamıştır.

¹²⁹ Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 24

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE SELÇUKLU DENİZCİLİĞİ

26 Ağustos 1071 tarihinde Selçuklular ile Bizanslılar arasında yapılan Malazgirt Savaşı'nı Selçuklular kazanmıştı. Sultan Alp Arslan, savaşta esir edilen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes (1068-1071) ile yaptığı antlaşmanın şartlarına, yeni tahta çıkarılan Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas'ın (1071-1078) uymaması üzerine antlaşmayı iptal ederek komutanlarına Anadolu'yu fethetmekle görevlendirmişti.¹³⁰

Bu komutanlar fethettikleri topraklarda ilk Anadolu beyliklerini teşkil etmişlerdir. Erzurum'da Saltuklular (1072-1202), Erzincan-Şebinkarahisar arasında Mengücekler (1080-1228), Sivas çevresinde Dânişmendliler (1080-1178), Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları (1084-1393), Van Gölü çevresinde Ahlatşahlar (1110-1207), Diyarbakır'da İnaloğulları (1098-1183), Harput'ta Çubukoğulları (1085-1113) ve Harput, Hasankeyf ve Mardin çevresinde Artuklular (1102-1409) isimli Türk Beylikleri kuruldu. Bu beylikler, Anadolu'da kurulan ilk Türk siyasi teşekkülleri olarak tarihe geçti.¹³¹ Beyliklerin kurulmasından bir süre sonra Anadolu'nun kaderine hükmedecek olan bir devlet daha kurulacaktır: O da Türkiye Selçuklu Devleti'dir.

1.1. Süleyman Şah Dönemi (1078-1086)

Sultan Alp Arslan'ın 1072 yılında vefat etmesi ve yerine oğlu Melikşah'ın sultan olmasını takip eden süreçte, Selçuklu hânedanı üyelerinden Kutalmış'ın oğlu olan Süleyman Şah, Anadolu'ya geldi.¹³²

¹³⁰ Urfalı Mateos, s. 144; Süryani Mikhail, s. 29. Krş. Yinanç, **a.g.e.**, s. 82; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1993, s. 34; Muharrem Kesik, **1071 Malazgirt**, İstanbul 2013, s. 131-132.

¹³¹ Malazgirt Savaşı'ndan sonra kurulan ilk Anadolu Türk Beylikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018.

¹³² Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 47; Ali Sevim, "Süleyman Şah I", **DİA**, XXXVIII, 103.

Süleyman Şah,¹³³ kendisine katılan Horasan Türkmenleri ile önce Antakya üzerine yürüdüysen de burayı ele geçiremedi. Daha sonra Orta Anadolu istikametine yönelerek Konya'yı ve yakınlarda bulunan Gavele (Gevele) Kalesi'ni ele geçirdi.¹³⁴

Konya'yı ele geçirdikten sonra kuzeybatı yönünde ilerlemeye devam eden Süleyman Şah, 1078 yılında Bizans İmparatorluğu'nun önemli şehirlerinden biri olan İznik'i fethetti.¹³⁵

Süleyman Şah, 1078 yılında İznik'i fethetmesiyle beraber burayı kendisine merkez yaptı ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni tesis etti.¹³⁶ Bu sırada Bizans İmparatorluğu, Malazgirt Savaşı'ndan sonra uzun süreli taht kavgalarının yaşandığı bir iç mücadele içerisine girmiş durumdaydı. Bizanslı komutanlar Nikephoros Bryennios ve Nikephoros Botaniates, imparator Mikhail Dukas'a isyan ederek ayrı ayrı imparator olduklarını ilan ettiler.¹³⁷

Kütahya'da bulunan Nikephoros Botaniates, Alp Arslan'a karşı isyan ederek Bizans'a sığınan Selçuklu Meliki Erbasgan'ı, o sırada İznik'i ele geçirerek Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuş olan Süleyman Şah'a (1078-1086) gönderdi ve ittifak önerisinde bulundu. Bu fırsattan yararlanarak devletin sınırlarını genişletmek isteyen Süleyman Şah ittifak önerisini kabul etti.¹³⁸ Süleyman Şah, Nikephoros Botaniates'in emrine destek olarak 2.000 asker verdi. Türk kuvvetleriyle güçlenen Nikephoros Botaniates, 1078 yılında Bizans İmparatoru oldu.¹³⁹ Nikephoros

¹³³ Türkiye Selçuklu Sultanı Süleyman Şah hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taner Demir, **I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi**, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

¹³⁴ **Anonim Selçuknâme**, s. 35. Krş. Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 101; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 144; Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 2015, s. 27.

¹³⁵ Azîmî (s. 24) ve Osman Turan, (**Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 54) İznik'in fethinin 1075 yılında olduğunu belirtmektedirler. Erdoğan Merçil (**Müslüman-Türk Devletleri**, s. 102), tahmini 1080 olarak vermektedir. Muharrem Kesik ise (**1071 Malazgirt**, s. 144) 1078 tarihini vermektedir ki bu tarih daha doğru görünmektedir.

¹³⁶ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 55; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 144-145.

¹³⁷ Zonaras, s. 148; Attaleiates, s. 215, 244; Bryennios, s. 127-128, 136; Tamara Talbot Rice, **Anadolu Selçuklu Tarihi**, (trc. Tuna Kaan Taştan), Ankara 2015, s. 45; Ali Sevim, **Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara 1990, s. 26.

¹³⁸ Zonaras, s. 150. Krş. Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (trc. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2012, s. 9; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 101; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 147-148.

¹³⁹ Zonaras, s. 151-152; Attaleiates, s. 265-267; Bryennios, s. 141-142. Krş. Cahen, **a.g.e.**, s. 9; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 101; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 150.

Botaniates'in (1078-1081) imparator olmasında en önemli unsur Süleyman Şah'ın yanına vermiş olduğu 2.000 Türk askeriydi. Bu Selçuklu askerleri, Kadıköy ve Üsküdar'da çadırlar kurdular.¹⁴⁰ Selçuklu askerleri, Trakya'da imparatorluk iddiasında bulunan Nikephoros Bryennios'a karşı savaşacaklardı.¹⁴¹ Bu şekilde Türkiye Selçukluları, ilk defa İstanbul ve Boğaz ile tanışıyorlardı.

Bizans İmparatorluğu'nun bu durumunu fırsat gören Süleyman Şah, devletin sınırlarını Marmara-Karadeniz yönlerinde genişletmek amacıyla Kuzey'e doğru harekete geçti. Harekât, kısa sürede Bursa ve çevresinin yanı sıra Kocaeli Yarımadası'nın tamamen ele geçirilmesiyle neticelendi.¹⁴² İlerlemeye devam eden Süleyman Şah, İstanbul Boğazı'na kadar ilerleyerek Kadıköy ve Üsküdar'ı ele geçirdi.¹⁴³ Süleyman Şah, Üsküdar'da Harem-Salacak civarında oluşturduğu gümrükler vasıtasıyla İstanbul Boğazı'ndan geçen gemilerden vergi almaya başladı.¹⁴⁴ Bu durum, Süleyman Şah'ın gemilere sahip olabileceğini göstermektedir. İstanbul Boğazı'ndan geçen gemilerden vergi alınması için ya gemilere sahip olunması ya da kıyıdan, geçen gemileri durdurmak için mancınık gibi ağır silahların bulunması gerekir. Gemilerin olduğu düşünülürse, kiralanmış ve silahlı Bizans gemisi olabileceği de ihtimal dâhilinde olup ancak bununla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ayrıca bu gemilerin Türkiye Selçukluları'nın ilk deniz gücünü oluşturduğu iddiası çok abartılı olmakla birlikte, Türkiye Selçukluları'nın denizciliğe hiç yabancılık çekmeden uyum sağlayacağını göstermesi açısından çok önemli bir olaydır. Ayrıca böyle bir durum, Osmanlı Devleti'nin 1300'lü yıllarda İstanbul Boğazı'nın kıyılarına kadar gelişine kadar bir daha gerçikleşmemiştir.

¹⁴⁰ Attaleiates, s. 264-265. Krş. Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 151.

¹⁴¹ Nikephoros Bryennios, s. 160-161. Krş. Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 152-153.

¹⁴² Ebu'l-Ferec, I, 331. Krş. Hayati Tezel, **Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi**, I, İstanbul 1973, s. 5; Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2011, s. 221.

¹⁴³ Ayşe Dudu Erdem Kuşçu, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma", **Türkler**, VII, 185; Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, Ankara 2014, s. 74.

¹⁴⁴ Anna Komnena, s. 124. Krş. Yinanç, **a.g.e.**, s. 109; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 61; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 27; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 24; Muhsin Kadioğlu, "Anadolu Selçuklularında ve Anadolu Türk Beyliklerinde Denizcilik Faaliyetleri", **3'üncü Deniz Harp Tarihi Semineri, Gölcük, 19 Nisan 2006**, s. 226.

Haçlı yazarlarından olan Willermus Tyrensis eserinde, Bizans İmparatorluğu'nun taht kavgalarıyla zor durumda olduğu sırada İstanbul'un Anadolu kıyılarına gelen Selçuklu askerlerinin, gemileri olması halinde imparatorluk başkentini rahatlıkla ele geçirebilecek durumda olduklarını belirtmektedir.¹⁴⁵ Bunun denizcilik ve donanmanın önemini göstermesinin yanı sıra Türkiye Selçuklu Devleti'nin daha en başından denizcilikte gelişmesi yönünden çabası olması halinde İstanbul'u eline geçirmesinin hiç de zor olmadığını ortaya koyması açısından çok önemli bir tespit olarak değerlendirilebilir.

Süleyman Şah, Bizans imparatorluğu tahtındaki mücadelelerden yararlanarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarını genişletmişti.¹⁴⁶ Bizans İmparatorluğu'nun istikrar içerisinde olması, yeni kurulmuş ve bölgedeki hâkimiyetini kalıcı hale getirmek için gayret gösteren Türkiye Selçuklu Devleti'nin güçlenmesi yolunda büyük bir engel edecekti. Süleyman Şah, bu defa da Nikephoros Botaniates'e karşı imparatorluk iddiasında bulunan Nikephoros Melissenos'u, Denizli ve Ankara civarındaki yerleri vermesi karşılığında desteklemeye başladı. Nikephoros Melissenos, İstanbul üzerine yürüyerek imparator olmak için çalıştıysa da daha hızlı hareket eden Aleksios Komnenos, 1081 yılında Bizans tahtına oturarak imparator oldu.¹⁴⁷

I. Alesios Komnenos'un (1081-1118) Bizans imparatoru olmasıyla Türkiye Selçuklu-Bizans ilişkilerinde yeni bir dönem başladı.¹⁴⁸ Süleyman Şah, yeni imparator olan I. Aleksios Komnenos ile ilk zamanlarda herhangi bir antlaşma yapmadı. Esasen Türkiye Selçuklu Devleti, İstanbul Boğazı'na kadar olan alana yani Kocaeli Yarımadası'nın tamamına egemendi.¹⁴⁹ Bu duruma çare aramaya başlayan I. Aleksios Komnenos, bir gece baskınıyla Türkiye Selçuklu kuvvetlerini İstanbul

¹⁴⁵ Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I.-VIII. Kitaplar), (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2016, s. 41.

¹⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 55.

¹⁴⁷ Anna Komnena, s. 81. Krş. Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşah*, s. 30; Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 2006, VIII, 103; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 102.

¹⁴⁸ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2014; Muharrem Kesik, "Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri", *Sosyoloji Yıllığı*, İstanbul 2006, sy. 15, s. 436-451.

¹⁴⁹ Anna Komnena, s. 124. Krş. Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 221.

Boğazı kıyılarından çıkarmak istediye de başarılı olamadı. Bu sırada Bizans İmparatorluğu'nun batı sınırında Norman tehlikesi ortaya çıkması üzerine I. Aleksios Komnenos, Süleyman Şah ile 1081 yılında Drakon Suyu Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma ile Türkiye Selçuklu Devleti, İstanbul Boğazı kıyısından Drakon¹⁵⁰ adı verilen dereye kadar geri çekileceklerdi. Sonuçta Bizans İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti'ni resmen tanıdı. Ayrıca Kocaeli'ne kadar olan Anadolu topraklarının tamamını Türkiye Selçuklu Devleti'ne bıraktı.¹⁵¹ Antlaşmanın bir maddesine göre Türkiye Selçuklu Devleti, Bizans İmparatorluğu'nun Normanlarla mücadelesi sırasında askeri yardımda bulunacaktı.¹⁵² Ancak Bizans İmparatorluğu için bu antlaşma geçici olacak, ilk fırsatta Türkiye Selçuklu Devleti'ne bıraktığı toprakları yeniden almak için mücadeleye girişecekti. Ayrıca bu antlaşma, Türkiye Selçuklu Devleti'ni boğaz kıyısından uzaklaştırmaktaydı.

Süleyman Şah'ın komutanlarından biri olan Karategin Bey, bölgedeki Bizans komutanlarının, I. Aleksios Komnenos tarafından İstanbul'a görüşmeye çağrılmasından¹⁵³ istifade ederek Çankırı, Kastamonu ve Sinop şehirlerini fethetti. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları Karadeniz kıyılarına kadar genişlemiş oldu.¹⁵⁴ Ancak Karategin Bey'in denizciliğe ilgi gösterdiği ve kıyılarda faaliyeti olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Süleyman Şah, Bizans sınırını güvence altına aldıktan sonra bu kez güneye yöneldi. Antakya, bu sırada Bizans hâkimiyetini tanımayan, adeta bağımsız hareket

¹⁵⁰ Anna Komnena, s. 126. Drakon'un neresi olduğu konusunda tarihçiler arasında birçok görüş vardır. Mesele tezin konusu olmamakla birlikte Erdoğan Merçil'e göre (**Müslüman Türk Devletleri**, s. 103); Maltepe'de bulunan Dragos Tepesi'nin batısından İzmit Körfezi'ne dökülen çay; Abdülkerim Özaydın'a göre (**İslâm Tarihi**, VIII, 103) İzmit Körfezi'ne dökülen küçük Dragos (Drakon, Kırkgeçit) Çayı; William Ramsay'e göre (**Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, s. 205); İzmit Körfezi'ne dökülen Kırkgeçit Deresi; Osman Turan'a göre (**Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 62); bugünkü Maltepe'de Drakos (Orhan Tepe) Tepesi ve onun yanındaki bir deredir.

¹⁵¹ Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 30; Geyikoğlu, a.g.m., s. 253; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 103; Gordlevskiy, a.g.e., s. 27.

¹⁵² Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 103; Ayönü, a.g.e., s. 75.

¹⁵³ Anna Komnena, s. 119.

¹⁵⁴ Yinanç, a.g.e., s. 126; Osman Turan, "Süleyman-Şah I", **İA**, XI, 212; Geyikoğlu, a.g.m., s. 254; Mustafa Gül-Mustafa Balcıoğlu, "Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 5, sy. 1, Samsun 1990, s. 60; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 103; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 24. Karategin Bey'in mezarı Çankırı'da bulunmaktadır. Ayrıca Çankırı'daki üniversiteye adı verilmiştir.

eden Ermeni Vali Philaretos Brachamios tarafından yönetilmekteydi. Sınırlarını gittikçe genişleten Philaretos, Tarsus, Mamistra ve Anazarba'dan (Anazarva) sonra 1077 yılında Urfa'yı ele geçirdi. Philaretos, I. Aleksios Komnenos'un imparatorluğunu tanıyarak ona bağlılığını arz etmişti. Ayrıca Haleb hâkimi Şerefü'd-devle Müslim'e haraç ödeyerek onunla da iyi geçinmeye çalışıyordu. Bu arada Süleyman Şah'a karşı Sultan Melikşah'ın yanında görünüyordu. Süleyman Şah ise Antakya şehrini ele geçirebilmek için bir fırsat aramaktaydı. Süleyman Şah, Antakya valisi Philaretos'un tutukladığı oğlu Barsam'ın kurtulması ve şehrin Müslüman şahnesi İsmail ile birlikte onu kente davet etmesi üzerine Antakya'ya sefer düzenlemeye karar verdi.¹⁵⁵ İznik'ten ayrılırken yerine Ebu'l-Kâsım'ı vekil bırakarak sefere çıktı.¹⁵⁶ Antakya önlerine geldikten sonra Philateos'un oğlu Barsam ve şehrin Müslüman şahnesi İsmail'in yardımıyla ordusuyla gizlice içeri giren Süleyman Şah şehri fethetti.¹⁵⁷

Bu seferin nasıl yapıldığı hususuyla ilgili kaynaklarda birçok muhtelif bilgi mevcuttur. İbnü'l-Esîr, Süleyman Şah'ın deniz yoluyla yaklaşık 300 süvari ve çok sayıda piyadeden oluşan bir kuvvetle hareket ettiğini söylemektedir.¹⁵⁸ İbnü'l-Esîr gibi Ebû'l-Ferec de, Philaretos ayrıldıktan sonra Süleyman Şah'ın gemiler hazırlatarak Antakya'ya doğru hareket geçtiğini belirtmektedir.¹⁵⁹ Bu gemilerin varlığını söyleyen İbnü'l-Esîr ve Ebû'l-Ferec, gemilerin kimden ve nasıl tedarik edildiği noktasında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Müneccimbaşı da aynı şekilde İbnü'l-Esîr gibi Süleyman Şah'ın 300 atlı ve birçok yayadan oluşan kuvvetle, denizden Antakya'ya gittiğini belirtmektedir.¹⁶⁰

Süleyman Şah'ın Antakya'ya deniz yolundan gitmediği noktasında farklı kaynaklarda da bilgi mevcuttur. Aksarayî, Süleyman Şah'ın 1.000 kişi ile geceleri yol alıp gündüzleri derelerde gizlenerek beş günün sonunda Antakya'ya vardığı

¹⁵⁵ İbnü'l-Esîr, X, 128; Müneccimbaşı, s. 6. Krş. Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 107; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 104; Rice, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁵⁶ Anna Komnena, s. 194. Krş. Yinanç, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁵⁷ Azîmî, s. 29. Krş. Muharrem Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları", **Türkiye Selçukluları -Makaleler-**, İstanbul 2015, s. 247-248; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Ankara 2019, s. 40-41.

¹⁵⁸ X, 128. Krş. Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 24.

¹⁵⁹ I, 331.

¹⁶⁰ s. 6.

bilgisini vermektedir.¹⁶¹ **Anonim Selçuknâme**'de Süleyman Şah'ın, Antakya'ya karadan yürüdüğü, bunun anlaşılmaması için de atlarını ters nallatarak civardaki casusların gözetim ve denetiminden kurtulduğu zikredilmektedir.¹⁶² Anna Komnena ise Süleyman Şah'ın geceleri yol alıp gündüz dinlenerek 12 günde Antakya'ya vardığını yazmaktadır.¹⁶³

Türkiye Selçuklularının kuruluş aşamasında denizden ordu nakledecek kadar gemiye sahip olduğunu düşünülse de Süleyman Şah'ın, bir deniz gücünün bulunduğu dair hiçbir kaynakta bilgi geçmemektedir. Bu gemilerin Bizans gemisi olma ihtimali göz ardı edilmemekle birlikte çok düşük bir olasılıktır. Eğer böyle bir durum olması halinde Anna Komnena'nın bu durumu eserinde bildirmesi kuvvetle muhtemel gerekirdi. Daha yeni kurulmuş ve denizleri tam anlamıyla bilmeyen Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu kadar kısa sürede denizden ordu nakledecek kadar gemiye sahip olması pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bu seferin kara yoluyla yapıldığı fikrinin uygun olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Buna karşılık Süleyman Şah'ın, para karşılığı gemi kiralayarak Antakya'ya sefer düzenlemesinin de mümkün olduğu göz ardı edilmemelidir. Ancak bu durumla ilgili bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Süleyman Şah, Antakya'nın fethinden sonra güney seferine devam ettiyse de Halep önlerinde Melikşah'ın kardeşi Tutuş ile yaptığı savaşı kaybederek hayatını kaybetti.¹⁶⁴ Böylece hükümdarsız kalan Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına İznik'te vekil bulunan Ebu'l-Kâsım geçti.

1.2. Ebu'l-Kâsım Dönemi (1086-1092)

Süleyman Şah'ın Halep önlerinde Melikşah'ın kardeşi Tutuş'a yenilerek ölmesinden sonra İznik'te nâibi olarak bulunan Ebu'l-Kâsım, hükümdarlığını ilan

¹⁶¹ s. 14.

¹⁶² s. 36.

¹⁶³ s. 194.

¹⁶⁴ Anna Komnena, s. 195; Müneccimbaşı, s. 7. Krş. Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 37-38; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 105.

etti.¹⁶⁵ Süleyman Şah'ın ölümü üzerine Anadolu'da bulunan Türk beyleri, büyük ölçüde bağımsız hareket etmeye başlamışlardı.

Antakya'nın ele geçirilmesi sırasında kuzeyde bulunan Karategin Bey, Sinop'u ele geçirerek Türkiye Selçuklu topraklarına kattı.¹⁶⁶ Karadeniz kıyılarındaki durumun Bizans İmparatorluğu açısından ciddi olduğunun farkına varan imparator I. Aleksios Komnenos, bölgeyi yeniden ele geçirmek için planlar yapmaya başladı. Bu sırada Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah tarafından Bizans İmparatorluğu'na gönderilen elçi olan Siyavuş'u bölgeyi yeniden ele geçirmek için kullanmaya karar verdi.¹⁶⁷ Siyavuş'a, Sultan Melikşah'ın kendisine göndermiş olduğu mektubu göstermesini isteyerek başta Sinop olmak üzere bölgeyi ele geçiren Türk beylerinin ele geçirdikleri ganimetleri de bırakarak geri çekilmesini sağladı.¹⁶⁸ Böylece Selçukluların Karadeniz kıyılarındaki kısa süreli hâkimiyeti sona erdi.

Ebu'l-Kâsım, hükümdar olduktan sonra Orta Anadolu'daki Kapadokya bölgesini, kardeşi Ebu'l-Gazi'ye bıraktı.¹⁶⁹

Ebu'l-Kâsım, Süleyman Şah'ın 1081 yılında Bizans İmparatorluğu ile yaptığı Drakon Suyu Antlaşması'nı ortadan kaldırarak Bizans'ın hâkimiyetindeki Kocaeli Yarımadası'na harekâta başladı. I. Aleksios Komnenos, Süleyman Şah'a karşı uyguladığı taktiği Ebu'l-Kâsım'a da uygulamaya karar verdi ve Türkiye Selçuklu kuvvetlerini geri çekilmeye zorladı. Bu şekilde Ebu'l-Kâsım'ın barışı kabul edeceğini düşünüyordu. Ebu'l-Kâsım ise barış görüşmelerini uzatarak zaman kazanmaya başlayınca I. Aleksios Komnenos, İznik üzerine Türk asıllı Tatikios'un¹⁷⁰ komutasında bir kuvvet gönderdi. Fakat tam bu sırada Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Emîr Porsuk komutasında büyük bir orduyu İznik'i ele geçirmek amacıyla

¹⁶⁵ Anna Komnena, s. 197. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 84; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 39; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 115; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 106.

¹⁶⁶ Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 24; Kadioğlu, a.g.m., s. 227.

¹⁶⁷ Anna Komnena, s. 195. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 86; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 115; Cahen, **a.g.e.**, s. 11; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 106; Kaya, a.g.m., s. 3.

¹⁶⁸ Anna Komnena, s. 196. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 86; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 115; Cahen, **a.g.e.**, s. 11; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 106; Kaya, a.g.m., s. 3.

¹⁶⁹ Anna Komnena, s. 197. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 84; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 115; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 106.

¹⁷⁰ Bizanslı komutan Tatikios hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", **Belleten**, c. LXVII, sy. 248, (Nisan 2003), Ankara 2003, s. 93-110.

göndermişti. Bu durum üzerine Tatikios böyle bir kuvvetle karşılaşmasının mümkün olmadığını düşünerek İstanbul'a geri çekildi.¹⁷¹ Emîr Porsuk, İznik'i kuşattıysa Ebu'l-Kâsım'ın direnişi nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı.

1.2.1. Gemlik'te Türk Tersanesi'nin Kurulması Teşebbüsü

Ebu'l-Kâsım, Bizans İmparatorluğu üzerine harekâta devam ederek Güney Marmara sahillerini kontrol altına almak istedi. Bu amaçla Kios'u (Gemlik) ele geçirdi ve burada bir donanma oluşturmak amacıyla tersane inşa ettirdi.¹⁷² Bölgede hâkimiyetin devam ettirmenin yolunun donanma gücünün olmasından geçtiği anlamıştı.

Küçük bir donanma kurmak suretiyle Marmara Denizi'ndeki Bizans hâkimiyetine darbe vurmak ve imparatorluğun başkenti İstanbul'u baskı altına almak istiyordu. Tersanenin hızlı bir şekilde inşa edilmesinden sonra gemilerin yapımına başlandı. Gemi yapım ustalarının Bizanslı olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü bölgedeki Türkiye Selçuklularının denizcilikle ilgili hiçbir tecrübesi yoktu.

Ebu'l-Kâsım'ın, Kios'ta tersanede gemiler yaptırmaya başladığı haber alan I. Aleksios Komnenos, bu duruma hemen müdahale etmek istedi. Bizans donanmasının komutanlığına Manuel Butumites getirilerek derhal Ebu'l-Kâsım'ın yapmaya başladığı gemilerin imha edilmesini emretti. Karadan da Tatikios komutasında bir Bizans ordusu, Ebu'l-Kâsım'ın üzerine yürümeye başladı.¹⁷³

Ebu'l-Kâsım, hem denizden hem de karadan gelen bu tehdit üzerine karşı koyamayacağını anlayarak hızlı bir şekilde Gemlik'ten geri çekildi. İstanbul'dan Gemlik'e gelen Manuel Butumites komutasındaki Bizans donanması, Gemlik'teki

¹⁷¹ Anna Komnena, s. 197. Krş. Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Ankara 1996, s. 9; Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 39; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 116-117; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 106; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 222.

¹⁷² Anna Komnena, s. 198. Krş. Tezel, **a.g.e.**, s. 5; Demirkent, **a.g.e.**, s. 10; Kuşçu, **Türkler**, VII, 184; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 254; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 24; Kadioğlu, **a.g.m.**, s. 227; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223.

¹⁷³ Anna Komnena, s. 198. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 10; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 106-107; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223; Ayönü, **a.g.e.**, s. 79.

gemi yapım tezgâhlarında bulunan Türkiye Selçuklu gemilerini yaktı.¹⁷⁴ Ebu'l-Kâsım, 1090 yılı sonlarında karada Tatikios ile yaptığı savaşı kaybederek İznik'e geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁷⁵ Ebu'l-Kâsım'ın bu cesur ve ileri görüşlü teşebbüsünün gerçekleşmemiş olması, Türkiye Selçuklu denizciliğinin kuruluşunu bir süre daha geciktirmiştir.

1.2.2. Ebu'l-Kâsım'ın Çaka Bey ile İttifak Girişimi

Emîr Porsuk'un Anadolu'da yeniden Türk beylerini kontrol altına alarak İznik'e doğru ilerlemesi üzerine I. Aleksios Komnenos, Ebu'l-Kâsım'ı İstanbul'a davet etti.¹⁷⁶ I. Aleskios Komnenos'un birinci amacı Emîr Porsuk'a karşı Ebu'l-Kâsım ile ittifak yapmak ve ikinci amacı ise Ebu'l-Kâsım'ın Bizans İmparatorluğu'ndan aldığı İzmit'i yeniden ele geçirmektir. Ebu'l-Kâsım, İstanbul'da iyi ağırlandı ve şerefine şölenler yapıldı. İstanbul'da bulunduğu süre bu şekilde uzatılıyordu. Barış ve ittifak görüşmelerinin yapıldığı bu sırada I. Aleksios Komnenos, gemileri yapı malzemesi, mimarlar ve işçiler ile doldurarak donanma komutanı Eustathios Kymineianus'un komutasında İzmit'e gönderdi. Bu güçle İzmit'te bir kale yapmak suretiyle bölgeyi yeniden kontrol altına almak istiyordu. İzmit Kalesi'nin tamamlanmasından sonra hediyeler ve “Sebastos” unvanı verdiği Ebu'l-Kâsım'ı İznik'e uğurladı.¹⁷⁷

Ebu'l-Kâsım, İzmit'te bir kale inşa edilerek bölgedeki Türkiye Selçuklu hâkimiyetine son verildiğini öğrendiği zaman doğal olarak bir şey yapamadı.¹⁷⁸ Bu sırada Emîr Porsuk, İznik önlerine gelmişti. Emîr Porsuk, üç ay süren İznik kuşatmasına başladı. Ebu'l-Kâsım da bunun üzerine I. Aleksios Komnenos'tan yardım istedi. Bizans İmparatorluğu'ndan yardım gelmediği süre içerisinde Ebu'l-

¹⁷⁴ Anna Komnena, s. 199. Krş. Tezel, **a.g.e.**, s. 6; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 60; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 25; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223; Ayönü, **a.g.e.**, s. 79-80.

¹⁷⁵ Anna Komnena, s. 199. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 10; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 107; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223.

¹⁷⁶ Geyikoğlu, a.g.m., s. 254; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 107; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223; Ayönü, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁷⁷ Anna Komnena, s. 199-200. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 11-12; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 107; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223-224; Ayönü, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁷⁸ Anna Komnena, s. 200. Krş. Geyikoğlu, a.g.m., s. 255; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 107; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224.

Kâsım, tamamen kendi gücüyle Emîr Porsuk'a karşı koydu. Bu sırada Bizans İmparatorluğu da Batı'da Peçenekler¹⁷⁹ ile mücadele ediyordu. Bu sebeple I. Aleksios Komnenos, Ebu'l-Kâsım'a büyük bir kuvvet gönderecek durumda değildi. Bununla birlikte bir hileye başvurdu. İmparatorluk sancaklarını küçük bir askeri kuvvetle İznik'e gönderdi. Böylece Emîr Porsuk'un, şehrin Bizans hâkimiyetinde olduğunu göstermeyi amaçlıyordu. Çünkü şehir, Büyük Selçuklu Devleti'nin eline geçirmesiyle bir daha Bizans İmparatorluğu'nun tekrar ele geçirmesi neredeyse imkânsız hale gelecekti. Ayrıca bu askeri birliğe, eğer imkân olursa şehrin Ebu'l-Kâsım'dan alınmasını da emretmişti. Bu askeri kuvvet, şehre deniz yönünden girerek İznik Kalesi'nin burçlarına imparatorluk sancaklarını dikip savaş naraları atınca Emîr Porsuk, imparatorun bizzat İznik'e geldiğini düşünerek geri çekildi. İznik böylece kuşatmadan kurtuldu. Bizans askeri birliği İznik'te Ebu'l-Kâsım'ın askeri açıdan hala çok kuvvetli olduğunu görünce geri çekildiler.¹⁸⁰ Melikşah, Emîr Porsuk'un bu başarısızlığı üzerine Emîr Bozan'ı, İznik'e gönderdi. Emîr Bozan da Ebu'l-Kâsım'ın çok sert direnişi karşısında İznik'i ele geçirmeyi başaramayınca karargâhını Lopadion (Ulubat) yakınlarına taşıyarak geri çekildi.¹⁸¹

Ebu'l-Kâsım, Bizans İmparatorluğu ile başa çıkmanın zorluğunu anlayarak bölgede donanma gücünü iyiden iyiye gösteren Çaka Bey ile ittifak kurmak istemişti. Bizans İmparatorluğu, Peçenekler ile uğraşırken bu sefer güneyde İzmir'i ele geçiren Türk asıllı Çaka Bey,¹⁸² önce Peçeneklerle ittifak kurdu. Daha sonra da Türkiye

¹⁷⁹ Peçenekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Peçenek Tarihi**, İstanbul 1937.

¹⁸⁰ Anna Komnena, s. 201-202. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 12-13; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 107-108; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224; Ayönü, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁸¹ Anna Komnena, s. 203. Krş. Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 40; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 108-109; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224; Ayönü, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁸² Çaka Bey'in faaliyetleri ve hakkında bilinenler çoğunlukla Anna Komnena'nın **Alexiad** adlı eserinde bulunmaktadır. Çaka Bey, Malazgirt Savaşı sonrası Alp Arslan tarafından Anadolu'nun fethiyle görevlendirilen komutanlardan biriydi. Bir savaşta esir düşünce imparator Nikephoros Botaneiates'in sarayına gönderildi. İmparator ona "protonobilissimos" unvanı ile bazı ayrıcalıklar ve hediyeler verdi. Burada Rumca ile Bizanlılar'ın savaş yöntemlerini öğrendi. I. Aleksios Komnenos'un 1081 yılında tahta çıkması üzerine tüm ayrıcalıkları elinden alınca İstanbul'dan kaçarak İzmir'e gitti. Bizans'ın Anadolu sahillerindeki hâkimiyetini kaybetmesi üzerine gemi inşasından anlayan birini desteğiyle Çaka Bey, 40 gemi inşa ettirerek oluşturduğu ilk Türk donanması ile harekete geçti. Türkiye Selçuklu Hâkimi Ebu'l-Kâsım ve Peçenekler ile ittifak yaptı. Böylece Bizans'a karşı müşterek bir hareket planladıysa da Ebu'l-Kâsım'ın Bizans ile anlaşması üzerine bu plan bozuldu. Çaka Bey, bunun üzerine tek başına hareket etmeye başladı. Oluşturduğu donanmayla Urla ve Foça gibi kıyı şehirlerini aldı. Daha sonra Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarını ele geçirdi. Bizans donanmasının adaları geri almak üzerine harekete geçmesi üzerine başlayan savaşta Çaka Bey ilk

Selçuklu hâkimi Ebu'l-Kâsım ile ittifak yaparak Bizans İmparatorluğu'nu çember altına almayı hedefledi. Ancak Çaka Bey, sebebi bilinmeyen bir şekilde Bizans İmparatorluğu ile savaşmaktan vazgeçince ittifak dağıldı. Bizans İmparatorluğu'nun Peçenekler'i, Kumanlar'ın yardımıyla 1091 yılında ağır bir şekilde mağlubiyete uğrattınca ittifakın Batı kanadı çökmüş oldu.

Ebu'l-Kâsım ise artık bağımsız hüküm sürmenin imkânsızlığını görerek Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı İznik Valisi olarak tasdik edilmek için Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile görüşmek amacıyla 15 katır hediyeyle birlikte İsfahan'a doğru yola çıktı.¹⁸³ Ancak Melikşah onunla görüşmeyi reddederek Anadolu işlerinin Emîr Bozan'ın sorumluluğunda olduğunu ve onunla görüşmesini söyleyince geri dönerken yolda Emîr Bozan'ın adamları tarafından yakalandı ve yay kirişiyle boğularak öldürüldü.¹⁸⁴

Ebu'l-Kâsım, denizciliğin önemini anlamış ve bu anlamda çalışmalar yapmışsa da Bizans İmparatorluğu'nun erken müdahaleleri nedeniyle amacına

deniz zaferini kazandı. Daha sonra Bizans kuvvetleriyle karada yapılan savaşı da kazanarak güçlenmeye devam etti. Bizans ile yapılan barış görüşmelerinde kendisine Bizans tarafından verilen ayrıcalık ve rütbeleri geri istedi. Ayrıca kızını imparatorun oğlu ile evlendirmeyi teklif etti; bu şartların kabul edilmesi halinde adaları iade edeceğini bildirdi. Ancak antlaşma gerçekleşmedi. Çaka Bey'in daha sonraki hedefleri ise Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası oldu. Ayrıca tekrar mağlup olan ve ağır yara alan Peçenekler ve Ebu'l-Kâsım ile ittifak kurdu. Bu ittifak döneminde İstanbul adeta üç yandan kuşatılmış durumdaydı. Fakat daha sonra bilinmeyen bir sebeple Bizans ile savaşmaktan vazgeçti. Bu durum üzerine I. Aleksios Komnenos, Çaka Bey üzerine büyük kuvvetler sevk etti. Yapılan savaşta Çaka Bey mağlup oldu. Donanmasının bir kısmı tahrip oldu ve Midilli Adası yeniden Bizans'ın eline geçti. Kızını Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ile evlendirerek onunla akrabalık ilişkisi kurdu. Kayıplarına rağmen pes etmeyerek hazırladığı donanmayla Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarında yeniden ele geçirdi. Daha sonra İstanbul'u ele geçirmeyi hedefledi. I. Aleksios Komnenos, Çaka Bey'in Bizans'ı ele geçirmeyeceğini, asıl hedefinin Türkiye Selçuklu Devleti olduğunu belirten bir mektup yazarak Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'a yolladı. Bu mektup üzerine I. Kılıç Arslan, kayınpederi Çaka Bey'i bir ziyafet esnasında zehirleyerek öldürttü. Böylece İstanbul, Çaka Bey tehlikesinden kurtulmuş oldu. İyi bir teşkilatçı ve ilk büyük Türk denizcisi olan Çaka Bey'in, Bizans'ın yerine bölgede büyük bir Türk devletinin kurulması ideali için savaştığı söylenebilir. Çaka Bey hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, **Çaka Bey**, Ankara 1966; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi'nin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", **TD**, XXXIV (1984), s. 55-60; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", **DİA**, VIII, 186-188; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 216-220.

¹⁸³ Anna Komnena, s. 203. Krş. Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 40; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 117; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 109.

¹⁸⁴ Anna Komnena, s. 203-204. Krş. Krş. Sevim, **Kutalmışoğlu Süleymanşah**, s. 40; Demirkent, **a.g.e.**, s. 14; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 117; Cahen, **a.g.e.**, s. 12; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 109; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 224. Ebu'l-Kâsım'ın yay kirişiyle boğulması onun Selçuklu hânedanı üyesi olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü sadece hânedan üyelerinin kanlarının akıtılması yasak olduğu için yay kirişiyle boğularak ortadan kaldırılırlardı.

ulaşamamıştır. İlk büyük Türk denizcisi olarak kabul edilen Çaka Bey ile ittifak yaparak Bizans İmparatorluğu'na karşı hareket etmiştir. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu'nun büyük sorunlar yaşamasında Ebu'l-Kâsım'ın başta denizcilik alanında olmak üzere gerçekleştirmeye çalıştığı çeşitli faaliyetlerin etkisi önemli bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3. Ebu'l-Kâsım'dan Sonra Türkiye Selçuklu Denizciliği'nin Durumu

Ebu'l-Kâsım'ın ölümünden bir süre sonra Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah vefat etti. Süleyman Şah, Halep önlerinde Aynü's-Selem Savaşı esnasında Tutuş'a yenilince yanında bulunan oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan, esir alınarak İsfahan'a götürülmüştü.¹⁸⁵

Melikşah'ın 1092 yılında ölümüyle birlikte Süleyman Şah'ın oğlu Kılıç Arslan, serbest kalarak Anadolu'ya geri döndü. Ebu'l-Kâsım'ın ölümü üzerine İznik'te yönetimi üstlenen kardeşi Ebu'l-Gazi, Kılıç Arslan'ın geri dönmesi üzerine şehri ona teslim etti ve böylece Kılıç Arslan, babasından sonra Türkiye Selçuklu hükümdarı oldu.¹⁸⁶

I. Kılıç Arslan (1092-1107), hükümdarlığının ilk yıllarında Batı Anadolu'da önemli bir deniz gücüne sahip olan Çaka Bey'in kızı ile evlenerek onun deniz gücünden faydalanma yoluna gittiyse de Çaka Bey'in Bizans'ı ele geçirme planları, I. Aleksios Komnenos'u şüphelendirdi. Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un, I. Kılıç Arslan'a yazdığı bir mektupla onu kışkırtması¹⁸⁷ neticesinde Çaka Bey, bir ziyafet esnasında zehirlenerek ortadan kaldırıldı.¹⁸⁸ I. Kılıç Arslan'ın Çaka Bey'i öldürtmesi yeni kurulan Türk denizciliğine büyük bir darbe olmuştur.

¹⁸⁵ Anna Komnena, s. 206. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 95-96.

¹⁸⁶ Anna Komnena, s. 206. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 96; Demirkent, **a.g.e.**, s. 15; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 118; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 110; Rice, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁸⁷ Anna Komnena, s. 270. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 16-17; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 110; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 181-182.

¹⁸⁸ Anna Komnena, s. 271. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 98; Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 18; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 119; Cahen, **a.g.e.**, s. 12; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 110.

I. Kılıç Arslan, batı sınırını kontrol altına aldıktan sonra, Anadolu'da kurulan beyliklerden biri olan Dânişmendliler¹⁸⁹ ile mücadeleye girişti. Ermeni olan Gabriel'in hâkimiyeti altındaki Malatya şehrini kuşattıysa da¹⁹⁰ bu sırada Batıdan gelen Haçlı seferleri başlamıştı. I. Kılıç Arslan, ilk başta Haçlı seferlerini pek önemsememiş, kendisi gitmek yerine komutanlarından birini karşı koymasına için Haçlıların üzerine göndermişti. İlk gelen Haçlı kafilesinde de çoğunlukla savaş eğitimi almamış maceraperest kişilerden oluştuğu için eğitimli Türkiye Selçuklu askerleri, gelenleri kısa sürede mağlup etmişti.¹⁹¹ I. Kılıç Arslan, Malatya kuşatmasına devam ederken de asıl eğitimli şövalyelerden oluşan Haçlı ordularının birer birer İznik önlerine gelerek şehri kuşatmaya başladığı haberini alması üzerine hızlıca İznik'e döndüyse de Haçlıların İznik kuşatmasını kıramayarak geri çekilmek zorunda kaldı.¹⁹² Şehir de kısa bir süre sonra, Haçlıların eline geçmesini istemeyen İznik Kalesi'ndeki Türkler tarafından Bizans İmparatorluğu'na teslim edildi.¹⁹³ Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, bir daha hiçbir şekilde ele geçiremeyecek şekilde, başkenti İznik'i kaybetmiş oldu.

I. Kılıç Arslan, Haçlıların gücünün ne kadar büyük olduğunu anlamaya başladıysa da Eskişehir yakınlarında 1097 yılında Dorylaion Savaşı'nda Haçlılarla giriştiği mücadeleyi de kaybederek Konya'ya geri çekildi.¹⁹⁴ Haçlılar, Türkiye Selçuklularının elindeki Antakya şehrini bir kuşatma neticesinde ele geçirerek burada Haçlı Prinkepsliği kurdular (3 Haziran 1098).¹⁹⁵ Antakya kuşatması devam ederken ordudan ayrılan bir başka grup Haçlı şövalyesi, Urfa'yı ele geçirerek burada da bir Haçlı Kontluğu kurdular (10 Mart 1098). Daha sonra Kudüs'ü de ele geçirerek Haçlı

¹⁸⁹ Dânişmendliler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, **Dânişmendliler**, İstanbul 2017.

¹⁹⁰ Anna Komnena, s. 206. Krş. Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 121; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 163-164.

¹⁹¹ Anna Komnena, s. 307. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 99; Demirkent, **a.g.e.**, s. 23; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 120-121; Cahen, **a.g.e.**, s. 14; Kesik, **1071 Malazgirt**, s. 165.

¹⁹² Anna Komnena, s. 325-326. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 100; Demirkent, **a.g.e.**, s. 27; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 121-122; Rice, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁹³ Anna Komnena, s. 327-329. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 100-101; Demirkent, **a.g.e.**, s. 28; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 122; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 110; Rice, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁹⁴ Anna Komnena, s. 332. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 31; Cahen, **a.g.e.**, s. 14; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 111.

¹⁹⁵ Anna Komnena, s. 333-336. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 33; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 122.

Krallığı kurarak (15 Temmuz 1099) bölgenin kaderini değiştiren Haçlı seferlerinin ilki tamamlanmış oldu.¹⁹⁶

Türkiye Selçuklu Devleti, Haçlı seferlerinin başlamasıyla birlikte Bizanslıların harekete geçmesi neticesinde başta İznik olmak üzere Batı Anadolu'daki hâkimiyetini kaybetti.¹⁹⁷ I. Kılıç Arslan tarafından başkentin Konya'ya taşınmasıyla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti, Orta Anadolu'da denizlere kıyısı olmayan bir kara devleti haline geldi. İznik'i bir daha ele geçirmeyen I. Kılıç Arslan, hükümdarlığı döneminde başta Haçlılar olmak üzere Anadolu'daki Türk Beylikleri ve Büyük Selçuklular ile mücadele etti.

I. Kılıç Arslan'ın, Büyük Selçuklu Devleti ile girdiği bir mücadele esnasında Habur Irmağı'nı geçerken boğularak ölmesi¹⁹⁸ üzerine tahta oğlu Mesud (1116-1155) geçti. I. Mesud, hükümdarlığı süresince Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu sıkıntılı döneminde adeta ikinci kurucu gibi devletin yeniden güç kazanmasına büyük katkıda bulundu.¹⁹⁹ Hükümdarlığı döneminde Bizans İmparatorluğu, Haçlılar ve Anadolu'da Türk Beylikleri ile mücadeleye devam ederek Türkiye Selçuklu Devleti'nin Orta Anadolu'da güçlenmesine ve kurumsallaşmasını sağladı. Bu dönemde de Türkiye Selçukluları bir kara devleti olarak kalmaya devam etti. I. Mesud devrinde, deniz kıyılarına yönelik ilk ciddi teşebbüs, imparator II. Ioannes Komnenos'un (1118-1143) başarısızlıkla sona eren Niksar kuşatmasına karşı Türk akıncılarının, 1141 yılında Uluborlu Kalesi'ni kuşattıktan sonra güneye inerek Antalya yakınlarına kadar ilerlemesi olmuştur.²⁰⁰ Ancak Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un, 1142 yılında bölgeye ilerlemeye başlaması üzerine geri çekildiler.²⁰¹ Ancak Antalya'yı ele

¹⁹⁶ Anna Komnena, s. 342-343. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 33; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 122-123. Haçlı Seferleri hakkında yarıntılı bilgi için bkz. Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul 1997; Muharrem Kesik, **Selçukluların Haçlılarla İmtihani**, İstanbul 2018.

¹⁹⁷ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 103; Demirkent, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁹⁸ Aksarayî, s. 22; **Anonim Selçuknâme**, s. 36; Müneccimbaş, s. 16. Krş. Demirkent, **a.g.e.**, s. 58; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 131; Cahen, **a.g.e.**, s. 16; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 112.

¹⁹⁹ Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud dönemi hakkında yarıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, Ankara 2003.

²⁰⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 177; Muharrem Kesik, "Antalya'ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi", **Türkiye Selçukluları -Makaleler-**, İstanbul 2015, s. 124.

²⁰¹ Kinnamos, s. 19. Krş. Kesik, **I. Mesud**, s. 60; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 140.

geçirme planları başarısız olsa da I. Mesud döneminde Antalya'dan vergi alınmaktaydı.²⁰²

I. Mesud'un vefatı üzerine yerine oğlu II. Kılıç Arslan (1156-1192) geçti. II. Kılıç Arslan'ın hükümdarlığı ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin yükseliş devrine girdiğini söylemek mümkündür. Bu durumda hiç şüphesiz en büyük pay, devletin birçok soruna ve savaşa rağmen ayakta kalmasını sağlayan I. Mesud'a aittir. II. Kılıç Arslan, Anadolu beylikleri ile mücadele ederken bu emîrlerin en güçlüsü olan Dânişmendliler, Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurmuştu.²⁰³ Daha sonra stratejik bir hamleyle Bizans İmparatorluğu ile ilişkilerini düzeltmek isteyen²⁰⁴ II. Kılıç Arslan, bu şekilde Anadolu'daki beylikleri yardımsız bırakmak istiyordu. Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından İstanbul'a davet edilen II. Kılıç Arslan için çok büyük şöenler ve eğlenceler düzenlendi.²⁰⁵ Bu ziyaret sırasında Bizans İmparatorluğu ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında bir antlaşma imzalandı.²⁰⁶ Bizans ile yaptığı antlaşmayla Batı sınırını güvence altına aldıktan sonra Konya'ya geri dönen II. Kılıç Arslan, 1176 Myriokephalon Savaşı sonrasında 1178 yılında Malatya üzerine sefere çıkarak Dânişmendliler Beyliği'ni ortadan kaldırdı.²⁰⁷

Batı'da Türkmen grupların Bizans sınırlarına taarruzu üzerine Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos, Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya üzerine sefere çıktı. Türkiye Selçuklu ve Bizans kuvvetlerinin karşılaştığı Myriokephalon Savaşı'nı Türkiye Selçuklu Devleti kazandı. I. Manuel Komnenos, esir olmak üzereyken Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın barış teklifini

²⁰² Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184), (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2019, s. 52. Krş. Kesik, I. Mesud, s. 130.

²⁰³ Abdulhalûk Çay, II. Kılıç Arslan, Ankara 1987, s. 34; Özaydın, İslâm Tarihi, VIII, 143; Merçil, Müslüman-Türk Devletleri, s. 117.

²⁰⁴ Çay, a.g.e., s. 38, 41; Özaydın, İslâm Tarihi, VIII, 143-144; Merçil, Müslüman-Türk Devletleri, s. 118.

²⁰⁵ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, "Sultan II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türklerin Tarihteki İlk Uçuş Denemesi", Belleten, c. LXVI, sy. 247, (Aralık 2002), Ankara 2003, s. 839-848.

²⁰⁶ Çay, a.g.e., s. 40-41; Özaydın, İslâm Tarihi, VIII, 144; Cahen, a.g.e., s. 37; Merçil, Müslüman-Türk Devletleri, s. 118.

²⁰⁷ Çay, a.g.e., s. 42; Cahen, a.g.e., s. 45; Merçil, Müslüman-Türk Devletleri, s. 119; Kesik, Dânişmendliler, s. 136.

kabul etti.²⁰⁸ 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'ndan 105 yıl sonra, 1176 yılında yapılan Myriokephalon Savaşı ile Bizans İmparatorluğu, Türkleri Anadolu'dan çıkaramayacağını net bir şekilde anlamış oldu. Yapılan anlaşma ile Bizans İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu sınırına yaptırdığı Dorylaion ve Sublaion kalelerini yıkacaktı.²⁰⁹ Myriokephalon Savaşı, Türkiye Selçukluları'nın denizlere yeniden ulaşma noktasında önemli bir muharebe olmuştur. Savaşın sonra II. Kılıç Arslan, Atapagos adındaki bir komutanın emrine verdiği 24.000 kişilik Türkiye Selçuklu ordusunu, Batı yönünde denize kadar olan Bizans bölgelerinin ve şehirlerinin tahrip edilmesiyle görevlendirdi. Sultan II. Kılıç Arslan, kum, deniz suyu ve bir kürek getirmesi için gönderilen ordunun komutanına emir verdi. Türkiye Selçuklu ordusu, Batı Anadolu'da kıyılara kadar ilerledi.²¹⁰ Ancak bu ilerleyiş kalıcı olmayan bir akından öteye geçmemiştir.

Diğer yandan II. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu Devleti topraklarında uluslararası ticaretin başlaması için gerekli şartları ve altyapıyı hazırlamıştı. Onun devrinde Kayseri-Aksaray-Konya-Antalya arasındaki kervan yolunun faaliyete geçmesi ülkede uluslararası ticarete yönelik önemli bir adımdı.²¹¹ Bu dönemde iki önemli ticaret yolu bulunmaktaydı. Birinci yol, Doğu-Batı yönünde Antalya ve Alâiye'den başlıyordu. Daha sonra Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ile Erzurum'dan geçerek İran ve Türkistan'a uzanmaktaydı. Konya-Akşehir'den ayrılan bir yol da İstanbul'a ulaşmaktaydı. Konya-Akşehir'den İstanbul'a uzanan ticaret yolu Bizans için güney ve doğu ülkeleriyle yapılan ticarete büyük öneme sahipti. İkinci yol ise Mısır, Suriye ya da Avrupa limanlarından gelen deniz yoluydu. Bu yol, Antalya, Alâiye ve Yumurtalık'tan Anadolu'da karaya bağlanıyordu. İkinci yol, birinci ticaret yoluyla Kayseri ve Sivas'a kadar aynı şekilde gidiyor, oradan da ikiye ayrılıyordu. Birinci yol, kuzey yönünde devam ederek Samsun ve Sinop şehirlerine

²⁰⁸ Ebu'l-Ferec, II, 422; Süryani Mikhail, s. 249; Simbat, s. 61; Müneccimbaşı, s. 21. Krş. Çay, **a.g.e.**, s. 75; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 209; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 147; Cahen, **a.g.e.**, s. 43-44; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 119.

²⁰⁹ Khoniates, s. 131. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 209; Cahen, **a.g.e.**, s. 44; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 119.

²¹⁰ Khoniates, s. 133. Krş. Çay, **a.g.e.**, s. 91-92; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 25.

²¹¹ Melek Delilbaşı, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış", **Tarihte Türk Devletleri II**, Ankara 1987, s. 481-482; Turan, **Türk-İslâm Medeniyeti**, s. 359.

ulaşıyor, oradan da Karadeniz'den Kırım'daki Suğdak şehrine bağlanıyordu. İkinci yol ise güneye yönelerek Elbistan üzerinden Suriye ve Irak'a bağlanıyordu.²¹²

Akdeniz ve Karadeniz kıyıları henüz Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine geçmemişti. Bunun önemli adımlarından biri olarak II. Kılıç Arslan, 1182 yılında Antalya'yı kuşattıysa da ele geçiremedi.²¹³ II. Kılıç Arslan'ın hamlelerinin temel sonucu, Türkiye Selçuklu Devleti için ticaretin ne kadar önemli olduğu perspektifini getirmiş olmasıdır. II. Kılıç Arslan'dan sonra Türkiye Selçuklu sultanlarının temel hedefi, ticaret yolları üzerindeki şehir ve limanların ele geçirilerek devletin gelir kaynaklarının artırılması yönünde olmuştur.

II. Kılıç Arslan'ın hükümdarlığının sonlarına doğru (1190-1192) oğlu Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah, Samsun kıyılarını ele geçirerek şehir yakınlarında Müslüman Samsun'un kurulmasını sağladı.²¹⁴ II. Kılıç Arslan'ın ülkenin topraklarını 11 oğlu arasında bölüştürmesi nedeniyle ortaya çıkan karışıklıklardan²¹⁵ faydalanan Bizans İmparatorluğu, Samsun kıyılarını yeniden ele geçirdi. Ancak 1194 yılında bölge yeniden Türkiye Selçuklu hâkimiyetine geçti.²¹⁶

II. Kılıç Arslan'ın 26 Ağustos 1192 tarihinde ölümü üzerine²¹⁷ tahta, ölmeden önce veliaht ilan edilen en küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev geçti. Onun tahta çıkması Türkiye Selçuklu denizciliğinde bir dönüm noktası olmuştur.

²¹² Melek Delilbaşı, **Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler (XIII. - XV. YY.)**, AÜDTCF Ortaçağ Tarihi Kürsüsü Doçentlik Tezi, Ankara 1980, s. 11.

²¹³ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 214; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 61; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Geyikoğlu, a.g.m., s. 258; Kesik, "Antalya", s. 127.

²¹⁴ Besim Darkot, "Samsun", **İA**, X, 172-173; Mehmet Öz, "Samsun", **DİA**, XXXVI, 83-84; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Geyikoğlu, a.g.m., s. 258; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 25; Kaya, a.g.m., s. 4.

²¹⁵ Münecimbaşı, s. 25-26. Krş. Cahen, **a.g.e.**, s. 55-56; Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü**, Ankara 2011, s. 34-37.

²¹⁶ Anthony Bryer - David Winfield, **The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos**, I, Washington 1985, s. 93; Öz, **DİA**, XXXVI, 84.

²¹⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s. 82. Krş. Abdülkerim Özeydin, "Kılıcarslan II", **DİA**, XXV, 402; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 122.

İKİNCİ BÖLÜM

I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1192-1197, 1205-1211)

Babası II. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine tahta çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev iki kez hükümdarlık yapmış olup ilk hükümdarlık dönemi 1192-1197 yılları arasında beş yıl sürmüştür. Babası II. Kılıç Arslan tarafından ölmeden önce veliaht ilan edildiği²¹⁸ için tahta çıkarken bir zorlukla karşılaşmadı.²¹⁹ Çünkü II. Kılıç Arslan, bir sene önce tüm devlet erkânına Gıyâseddin Keyhüsrev'e bağlı kalacaklarına dair yemin ettirmişti.²²⁰ Ancak, 1197 yılında kardeşi Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşah, Türkiye Selçuklu Sultanı olmak için Konya'ya doğru harekete geçti.²²¹ dört ay süren Konya kuşatması neticesinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev, maiyetinin hayatına dokunmamak ve istedikleri yere gitmelerine müsaade etmesi şartıyla teslim olmayı kabul etti. Rükneddin Süleymanşah'ın da buna muvafakat göstermesi üzerine yapılan antlaşma ile I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahtı bırakmak zorunda kaldı.²²²

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Anadolu ve Suriye'de dolaştıktan sonra umduğunu bulamayınca Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'a gitmek için Samsun'a ulaştı.²²³ Samsun'a gelince vali, sultan için adamlar görevlendirerek gemiler hazırlattı. Gemilerin içlerini silah ve yiyecek malzemeleriyle doldurdu. Sultan, *"Haydi geminin içine binin, dedi. Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyla"* ayetini²²⁴ okuyarak gemiye bindi. Samsun Valisi, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i ziyaret edip el öptükten sonra gemiden ayrıldı ve gemi İstanbul'a doğru hareket etti.²²⁵ Çocukları İzzeddin ve Alâeddin ile birlikte tahminen 1199-1200'de

²¹⁸ İbn Bîbî, s. 45.

²¹⁹ Selim Kaya, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Ankara 2006, s. 42; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 152.

²²⁰ İbn Bîbî, s. 48. Krş. Kaya, **a.g.e.**, s. 42.

²²¹ **Anonim Selçuknâme**, s. 38; İbn Bîbî, s. 60-61; Aksarayi, s. 24; Ahmed bin Mahmud, s. 302. Krş. Tuncer Baykara, **I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Ankara 1997, s. 20; Kaya, **a.g.e.**, s. 50; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 152; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 122.

²²² İbn Bîbî, s. 62-64; **Anonim Selçuknâme**, s. 38; Müneccimbaşı, s. 28. Krş. Ali Sevim, "Keyhusrev I", **DİA**, XXV, 347; Baykara, **a.g.e.**, s. 21-22; Kaya, **a.g.e.**, s. 50; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 152; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 37-38; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 122-123.

²²³ İbn Bîbî, s. 64-79. Krş. Baykara, **a.g.e.**, s. 24.

²²⁴ Kur'an-ı Kerim, 10/23.

²²⁵ İbn Bîbî, s. 78.

İstanbul'a ulaştı.²²⁶ I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İstanbul'a vardıktan sonra gemicilere Samsun'a dönmelerini emretti.²²⁷ Bu durum İstanbul'a geldiği geminin, Türkiye Selçuklularına ait bir gemi olduğunu göstermektedir.

Kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahtan indirerek devletin başına geçen II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204), Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarını kuzey ve doğuya doğru genişletmeyi hedefledi. Kardeşi Muizzeddin Kayserşah'ın hâkimiyetinde olan Malatya'yı ele geçirdi.²²⁸ Artuklu Beyliği'nin Harput'ta hüküm süren koluna da hâkimiyetini kabul ettirdi. Bu sırada Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203), 1201 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetindeki Samsun'a, altı gemiyle bir baskın düzenleterek limanda bulunan ticaret gemilerini ve tüccarların mallarını yağmalattı.²²⁹ Bu baskınlarda büyük zarara uğrayan Selçuklu tüccarları, II. Rükneddin Süleymanşah'a şikâyetle bulunarak ondan yardım istediler. II. Rükneddin Süleymanşah, tüccarların zararlarının karşılanması için Bizans İmparatorluğu'na bir elçi gönderdi. Yapılan antlaşma ile Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos, yağmalanan mallar için Selçuklu tüccarlarına tazminat verilmesini kabul etti.²³⁰ II. Rükneddin Süleymanşah, Gürcistan üzerine sefer düzenledi ve 1202 yılında Erzurum'u ele geçirerek Saltuklu Beyliği'ni ortadan kaldırdı.²³¹ Daha sonra Ankara'da hüküm süren kardeşi Melik Mesud'un üzerine sefer düzenleyerek şehri ele geçirdi.²³² II. Rükneddin Süleymanşah, 6 Temmuz 1204 tarihinde Gürcistan seferine giderken yolda hastalanarak vefat etti.²³³

II. Rükneddin Süleymanşah, hükümdarlığı döneminde denizlerle ilgilenecek fırsatı bulamamış babası II. Kılıç Arslan'ın ülkeyi oğulları arasında

²²⁶ Aksarayî, s. 24. Krş. Sevim, **DİA**, XXV, 348.

²²⁷ İbn Bîbî, s. 79.

²²⁸ İbnü'l-Esîr, XII, s. 146-147; Müneccimbaşı, s. 29.

²²⁹ Alexis, G. C. Savvides, **Byzantium In the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum In Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. c. 1192-1237**, Selanik 1981, s. 83-84; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 242; Geyikoğlu, a.g.m., s. 258-259; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 153; Cahen, **a.g.e.**, s. 64; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 123; Kaya, a.g.m., s. 5.

²³⁰ Savvides, **a.g.e.**, s. 84; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 13; Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, Ankara 2014, s. 118-119; Geyikoğlu, a.g.m., s. 211-212; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 153; Kaya, a.g.m., s. 6.

²³¹ İbn Bîbî, s. 103; Aksarayî, s. 24; Müneccimbaşı, s. 30. Krş. Kaya, **a.g.e.**, s. 78; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 153-154; Cahen, **a.g.e.**, s. 64.

²³² Cahen, **a.g.e.**, s. 60; Kaya, **a.g.e.**, s. 91.

²³³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 166; Müneccimbaşı, s. 31. Krş. Kaya, **a.g.e.**, s. 93.

paylaştırmamasından dolayı ortaya çıkan merkezi otorite ve toprak bütünlüğü sorununun çözümüne odaklanmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetindeki Müslüman Samsun'un sık sık baskına uğraması, liman şehirlerinin fethedilerek ticaretin korunması ve geliştirilmesi gerektiğini göstermesi açısından önemli bir işaret olacak ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığının ikinci döneminde bu yönde önemli adımlar atılmaya başlanacaktır. Ancak bu dönemden itibaren Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları içerisinde Batılı tüccarların yanı sıra Horasan ve Irak'tan tüccarların da gelerek ticaret yaptığı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin henüz toprakları içinde olmayan Antalya ve Sinop limanlarının sayesinde ticaretin geliştiği de bir gerçektir.²³⁴

II. Rükneddin Süleymanşah'ın ölümü üzerine tahta çok küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan (1204-1205) tahta çıkarıldıysa da sekiz ay sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İstanbul'dan Konya'ya dönerek Türkiye Selçuklu emîrleri Muzaffereddin Mahmûd, Zahîreddin İli, Bedreddin Yûsuf ve Mubârizeddin Ertokuş'un çabalarıyla 1205 yılında yeniden Türkiye Selçuklu Devleti sultanı oldu.²³⁵

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıktıktan sonra karşılaştığı ilk büyük sorun, 1204 Haçlı Seferi neticesinde İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu kurulması, Bizanslıların da Laskaris hânedanı liderliğinde İznik'te²³⁶ ve Komnenos hânedanı liderliğinde Trabzon'da²³⁷ yeni devletler kurmasıydı. Özellikle Komnenos hânedanı tarafından Trabzon Rum Devleti'nin kurulması, Türkiye Selçuklu Devleti için büyük önemi olan Samsun şehri ve limanı vasıtasıyla yapılan ticaretin güvenliğini tehlikeye düşürmüştü. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İznik Rum Devleti Hükümdarı I. Theodoros Laskaris (1205-1228) ile anlaşarak Trabzon Rum Devleti'ne karşı birlikte hareket

²³⁴ Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 13-14.

²³⁵ İbnü'l-Esîr, XII, s. 170; İbn Bîbî, s. 118-119; Aksarayî, s. 25; **Anonim Selçuknâme**, s. 39; Ahmed bin Mahmud, s. 303. Krş. Baykara, **a.g.e.**, s. 29; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 156; Cahen, **a.g.e.**, s. 61; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 125; Rice, **a.g.e.**, s. 66-67.

²³⁶ İznik Rum Devleti'nin ilk dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Koçuk, **İznik Bizans Devleti Tarihi Kuruluş Devri (1204-1214)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

²³⁷ Trabzon Rum Devleti'nin çevredeki diğer Türk devletleriyle ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Keçiş, **Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)**, Ankara 2013.

etme kararı aldı.²³⁸ Bu antlaşma sayesinde İznik Rum hükümdarı I. Theodoros Laskaris, Trabzon Rum Hükümdarı I. Aleksios Komnenos'un kardeşi David Komnenos'un ordusunu mağlup etti.²³⁹

2.1. Trabzon Kuşatması (1205-1206)

Trabzon Rum Devleti hükümdarı I. Aleksios Komnenos'un (1204-1222) Karadeniz'de yayılma faaliyetleri içerisine girmesi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret yollarını tehdit etmekteydi. Samsun'un 1204 yılında Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyetinden çıktığı ve Sabbas Asidenos adında birinin hâkimiyetine girdiği bazı tarihçiler tarafından belirtilse de bu bilginin doğruluğu tartışmalıdır.²⁴⁰ I. Aleksios Komnenos'un Samsun'a saldırmak istemesi üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev harekete geçti. Sultan, I. Aleksios Komnenos'u yenerek²⁴¹ Trabzon üzerine yürüdü ve şehri kuşatma altına aldı. Kuşatma nedeniyle Anadolu ile Rus ve Kıpçak şehirleri arasında yapılan ticaret durdu. Anadolu'nun çeşitli yerleri başta olmak üzere, Suriye, Irak, Musul ve el-Cezire'den gelerek Sivas'ta toplanan tüccarların bu durumdan rahatsız olması ve Anadolu'da ticaretin neredeyse durma noktasına gelmesi üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev kuşatmayı kaldırdı. Ancak bu kuşatma ile Trabzon Rum Devleti'nin, Samsun, Sinop şehirlerinin ticaretlerini ve bölgedeki ticaret yolunun

²³⁸ George Finlay, **A History of Greece: Mediaeval Greece and The Empire of Trebizond, A.D. 1204-1461**, Londra 1877, s. 321-322; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 278; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 16; Baykara, **a.g.e.**, s. 33; Kaya, **a.g.e.**, s. 123.

²³⁹ Finlay, **a.g.e.**, s. 322; Savvides, **a.g.e.**, s. 69; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 278-279; Baykara, **a.g.e.**, s. 34; Kaya, **a.g.e.**, s. 123.

²⁴⁰ Osman Turan (**Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 279), Samsun'un 1204 yılında Sabbas adında birinin hâkimiyetine girdiğini belirtmektedir. Tuncer Baykara (**a.g.e.**, s. 34) ve Selim Kaya (**a.g.e.**, s. 123-124) bu iddiayı desteklemektedir. Fakat Bizans tarihçisi Georg Ostrogorsky (**a.g.e.**, s. 394, n. 1), Karadeniz kıyısındaki Amisos (Samsun) ile Sabbas Asidenos'un hâkimiyetindeki Milet yakınlarında bulunan Sampson'un karıştırıldığını belirtmektedir. Aynı şekilde Alevis Savvides de (**a.g.e.**, s. 60) Sabbas Asidenos'un Ege kıyılarında Milet'in kuzeyindeki Sampson'a hâkim olduğunu belirtmektedir. Yusuf Ayönü de ("Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2007, c. 26, sy. 42, s. 150.) Sabbas Asidenos'un, Batı Anadolu'daki Aşağı Menderes vadisinde hüküm sürdüğünü anlatmıştır. Erdoğan Merçil, ("Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 25) bu karışıklığı incelemiştir. Bu açıdan bakıldığında Samsun çevresinde Sabbas Asidenos adında birinin hüküm sürdüğü sonucu tartışmalıdır. Sabbas Asidenos'un Ege kıyılarında Sampson adlı şehrin valisi olması dolayısıyla bir isim karışıklığı olma ihtimali bulunmaktadır.

²⁴¹ Finlay, **a.g.e.**, s. 324; Savvides, **a.g.e.**, s. 70; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 280; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 17; Kaya, **a.g.e.**, s. 124; Özyayın, **İslâm Tarihi**, VIII, 156; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 25.

güvenliğini tehdit etmesine son vererek ticaret yolunun güvenliğini sağlamış oldu. Ayrıca Trabzon Rum Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti'ne yıllık haraç verecekti.²⁴²

2.2. Antalya'nın Fethi (1207)

Antalya, Anadolu Yarımadası ve Akdeniz Bölgesi'nin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Şehrin geçmişi, Anadolu'da insanlığın başladığı döneme kadar uzanmaktadır.²⁴³ Eski kaynaklarda "Attaleai", "Atalia" ve "Adalia", Ortaçağ Batı kaynaklarında "Satalia", Türk ve Arap kaynaklarında "Antâliyye" ve "Adalya" isimleriyle bilinmekteydi.²⁴⁴ Tarih boyunca Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu, Araplar, Türkler ve Haçlıların egemenliğinde kalmıştır. Şehrin kurucusunun Bergama Kralı II. Attalos olduğu kabul edilmektedir.²⁴⁵ Şehir, Türkler Anadolu'ya girdiği sırada Bizans İmparatorluğu hâkimiyetinde bulunmaktaydı.

Bazı kaynaklarda Antalya'nın Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Süleyman Şah zamanında bir süre ele geçirildiği ve 1103 yılına kadar Türkiye Selçuklu hâkimiyetinde kaldığı belirtilse de bu bilgilerin doğruluğu tartışmalıdır.²⁴⁶

Türkiye Selçuklu Devleti'ni, I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra girdiği kriz ortamından çıkaran I. Mesud, Bizans İmparatorluğu'nun güney toprakları ile bağlantısını kesmek amacıyla güneye birçok sefer düzenlemişti. I. Mesud devrinde, imparator II. Ioannes Komnenos'un başarısızlıkla sona eren Niksar kuşatmasına karşı Türk akıncıları, 1141 yılında Uluborlu Kalesi'ni kuşattıktan sonra güneye inerek Antalya yakınlarına kadar ilerlediler.²⁴⁷ Fakat Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un 1142 yılında bölgeye ilerlemeye başlaması üzerine geri çekildiler.²⁴⁸ Böylece Antalya ilk defa gerçek manada Türkiye Selçuklu Devleti'nin hedeflerinden biri haline geldi.

²⁴² İbnü'l-Esîr, XII, s. 201. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 279-280; Cahen, **a.g.e.**, s. 65.

²⁴³ Feridun Emecen, "Antalya", **DİA**, III, 233.

²⁴⁴ Besim Darkot, "Antalya", **İA**, I, 459; Emecen, **DİA**, III, 232-233; Kesik, "Antalya", s. 123.

²⁴⁵ Emecen, **DİA**, III, 232; Kesik, "Antalya", s. 123; Mahmut Demir, **13. Yüzyıl Doğu Akdenizi'nin (Antalya-Alanya-Misis-Tarsus-Anazarba-Lazkiye-Süveydiye) Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2017, s. 2.

²⁴⁶ Darkot, **İA**, I, 460; Emecen, **DİA**, III, 233; Kesik, "Antalya", s. 123-124.

²⁴⁷ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 177; Kesik, "Antalya", s. 124.

²⁴⁸ Kinnamos, s. 19. Krş. Kesik, **I. Mesud**, s. 60.

II. Haçlı Seferi'nin önemli kaynaklarından biri olan Willermus Tyrensis, I. Mesud döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Antalya şehrinden vergi almakta olduğunu kaydetmektedir.²⁴⁹

II. Haçlı Seferi sırasında Anadolu'ya giren Fransız Haçlı ordusu, Alman Haçlı ordusunun Türkiye Selçuklu ordusu karşısında uğradığı büyük hezimetini öğrenince Bizans'ın güney toprakları üzerinde Antalya'ya ilerleyerek bir süre burada konaklamıştı.²⁵⁰

II. Kılıç Arslan döneminde ticari hayatta başlayan canlılığın sürekliliğinin sağlanabilmesi için Anadolu kıyılarındaki önemli liman şehirlerinin ele geçirilmesi çok önemliydi. Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un 1180 yılında ölümü üzerine II. Kılıç Arslan, Batı ve Güney Anadolu'ya seferler düzenledi. II. Kılıç Arslan, 1181 yılında Uluborlu (Sozopolis) ve etrafındaki kaleleri fethettikten sonra Antalya'yı da uzun bir süre kuşattıysa da sonuç alamadı.²⁵¹

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, ikinci hükümdarlığı döneminde, Anadolu toprakları üzerinde yoğunlaşan uluslararası ticaret yollarının ekonomik önemini farkında olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret yolları ve önemli liman şehirleri üzerinde hâkim olması yönünde bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu sebeple onun ilk hedefi, babası II. Kılıç Arslan'ın kuşattığı fakat alamadığı önemli bir liman şehri olan Antalya olmuştur.²⁵²

Türkiye Selçuklu Devleti, henüz bir liman şehrine sahip olmadığı halde güneyde Antalya, kuzeyde de Samsun ve Sinop vasıtasıyla ülkedeki uluslararası ticaret genişlemişti. Hatta bu sahil şehirlerinde Selçuklu tacirlerinden oluşan koloniler bile kurulmaya başlanmıştı.²⁵³ Türkiye Selçuklu Devleti'nde ticaretin

²⁴⁹ Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184), (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2019, s. 52. Krş. Kesik, I. Mesud, s. 130.

²⁵⁰ Emecen, DİA, III, 233; Kesik, I. Mesud, s. 95-96.

²⁵¹ Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 214; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 61; Emecen, DİA, III, 233; Baykara, a.g.e., s. 36; Geyikoğlu, a.g.m., s. 258; Kaya, a.g.e., s. 125; Kesik, "Antalya", s. 127.

²⁵² Delilbaşı, a.g.t., s. 17.

²⁵³ Turan, Resmî Vesikalar, s. 119; Delilbaşı, a.g.t., s. 13.

sürekliliğinin ve güvenliğinin sağlanabilmesi için Antalya'nın fethi, artık bir zorunluluk haline gelmişti.²⁵⁴

1204 yılında Haçlıların İstanbul'u işgal etmesinden sonra Antalya, Aldo Brandini adında bir İtalyan'ın idaresine geçmişti.²⁵⁵ Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bölgede ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmak için Türkiye Selçuklu Devleti ve Kıbrıs Haçlı Krallığı bir rekabete girmişti. Kıbrıs Haçlı Krallığı için Antalya'nın önemi büyüktü. Öyle ki Kıbrıs Kralı I. Hugues, Gautier de Monbeliard komutasında 200 kişilik bir askeri kuvveti²⁵⁶ Antalya'ya göndererek şehri koruma altına almıştı.²⁵⁷ Bu durumla birlikte Antalya Limanı'nın ve ticaret yolunun emniyeti bozulmuş, ayrıca şehirde oturan tacirler ile Mısır ve Avrupa'dan gelen tüccarlar soyulmuştur.²⁵⁸ Yaşanan bu durum Mısır-Anadolu-Avrupa arasındaki ticaretin güvenliğini tehlikeye düşürmesinin yanı sıra Türkiye Selçuklu Devleti'nin uluslararası ticaretteki durumunu olumsuz yönde etkilemekteydi.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaretinin zarar görmesi ve tacirlerin yoğun şikâyetleri üzerine I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Antalya üzerine sefer düzenlemeye karar verdi. Bu şikâyetler, İbn Bîbî'nin eserinde şöyle anlatılmaktadır: “*Bir gün I. Gıyâseddin Keyhüsrev, âdeti üzere Mezâlim Dîvânı'nda (dâdgâh) adaletin te'sisine çalışırken bir grup tüccar huzuruna girerek yakalarını yırtıp sultanın önünde yer öptüler ve 'Ey yüce sultanımız; biz Horasan, Irak ve çevresinden bir tüccar kafilisiyiz. Çoluk çocuklarımızın helal yiyeceklerini kazanmak üzere başımızı tehlikelere koyduk, zorlu yolculuklara katlandık. Mısır'dan İskenderiye'ye geçtik. Frenk ve yabancı çeşitli ma'mul maddeler satın aldık. Oradan bir gemi ile Antalya kıyılarına geldik. Frenk hâkimleri bize birçok eziyetler verdiler. Paradan, maldan neyimiz varsa hepsini zulm ile gasbettiler ve Konya'da oturan âdil sultanınız size*

²⁵⁴ Kesik, “Antalya”, s. 127.

²⁵⁵ Savvides, **a.g.e.**, s. 87; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 283; Baykara, **a.g.e.**, s. 36; Kaya, **a.g.e.**, s. 125-126; Hüseyin Algül, “Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış”, **Türkler**, VI, 646; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 25; Cahen, **a.g.e.**, s. 67; Rice, **a.g.e.**, s. 67; Kesik, “Antalya”, s. 128.

²⁵⁶ İbn Bîbî bu yardımdan bahsetmemektedir. Cahen, **a.g.e.**, s. 67; Demir, **a.g.t.**, s. 10.

²⁵⁷ Osman Turan, “Ortaçağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri”, **Belleten**, c. XXVIII, sy. 110, (Nisan 1964), s. 214-215; Savvides, **a.g.e.**, s. 88; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 284; Kesik, “Antalya”, s. 128; Demir, **a.g.t.**, s. 11.

²⁵⁸ Savvides, **a.g.e.**, s. 87; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 283-284; Delilbaşı, **a.g.m.**, s. 482; Cahen, **a.g.e.**, s. 67; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 125.

*adalet gösterir, halinizi ona anlatırsanız asker çeker, sizin derdinizin dermanını bulur, mallarınızı yağmadan kurtararak size geri verir, diyerek bizimle alay ettiler’ dediler.”*²⁵⁹

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in emriyle her taraftan asker toplandı ve Türkiye Selçuklu Ordusu, kuşatma makineleri ile Antalya’ya hareket etti. Kuşatmada Gautier de Monbeliard komutasındaki Kıbrıs Haçlı Krallığı askeri birliği, şehrin savunulmasında görev almaktaydı.²⁶⁰ Kuşatma devam ederken Antalya hâkimi Aldo Brandini, Kıbrıs Haçlı Krallığı’ndan yeni bir askerî yardım aldı. Şehir düşmek üzereyken gelen bu yardım üzerine iki aydır süren kuşatma I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından kaldırılrsa da Selçuklu ordusu tamamen geri çekilmeyerek Antalya çevresinde kalmaya devam etti.²⁶¹ Selçuklular, Antalya etrafındayken I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya’ya geri dönmüştü.

Türkiye Selçuklu ordusu, Toros Dağları’na çekilse de Antalya üzerinde baskıya devam etti. Antalya surlarından dışarı çıkanlar, Türkiye Selçukluları tarafından esir alınıyordu.²⁶² Kuşatma esnasında şehirdeki Rum ahali ile Haçlılar arasında çatışmalar çıkmış ve şehir büyük sıkıntı çekmeye başlamıştı. Şehir halkının ileri gelenleri, Antalya etrafında bulunan Türkiye Selçuklu emîrlerine haber göndererek şehrin Türkiye Selçukluları tarafından ele geçirilmesine yardım edeceklerini bildirdiler.²⁶³ Bu haber derhal Konya’da bulunan Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’e iletildi. Sultan, bir askeri birlik ile Konya’dan yola çıkarak 4 Mart 1207 tarihinde Antalya’ya ulaştı. Sultan’ın Antalya’ya ulaşması üzerine mancınıklar ve muhasara makineleri kurularak kuşatma yeniden başladı. Şehrin Rum ahali, Türkiye Selçuklu ordusuna yardım etti. Çok şiddetli çarpışmalardan sonra Konya

²⁵⁹ İbn Bîbî, s. 125-126. Krş. Kesik, “Antalya”, s. 128.

²⁶⁰ Baykara, **a.g.e.**, s. 37; Muhammed Said Polat, **Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İktisadî ve İktisadî Hayat**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 174; Cahen, **a.g.e.**, s. 67.

²⁶¹ İbnü’l-Esîr, XII, s. 209; İbn Bîbî, s. 127; Müneccimbaşı, s. 37. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 88; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 284; Kaya, **a.g.e.**, s. 129-130; Algül, **Türkler**, VI, 647; Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 156-157; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 125; Kesik, “Antalya”, s. 128; Demir, **a.g.t.**, s. 11.

²⁶² Ebu’l-Ferec, II, 488. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 284; Kaya, **a.g.e.**, s. 129; Kesik, “Antalya”, s. 129.

²⁶³ İbnü’l-Esîr, XII, s. 209; Ebu’l-Ferec, II, 488; Müneccimbaşı, s. 37. Krş. Polat, **a.g.t.**, s. 174; Kaya, **a.g.e.**, s. 130; Algül, **Türkler**, VI, 647; Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 157; Cahen, **a.g.e.**, s. 68; Kesik, “Antalya”, s. 129; Demir, **a.g.t.**, s. 12.

sipahilerinden biri olan Hüsameddin Yavlak Arslan, sultanın sancağını surlar üzerine dikmeyi başardı.²⁶⁴ Selçuklu askerleri hücumla geçerek surların içine girerek kale kapılarını açtılar ve şehir böylece 5 Mart 1207 tarihinde²⁶⁵ Türkiye Selçuklu Devleti tarafından ele geçirildi. Kent fethedildikten sonra kalede bulunan tüm Haçlılar, tüccarların malları yağmaladıkları ve onlara hakaret ettikleri gerekçesiyle üç gün boyunca katledildi.²⁶⁶ Ayrıca şehir beş gün boyunca yağmalandı.²⁶⁷ I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından Antalya sübaşılığına (valiliğine) Mübarizeddin Ertokuş getirildi.²⁶⁸ I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kente kadı, imam, hatip ve müezzinler tayin etti. Kale ve burçları tamir ettirilerek erzakla dolduruldu.²⁶⁹

Antalya, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Akdeniz'deki ilk liman kentidir. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Akdeniz'deki ticarette söz sahibi olma yolundaki ilk önemli adımı atmış oldu. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Antalya'nın fethinden sonra Venediklilere, Türkiye Selçuklu Devleti'nde ticaret yapmaları için bir ferman verdi.²⁷⁰

Antalya'nın fethi ile Türkiye Selçuklu Devleti için Akdeniz yolunu açıldı. Türkiye Selçuklu Devleti, Antalya'yı Mısır ve Avrupa ile yapılan ticaretin merkezi haline getirmeye başladı. Ayrıca yeni kurulmakta olan Türkiye Selçuklu

²⁶⁴ İbn Bîbî, s. 127. Krş. Baykara, **a.g.e.**, s. 37; Kaya, **a.g.e.**, s. 131; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157; Kesik, "Antalya", s. 129-130.

²⁶⁵ İbnü'l-Esîr, XII, s. 209; İbnü'l-Verdî, s. 103; **Anonim Selçuknâme**'de (s. 39) I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasından 2 yıl sonra Antalya'nın fethedildiği belirtilmektedir. Krş. Kadıoğlu, **a.g.m.**, s. 229; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 26; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 42; Rice, **a.g.e.**, s. 67; Kesik, "Antalya", s. 130.

²⁶⁶ İbn Bîbî, s. 128. İbnü'l-Esîr de kalede esir alınan tüm Haçlıların öldürüldüğünü belirtmektedir (XIII, 210).

²⁶⁷ İbn Bîbî, s. 128. Krş. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 175; Demir, **a.g.t.**, s. 12.

²⁶⁸ İbn Bîbî, s. 128. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 89; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 284; Baykara, **a.g.e.**, s. 38; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157; Cahen, **a.g.e.**, s. 68; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 126; Kesik, "Antalya", s. 130; Demir, **a.g.t.**, s. 13-14. Mübarizeddin Ertokuş, Antalya'da 22 yıl görev yapmıştır. Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri II: Mübarizeddin Ertokuş ve Vakfiyesi", **Belleten**, c. XI, sy. 43, (Temmuz 1947), s. 415-429; Aydın Taneri, "Ertokuş", **DİA**, XI, 313.

²⁶⁹ İbn Bîbî, s. 128. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 284-285; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 261; Kaya, **a.g.e.**, s. 131; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157; Kesik, "Antalya", s. 130; Demir, **a.g.t.**, s. 14.

²⁷⁰ Savvides, **a.g.e.**, s. 94; Wilhelm Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Ankara 2000, s. 335; Delilbaşı, **a.g.m.**, s. 483; Gül-Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 62; Koca, **a.g.e.**, s. 66; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 260; Algül, **a.g.m.**, s. 647; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 26; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 42.

donanmasının üssü haline getirdiler.²⁷¹ Antalya'ya “*Dârü's-Sagr*” (“*Sınır Şehri*”) ve “*Dârü'l-İzz*” (“*Şerefli Şehir*”) lakapları verildi.²⁷² Ayrıca I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in unvanları arasına “*Sultanü'l-Berr ve'l-Bahr*” eklenmesi, Türkiye Selçuklu Devleti için Antalya'nın fethedilmesinin önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.²⁷³

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, kuşatma öncesinde yapılan hazırlıklarda Antalya'nın Kıbrıs Haçlı Krallığı'ndan yardım alacağını tahmin ediyordu. Çünkü Kıbrıs Haçlı Krallığı için ticaret noktasında Antalya'nın ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Kuşatmanın ilk zamanlarında Kıbrıs Haçlı Krallığı'ndan gelen yardım, Antalya kıyılarında Türkiye Selçuklu gemilerinin olmadığını göstermektedir. Fakat daha sonra Kıbrıs üzerinden gelen yardımın devam ettiğine dair bir bilgi yoktur. Bu durum Antalya'da Türkiye Selçuklu gemilerinin varlığına işaret etmekle birlikte en azından bu gemilerin Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait olmasa bile ücretle çalışan gemiler olması da ihtimal dâhilindedir. Ayrıca şehir halkının zor duruma düşerek I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e yardım teklif ederek şehri almasını istemesi, denizden de abluka olduğu fikrini ortaya çıkarsa da bununla ilgili kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Antalya gibi müstahkem bir kentin sadece karadan yapılan savaşlarla ele geçirilmesinin zorluğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla, şehrin fethi esnasında denizden bir gücün kuşatmaya katıldığı fikri göz ardı edilmemelidir. Ancak bu durumdan da hiçbir kaynakta bahsedilmemektedir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı fethetmesi, gerçek manada Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret siyasetinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Ticaret yollarının güzergâhında bulunan liman şehirlerinden biri olan Antalya ele geçirilmişti. Bu fetihle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti artık sadece bir kara devleti olmaktan çıkmış, uzun yıllar sonra ilk kez denizlere ulaşarak kara-deniz devleti hüviyeti kazanma yolunda çok önemli bir aşamaya geçmiştir.

²⁷¹ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 285; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 62; Abdullah Ekinci, “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Deniz Hakimiyetinin Tesisi ve Denizcilikte Kurumsallaşma Çabaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (Nisan 2005), İstanbul 2005, sy. 155, s. 105; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157.

²⁷² Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 13; Emecen, **DİA**, III, 233; Kesik, “Antalya”, s. 132.

²⁷³ Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 62.

Antalya’da düzenin sağlanmasından sonra ordusu ile Konya’ya yola çıkan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Düden mevkiine geldiğinde askerlerine durma emri vererek ganimetlerden alınan beşte bir devlet vergisini (ahmâs-ı hâs)²⁷⁴ toplamalarını emretti. Daha önce alacağı olan tüccarları yanına çağırdı. Tüccarların kaybettiği bütün eşyaların listesini hazırlattı ve bunu Divan’a götürmelerini istedi. Kuşatma sırasında Selçuklu askerlerinin ele geçirdiği tüccarlara ait malları da kendilerine iade ettirdi. Geriye kalan mallar için Mübarizeddin Ertokuş’a ferman göndererek tüccarlara mallarının iade edilmesi ve eksik kalanların da hazineden karşılanmasını emretti.²⁷⁵ Bu durum I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ticareti ve tüccarları korumasına yönelik izlediği siyasetin somut bir göstergesi olarak kayıtlara geçmiştir.²⁷⁶

Ayrıca “*Bu günden sonra bütün Rum ülkelerinde ne ticareti yapılırsa yapılsın ve oradan hangi tüccar geçerse geçsin vergiden (bac), geçiş ücretinden (ubur), ilave ve fazla rüsumdan (zarayib-i avariz) muaf tutulmuştur.*” şeklinde bir ferman çıkartarak tüccarlardan alınan vergiyi kaldırmıştır.²⁷⁷ Bu kararlar serbest ticaret teşvik edilmiştir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ticaretteki gelişime verdiği önem Güneydoğu Anadolu’da da kendisini gösterdi. Ancak bölgedeki Ermeniler,²⁷⁸ ticaret yollarını tehdit eder şekilde hareket etmekteydi. Sultanın ilk hedefi, önceden Türkiye Selçuklu hâkimiyetindeyken daha sonra Eyyûbî hâkimiyetine giren Maraş şehri oldu. Maraş 1208-1209’da yeniden Türkiye Selçuklu Devleti tarafından ele geçirildi. Ermeniler’in üzerine sefere devam eden I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Pertus Kalesi’ni ele geçirerek Eyyûbîler aracılığıyla yapılan barışla Ermeniler’in kendisine tâbi

²⁷⁴ Muharrem Kesik, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, İstanbul 2021, s. 600.

²⁷⁵ İbn Bîbî, s. 129. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 285; Delilbaşı, a.g.m., s. 482; Baykara, **a.g.e.**, s. 38-39; Kaya, **a.g.e.**, s. 131-132; Algül, **Türkler**, VI, 647. Kesik, “Antalya”, s. 131.

²⁷⁶ Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 18; Kesik, “Antalya”, s. 131; Demir, **a.g.t.**, s. 14.

²⁷⁷ İbn Bîbî, s. 130. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 285; Delilbaşı, a.g.m., s. 482; Baykara, **a.g.e.**, s. 39; Polat, **a.g.t.**, s. 174; Kaya, **a.g.e.**, s. 132; Kadioğlu, a.g.m., s. 229; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157; Kesik, “Antalya”, s. 131; Kesik, **Selçuklu Müesseseleri**, s. 600.

²⁷⁸ Türk-Ermeni ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983; Muharrem Kesik, “Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları”, **Türkiye Selçukluları -Makaleler-**, İstanbul 2015, s. 238-264; Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Ankara 2019.

olmasını sağladı. Ermeni II. Leon bu antlaşmaya sadık kalarak Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev adına para bastırdı.²⁷⁹

Sadece deniz ticaretine değil, özellikle önemli kara ticaret yollarının güzergâhları üzerinde bulunan şehirleri de ele geçirmeyi hedefleyen I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu suretle Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaretteki konumunu güçlendirme yolunda bir diğer adımı da Maraş şehrini ele geçirerek gerçekleştirmişti.²⁸⁰

1204 Haçlı Seferi sonrasında Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında Anadolu'da kurulan Bizans devletlerinden biri de Laskaris hânedanı yönetimindeki İznik Rum Devleti idi. Bu devletin güçlenmesi doğal olarak Anadolu'ya büyük oranda hâkim olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin tabii bir şekilde karşılayacağı durum değildi. İstanbul'da sürgündeyken kendisini ağırlayan eski Bizans imparatoru III. Aleksios Angelos'un, İznik Rum Devleti'nin yönetimini ele geçirmek için damadı I. Theodoros Laskaris'ten şikâyetçi olması ve Konya'ya sığınması, I. Gıyâseddin Keyhüsrev için bir fırsat olmuştu.²⁸¹ I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in görünüşteki hedefi III. Aleksios Angelos'u tahta geçirmek olsa da aslında Batı Anadolu'da ve kıyılarında Türkiye Selçuklu hâkimiyetini kurmak için harekete geçti. Türkiye Selçuklu ve İznik Rum orduları, 5 Haziran 1211 tarihinde Denizli-Ladik arasında ve Menderes Nehri kenarındaki Antiochia ad Maeandrum'da (Alaşehir) karşı karşıya geldiler.²⁸² Savaşı, Bizans kaynaklarına göre İznik Rum Devleti kazanırken²⁸³ Türk ve İslâm kaynaklarına göre Türkiye Selçuklu ordusu önce İznik Rum Ordusu'nu mağlup ederek kaçanları takibe ve yağmaya başladı. Bu kargaşa ortamından faydalanan bir Frenk askeri, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i şehid etti. Sultan'ın ölüm haberi üzerine Türkiye Selçuklu ordusu düzensiz bir şekilde geri

²⁷⁹ Müneccimbaşı, s. 38-39. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 67; Ali Sevim, **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983, s. 33-34; Baykara, **a.g.e.**, s. 39; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 126; Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri", s. 257-258; Ersan, **a.g.e.**, s. 164.

²⁸⁰ Kaya, **a.g.e.**, s. 134; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 157.

²⁸¹ Akropolites, s. 26-27. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 95; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 288; Baykara, **a.g.e.**, s. 40; Kaya, **a.g.e.**, s. 138; Cahen, **a.g.e.**, s. 68; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 126; Rice, **a.g.e.**, s. 67-68.

²⁸² Baykara, **a.g.e.**, s. 43; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 158; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 126.

²⁸³ Akropolites, s. 30.

çekilmeye başladı. Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bilinmekle birlikte Selçuklu emîrlerinden Seyfeddin Ayaba da İznik Rumlarına esir düştü. İznik Rum İmparatoru I. Theodoros Laskaris, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i şehid eden Frenk askerini öldürttü.²⁸⁴

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in cenazesi, Alaşehirli Müslümanların yardımıyla Müslüman mezarlığına gömüldüyse de daha sonra iki devlet arasında yapılan antlaşma uyarınca 28 Haziran 1211 tarihinde Seyfeddin Ayaba tarafından Konya'ya getirilerek Kümbethane'ye nakledilip defnedildi.²⁸⁵

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, babası II. Kılıç Arslan gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin geleceğinin denizlerde ve ticarete olduğunu görmüştü. Bu amaçla liman şehirlerine özel önem vermiş ve Antalya gibi önemli bir şehri, Türkiye Selçuklu Devleti sınırları içerisine almıştı. Antalya'nın fethinden önce, tahta çıkar çıkmaz 1205-1206 yılları arasında Trabzon üzerine düzenlenen sefer de bu hedefin bir sonucudur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde donanmanın tam anlamıyla teşekkül etmesi noktasında bilgi bulunmamakla birlikte belirsiz sayıdaki gemiden müteşekkil küçük bir donanmanın olduğu söylenebilir. Ancak Antalya'nın fethi sırasında, Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait hiçbir geminin olmadığını söylemek de pek mümkün görünmemektedir. Esasen I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, hükümdarlığı kardeşi Rükneddin Süleymanşah'a bırakarak Türk gemileriyle İstanbul'a gitmesi bu durumun bir delili olarak gösterilebilir.²⁸⁶

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine tahta, büyük oğlu Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus geçti.

²⁸⁴ İbn Bîbî, s. 139; Müneccimbaş, s. 40. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 103-104; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 290; Rice, **a.g.e.**, s. 68-69. Savaşın sonucu ve Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in nasıl öldüğü ile ilgili muhtelif kaynakların değerlendirmeleri için bkz. Kaya, **a.g.e.**, s. 150-153; Yusuf Ayönü, "İslâm ve Bizans Kaynaklarına Göre Antokheia Savaşı", **Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, c. I, İzmir 2015, sy. 1, s. 1-12.

²⁸⁵ İbn Bîbî, s. 140, 161: **Anonim Selçuknâme**, s. 40. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 290; Faruk Sümer, "Keykavus I", **DİA**, XXV, 352; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 158.

²⁸⁶ İbn Bîbî, s. 78.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİ (1211-1220)

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alaşehir Savaşı'nda şehid olduktan sonra Türkiye Selçuklu tahtı için dört aday vardı: I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğulları Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus, Tokat Meliki Alâeddin Keykubad, Koylu Hisar Meliki Celâleddin Keyferidun ile II. Kılıç Arslan'ın oğlu Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah.²⁸⁷ Sultan'ın vefatından sonra devletin ileri gelenleri Kayseri'de toplanarak Türkiye Selçuklu tahtına kimin çıkacağını müzakere ettiler. Müzakereler sonucunda en büyük melik olan İzzeddin Keykâvus, tahta çıkması için Malatya'dan Kayseri'ye davet edildi. İzzeddin Keykâvus, 21 Temmuz 1211 tarihinde Kayseri'de Türkiye Selçuklu Sultanı ilan edildi.²⁸⁸

Bu sırada Tokat Meliki Alaeddin Keykubad, ağabeyi İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkışını kabul etmedi. Tahta çıkabilmek için amcası Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah, uc beyi Dânişmendli Zahireddin İli ve Ermeni Prensi II. Leon ile ittifak yaparak Kayseri'yi kuşattı.²⁸⁹ Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un zor durumda kalması üzerine Kayseri Valisi Celâleddin Kayser, Alâeddin Keykubad'ı müttefiklerinden ayırmak için onlarla iletişime geçti. Celâleddin Kayser, gizlice görüştüğü Ermeni prensi II. Leon'u çeşitli hediye ve vaatlerle Alâeddin Keykubad'ın yanından uzaklaştırdı.²⁹⁰ Daha sonra amcası Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah da geri dönünce Alâeddin Keykubad, Kayseri'deki kuşatmayı kaldırarak Ankara'ya

²⁸⁷ İbn Bîbî, s. 141. Krş. Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Ankara 1997, s. 21; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 55.

²⁸⁸ İbn Bîbî, s. 142; Müneccimbaşı, s. 42. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 294; Koca, **a.g.e.**, s. 21; Cahen, **a.g.e.**, s. 69; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 126-127.

²⁸⁹ İbn Bîbî, s. 143; Müneccimbaşı, s. 42-43. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 22; Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi**, Ankara 2003, s. 14; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 159; Cahen, **a.g.e.**, s. 69; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 56.

²⁹⁰ İbn Bîbî, s. 145-146; Müneccimbaşı, s. 43-44. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 23; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 15; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 159; Cahen, **a.g.e.**, s. 69; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 59.

geri çekildi. Uc beyi Dânişmendli Zahireddin İli ise Alâeddin Keykubad'ın yanından ayrılmayarak onun adına Niğde'de faaliyetlerine devam etti.²⁹¹

I. İzzeddin Keykâvus daha sonra Kayseri'den başkent Konya'ya geldi. Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh'a (1180-1225) ve civar hükümdarlara tahta çıktığını bildiren mektuplar gönderdi. Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh da ona fütüvvet elbisesi gönderdi.²⁹² I. İzzeddin Keykâvus'u tebrik etmek amacıyla çeşitli ülkelerden elçiler Konya'ya geldi. Bunlar arasında bulunan İznik Rum Hükümdarı I. Theodoros Laskaris'in elçisi de 20.000 dinar ve birçok hediye ile barış teklif etti. Ayrıca Alaşehir Savaşı'nda esir düşen Emîr Seyfeddin Ayaba da serbest bırakıldı.²⁹³ Antlaşma teklifinin I. İzzeddin Keykavus tarafından onaylanmasıyla belirlenen sınırların ihlal edilmemesi şartıyla bir antlaşma yapıldı.²⁹⁴

İznik Rum Devleti ile yapılan antlaşmadan sonra devletin batı sınırını güvence altına alan I. İzzeddin Keykavus, Türkiye Selçuklu ordusunu toplayarak Ankara'da bulunan kardeşi Alâeddin Keykubad'ın üzerine yürüdü ve 1212 yılında Ankara Kalesi'ni kuşattı.²⁹⁵ Kuşatmanın kış mevsiminde de devam etmesi, Ankara halkını zor durumda bıraktı. Bu durum üzerine Alâeddin Keykubad, serbest bırakılması ve halka dokunulmaması şartıyla anlaşma teklif etti.²⁹⁶ Sultan I. İzzeddin Keykâvus, bu şartları kabul ederek Ankara'ya girdi. I. İzzeddin Keykâvus, Ankara halkına dokunmasa da kardeşi Alâeddin Keykubad'ı serbest bırakmadı ve tutuklatarak Malatya yakınlarındaki Minşar (Masara) Kalesi'ne hapsedtirdi.²⁹⁷ I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Minşar Kalesi'nde öldürtmek

²⁹¹ İbn Bîbî, s. 147. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 294-295; Koca, **a.g.e.**, s. 24; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 16; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 159.

²⁹² İbn Bîbî, s. 157. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 297-298; Koca, **a.g.e.**, s. 65; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 160.

²⁹³ İbn Bîbî, s. 158-159; Müneccimbaşı, s. 45. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 299; Koca, **a.g.e.**, s. 62; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127.

²⁹⁴ İbn Bîbî, s. 159. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 300; Koca, **a.g.e.**, s. 62-63.

²⁹⁵ İbn Bîbî, s. 162; Müneccimbaşı, s. 45. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 26; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 16; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 160; Cahen, **a.g.e.**, s. 70; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127.

²⁹⁶ İbn Bîbî, s. 165; Müneccimbaşı, s. 46. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 27; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 17; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 160; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127.

²⁹⁷ İbn Bîbî, s. 167; Aksarayî, s. 25; Müneccimbaşı, s. 46. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 28; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 160; Cahen, **a.g.e.**, s. 70; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127.

istediyse de hocası Mecdeddin İshak engel oldu.²⁹⁸ Alâeddin Keykubad daha sonra Kezirpert Kalesi'ne nakledildi.²⁹⁹ Böylece kardeşi Alâeddin Keykubad'ı kaleye kapatan I. İzzeddin Keykâvus, Türkiye Selçuklu Devleti toprakları üzerinde tam kontrolünü sağlamış oldu.

3.1. Kıbrıs Haçlı Krallığı ile Yapılan Ticaret Antlaşması

Antalya'nın 1207 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tarafından fethedilmesinden sonra Kıbrıs Haçlı Krallığı, Türkiye Selçuklu Devleti ile ticaret noktasında iyi ilişkiler kurma yönünde çaba göstermişti. Bunun temel nedeni Antalya'nın, Kıbrıs'ın iâşesi ve ticaretinin kilit noktalarından biri olmasıydı.³⁰⁰ Türkiye Selçuklu Devleti de özellikle Antalya'nın fethinden sonra, Anadolu'da uluslararası ticaretin gelişmesi için büyük bir gayret sarf etmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev de ticareti kolaylaştırıcı kararlar almıştı.

Ocak 1214'te Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues, I. İzzeddin Keykâvus'a cevap niteliğinde bir mektup yazmıştı. Bu durum, Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un 1214 yılından önce Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues'ya bir mektup yazdığını göstermektedir. Hugues, mektubunda "*altı yıldan beri yeminle tasdik edilen bir dostluk olduğunu*" söyleyerek aslında görüşmelerin ve iyi ilişkilerin I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde 1208 yılında yani Antalya'nın fethinden hemen sonra başladığını belirtmektedir.³⁰¹

Mektuplar, ticaret antlaşması görüşmelerinin yaklaşık iki yıl sürdüğünü göstermektedir. 1216 yılında yapılan karşılıklı mektuplaşma neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti - Kıbrıs Haçlı Krallığı Ticaret Antlaşması ortaya çıkmış oldu. Antlaşma iki yıllık sürede mektuplaşmalar ve değişikliklerle son şeklini aldı. Antlaşmaya göre iki tarafın tüccarları ve gemicilerinin, birbirlerinin ülkelerine serbestçe girip çıkabilme hakkı olacaktı. Ticaret antlaşması üç yıl boyunca geçerli olacaktı. 1216 yılında Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un

²⁹⁸ İbnü'l-Verdî, s. 111; Ahmed bin Mahmud, s. 304. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 300-301; Koca, **a.g.e.**, s. 27; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 17; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 65-66.

²⁹⁹ Koca, **a.g.e.**, s. 28.

³⁰⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 302; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 33; Polat, **a.g.t.**, s. 178.

³⁰¹ Delilbaşı, **a.g.m.**, s. 483; Polat, **a.g.t.**, s. 178-179; Kesik, "Antalya", s. 130-131; Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri, I, Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine**, Ankara 2020, s. 202.

Antalya'yı istirdadı sırasında, Antalya'daki isyancılara yaptığı yardımın, ticaret antlaşmasının imzalanmasını pek de etkilemediği görülmektedir.³⁰²

I. İzzeddin Keykâvus, Kıbrıs Haçlı Krallığı ile yapılan antlaşmanın yanı sıra Anadolu'daki ticareti daha da güçlendirmek maksadıyla Venediklilerle de bir ticaret antlaşması imzaladı.³⁰³

Türkiye Selçuklu Devleti ile Kıbrıs Haçlı Krallığı arasında yapılan antlaşma görüşmeleriyle ilgili mektupların bazıları yayımlanmıştır.³⁰⁴

Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues'dan, Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a gelen ilk mektup şöyledir:

“Kraldan Sultana

LXVIII

(II. Kânun, 1214 yılı)

Allah'ın himayesine mazhar olan meşhur Kıbrıs adasının kralı Hügo'dan bütün Türk ülkesine hâkim, karada ve denizde, galip ve muzaffër, pek kudretli, asıl ve mes'ut büyük sultana selâm olsun.

Sultanlığının sâlim, mes'ut ve memnuniyette olmasını Allahtan her zaman temenni ederim. Tanrı'nın lütuf ve inayetiyle biz sıhhatliyiz ve iyiyiz, o emin adamınız vasıtası ile alınan zat-ı devletlerinin mektubu okunmuş ve muhtevasında tesbit edilenler anlaşılmıştır. İşte sultanlık devletinin buyruk ve arzusunu yerine getirdik. Aramızda altı yıldan beri yeminle tasdik edilen dostluk bulunduğunu, yukarıda adı geçen, sultanlık devletinin adamından daha etraflı olarak anlayacak ve vesikaların yeminli altın mühürle musaddak olduğunu öğreneceksiniz. Sultanlık devletinin müsaadesi gereğince bütün ülkelerinden tüccarlar ve gemiciler engelsiz ve tereddüdsüz olarak bütün neş'e ve kolaylıkla benim memleketime gelecekler; aynı tarzda bizimkiler kimse tarafından mâni olunmaksızın, herbiri tamamen serbest olarak, senin memleketine girecek ve çıkacaklar ve istediklerini yapacaklardır. Öyle

³⁰² Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 29; Cahen, **a.g.e.**, s. 71.

³⁰³ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 303; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 160; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 204.

³⁰⁴ Savvides, **a.g.e.**, s. 140-145; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 133-137. Bu mektuplar, yayımlandığı kitaplardan bir değişiklik yapılmadan alınmıştır.

ki Allah ta herkes tarafından tebcil edilsin ve biz aramızdaki temiz dostluğu sarsılmaz bir surette muhafaza edelim ve fakirler de kendi gıda ve ihtiyaçlarını herbiri kendi temin edebilsin. Eğer sultanlık devletinin istikbalde yazmak veya emretmek hususunda bir arzusu olursa, mektubla veya elçi vasıtası ile emretsin; şayet bizim ülkemizden herhangi bir ihtiyacı olursa bilelim. Zira memnuniyetle sultanlık devletinin emrini yerine getirmeğe hazırız.

1214 Ocak ayı.”³⁰⁵

İkinci Mektup, yeniden Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues’dan gelmiştir.

“Kraldan Emîre

Çok meşhur, mümtaz, emîrlerin büyük emiri, Konya’nın büyük reisi, Konya eyaletinin şehinşahi, sultanlık sarayının baş müşaviri, benim aziz dostum: Benim krallık devleti seni selâmlar ve çok meşhur olan sana hükümdarlığımın ve bütün ailemin emin adamı işbu şövalyeyi senin yüksek huzuruna elçi olarak gönderir ve sana benim krallığıma lâyük olan bütün hürmeti buna göstermeni ve her hususta kendisini korumanı ve ona adam terfîk etmeni ve korkusuz olarak onu büyük sultanlık huzuruna çıkarmanı beyan ederim; öyle ki hayranlığımızı ifade edelim, seni memnun etsin ve biz de seni medhedelim. Bütün hizmetini ifa ettikten sonra adamların ve senin yardımın ve talimatınla geri dönecektir. Senin huzuruna çıktıktan sonra tekrar talimatınla onu bize geri gönder ve bize gelmek için onu erzakla teçhiz et; böyle vukubulduğu takdirde tarafımızdan büyük minnettarlık mucip olacaktır. Eğer bizim memleketimizden senin yüksek iktidarın için birşeye lüzum görülürse onu bize emniyetle yaz. Tüccarlar benim memleketime mâniasız ve pervasız gelecekler ve her türlü korkudan uzak bulunacaklardır. Zira bizimle büyük sultan arasında halisane bir dostluk mevcuddur; aynı tarzda benim memleketimden seninkine. Afiyette ol... ayında.”³⁰⁶

Üçüncü mektup, yeniden Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues’dan gelmiştir. Hugues, bu mektubunda ticaret antlaşmasını kabul etmiştir.

“Kraldan Sultana Yeminli Dostluk Nâmesi

³⁰⁵ Savvides, **a.g.e.**, s. 140-141; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 24; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 133.

³⁰⁶ Savvides, **a.g.e.**, s. 141; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 24-25; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 134.

(19 Temmuz 1216)

Allah'ın müzaheretini ile benim krallık devleti ve büyük Konya şehrinin yüksek hükümdarı İzzeddin Keykâvus arasında dostluk hakkında iyi niyet ve muhabbet izhar edildiğinden her ikimizin muvafakatiyle yeminle ve yeminli nâme ile bu dostluğun takviyesini işte biz krallık devleti yerine getiriyoruz. Çünkü meşhur Kıbrıs adasının kiralı maruf kral emîrinin oğlu Hristiyan dinine mensup ben Hügo, bugünkü Temmuz ayının 19 unda Allah'ın mukaddes İncili üzerine, hayat bahşeden salıp aşkına ve Hristiyan cemaatinin imanı üzerine yukarıda adı geçen ben Kıbrıs kralı Hügo, Konya şehrinin büyük sultanı İzzeddin tarafından izhar edilen iyi dostluk niyetine bütün kudretim ve imkânlarım dâhilinde üç yıl müddetle riayet edeceğime yemin ederim.

Benim krallık devletimden ve bütün adamlarımdan ve büyük sultanın devletinden ve ülkesinden alış veriş maksadıyla tüccarlar denizde ve karada zararsız, eziyetsiz tamamıyla serbest olarak ve devletimizden ve halktan kimse tarafından alıkonmadan ve mâni olunmadan yahut hakarete uğramadan girecek ve çıkacaklar ve sadece mutad olan resmi vermekle mükellef tutulacaklardır. Eğer denizde büyük sultanın hâkimiyeti altındaki memleketlerden korsanların ele geçirdikleri insan veya sair eşya getiren bir gemiye rastlanırsa krallık devletimizin hâkimiyeti altında bulunan bir yere, bir kal'aya yahut ta sahil bir yere getirilsin, batırılsın, içindekiler yerine göre korsanlık malları tevkiף veya müsadere edilerek insanlar ve bulunan eşya büyük sultan canibine geri verilsin. Eğer bir gemi denizde fırtınadan tehlikeye maruz kalarak benim krallık memleketimin herhangi bir sahilinde kazaya uğrarsa, insanlardan hayatta kalanlarla bulunan eşya muhafaza edilsin ve mutad adaletsiz kaidelere uyarak yağmaya uğramasına mahal verilmeden iade edilsin. Bundan başka sultanın hâkimiyeti altında bulunan bütün memleketlerin masun kalmasını ve yukarıda kaydedilen hususa dikkat edecek gerek gizli gerekse açıktan herhangi zarar veya ziyânı düşünmeyeceğim.

Bizim krallık devleti tarafından akdedilen ve yeminle çok defa Konya şehrinin büyük sultanı İzzeddin'e açıklanan ve ortaya konan bu anlaşmayı tam ve sağlam olarak muhafaza etmem lâzımdır. Öyle ki sultanın da aynı tarzda bizim krallık devletine karşı bütün bu muahedelerin devamı olan üç yıl müddetle tam bir titizlikle her cihetten riayet etmesi lâzımdır. Eğer daha sonra Ermeni kralı, Antakya prensi

veya aynı tarzda herhangi Hıristiyan taraflardan biri bir yardım istediği takdirde benim krallık devleti bu muahedeyi onlara da teşmil ederek tereddüt etmeden kendilerine yardım edecektir.

Üstünde mukaddes ve hayat bahşeden salıp, altında kendi başına emniyet telkin eden mumlu mühürle garanti edilen işbu yeminli name 1216 yılında yazılmıştır.”³⁰⁷

Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues tarafından daha sonra Sultan I. İzzeddin Keykâvus’a gönderilen bir diğer mektup şöyledir:

“Kraldan Sultana

Allah’ın muavenet ve rizasile meşhur ve ilham-ı ilâhiye malik bulunan, Kıbrıs adasının kralı Hügo, çok yüksek, kuvvetli ve asil soydan ve Türklerin hâkimiyeti altındaki bütün ülkelerde galip ve muzaffer bulunan, büyük Sultan İzzeddin’e selâm! Samimî ve halisane sevgiyi senin sultanlık devletine bildirir, herşeye kadir Tanrı’nın lütuf ve inayeti ve senin sultanlığının halisane ve iftiraya uğramıyan sevgisi sayesinde benim krallık devleti afiyet ve emniyettedir ve iyidir. Senin yüksek iktidarına arz ederim...”³⁰⁸

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Eylül 1216’da Kıbrıs Haçlı Kralı Hugues’ya bir cevap yazarak ticaret antlaşmasının kabul edildiğini bildirmiştir. Mektup şöyledir:

“Sultandan Krala

(Eylül 1216)

Çok asîl soya mensup Kıbrıs kralı sir Hügo ile az evvel yeminli dostluk yapıldığı haberi benim sultanlık devletine elçi Zaharias vasıtasıyla vasıl olduğundan aynı suretle benim sultanlık devleti de yemin eder; iki tarafın yeminle rıza göstererek ve yeminli name ile tarafımızın da muvafakat ve teminatı ile takviye edilen bu dostluk gereğince, onun krallık devleti içindeki bütün insanlara ve bütün ülkesindeki tüccarlara ve diğerlerine bizim bütün sultanlığımız ülkelerine girmek ve çıkmak korkusuz, tamamen serbest ve itirazsız olarak vukubula; onlar ve onların bütün emtiaları herşeyden muhafaza edilerek sadece mutad olan gümrük resmini vereler.

³⁰⁷ Savvides, a.g.e., s. 141-143; Delilbaşı, a.g.t., s. 25-26; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 134-135.

³⁰⁸ Savvides, a.g.e., s. 143; Delilbaşı, a.g.t., s. 26; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 136.

Eğer çok defa olduğu gibi beklenmedik bir hal vukubulur veya onun ülkesinden veya diğer insanlardan biri benim sultanlık devleti içinde ölürse, kim olursa olsun, bu takdirde o adamın mallarını geri versinler; şüphesiz yeminle veya diğer gerçek bir delille kralın huzuruna gelirse onun da aynı suretle hareket etmesi gerektir. Bir teknenin bir gemi veya bir kadirganın, korsan gemileri veya diğer bir kayığın yanaştığı ve yüksek kralın memleketinde karada veya denizde zarar verdiği ve tekrar bizim sultanlık ülkesine döndüğü görülürse, devletimizin adamları tarafından bunlar yakalansın, içindeki insanlar ve bulunan eşya ile birlikte yüksek krallık canibine derhal iade edilsin. Adı geçen kralın da aynı tarzda hareket etmesi gerekir. Şayet yüksek kralın tesahüp ettiği tüccar gemisi veya herhangi başka bir tekne benim sultanlık ülkelerimde denizde hasara uğrar ve tehlikeye maruz kalırsa, hakikat anlaşılınca kadar, içindeki insanlar ve elde edilen eşya yüksek krallık canibine ve onun adamlarına iade edilsin. Onun da aynı hal vukuunda yukarıda açıklanan anlaşma gereğince aynı tarzda hareket etmesi icabeder.

Böylece meydana gelen ve burada açıklanan anlaşmaya benim sultanlık devleti ile Kıbrıs adasının yüksek kralı sarsılmaz ve şüphesiz olarak riayete mecburdur. Bu anlaşmanın teyit ve takviyesi maksadı ile bizim sultanlık devleti tarafından işbu vesika Eylül 1216 yılında parafe edilmiştir.”³⁰⁹

1216 yılında yapılan ticaret antlaşması, deniz ticareti açısından çok önemliydi. Mütekabiliyet esasına dayanan bu antlaşmada gümrük vergisi ile gemilerin herhangi bir kazaya uğraması veya batması durumunda yapılacak uygulamalar net bir şekilde belirlenmiştir. Kısacası deniz ticareti, iki devlet tarafından sigortalanmıştı.³¹⁰ Ayrıca Antalya’da bulunan ticaret filosu, bu antlaşmada görüldüğü gibi artık Türkiye Selçuklu filosu haline gelmiştir.³¹¹

Bu ticaret antlaşması ile Türkiye Selçuklu Devleti ve Kıbrıs Haçlı Krallığı açısından Doğu Akdeniz ticareti güvence altına alınmıştır.

³⁰⁹ Savvides, **a.g.e.**, s. 144-145; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 26-27; Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 136-137.

³¹⁰ Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 34; Turan, **Türk-İslâm Medeniyeti**, s. 360; Kadioğlu, **a.g.m.**, s. 230.

³¹¹ Cahen, **a.g.e.**, s. 126.

3.2. Sinop'un Fethi (1214)

Anadolu'nun en kuzeyinde bulunan Sinop, tarih boyunca birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Şehir, Sinop Yarımadası'nda Kale-Şehir olarak kurulmuş, zaman içinde Karadeniz'in en önemli liman şehirlerinden biri haline gelmiştir. Sinop'un kuzeydoğusundaki liman, Antik Çağ'da çok kullanıldığı halde Ortaçağ'da pek kullanılmamıştır. Sinop Yarımadası'nın güney yönündeki iç liman ise “*Akliman*” adıyla anılmakta olup Anadolu kıyılarının en önemli doğal limanlarından biridir. Yunanca adı “*Sinopoli*” olan şehri, Müslüman müellifler “*Sanub*” olarak adlandırmışlardır.³¹²

Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinin ilk zamanlarında Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu'daki gücünü neredeyse tamamen kaybettiği dönemde şehir, Türk komutan Karategin tarafından ele geçirildi. Ancak bir süre sonra Bizans İmparatorluğu, şehri yeniden hâkimiyeti altına aldı.³¹³

Antalya'nın fethedilmesinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti, Akdeniz'de bir limana sahip olmuş, böylece Akdeniz ticaretinde pay sahibi olma noktasında önemli bir adım atmıştı. Ancak aynı durum Karadeniz ticaretinde söz konusu değildi. 1204 yılında İstanbul'un Haçlılar tarafından ele geçirilip Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla beraber Anadolu'da iki yeni Bizans devleti kurulmuştu. Bunlardan biri Trabzon'da Komnenos hânedanı tarafından kurulan Trabzon Rum Devleti idi. Bu devletin temel hedefi, sahil şeridini tamamen ele geçirip Karadeniz ticaretini kontrol altına almaktı. Trabzon Rum Devleti Hükümdarı I. Aleksios Komnenos, I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Sinop ve Samsun'u ele geçirmek için harekete geçmişti. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu durum üzerine Samsun'a sefere çıkmış, ayrıca Trabzon'u kuşatarak I. Aleksios Komnenos'u kendine tâbi hale getirmişti.³¹⁴

Kuzeyde bulunan Samsun ve Sinop şehirleri, sadece Türkiye için değil, uluslararası ticaret açısından çok önemli şehirlerdi. Samsun, II. Kılıç Arslan döneminde Melik Rükneddin Süleymanşah tarafından fethedilerek Müslüman

³¹² Mehmet Öz, “Sinop”, *DİA*, XXXVI, 252.

³¹³ Anna Komnena, s. 196. Krş. Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 60.

³¹⁴ İbnü'l-Esîr, XII, s. 201. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 279-280.

Samsun kurulmuş, aralıklarla hem Bizans, hem de daha sonra Trabzon Rum Devleti tarafından saldırılara uğramışsa da Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyetinde kalmaya devam etmişti.

Trabzon Rum Devleti Hükümdarı I. Aleksios Komnenos, Alaşehir Savaşı'nda Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehid olması üzerine Türkiye Selçuklu Devleti'nde İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad arasındaki mücadeleden faydalanarak Karadeniz'de yeniden harekete geçti. Trabzon ve Sinop şehirlerini elinde tutan I. Aleksios Komnenos, Türkiye Selçuklu Devleti'ne vergi vermekteydi. I. Aleksios Komnenos, Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad arasındaki rekabetten istifade ederek vergi vermeyi kesti. Ayrıca Amasya ve Sivas'ın sınır yerleşimlerine saldırılar düzenlemeye başladı. Canik Rumları da zaman zaman çeteler halinde baskınlar yaparak bu bölgedeki Türk köylerini yakıyorlar, mahsul ve sürülerini yağma ediyorlardı.³¹⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya, bu saldırılar hakkında çok fazla şikâyet gelmesi üzerine Sultan I. İzzeddin Keykâvus, devlet adamlarını mecliste toplayarak Sinop'un durumunu görüştü. Meclis'te Sinop'un o zamanın en çetin kalelerinden biri olduğu ve savaş yoluyla alınmasının güç olduğu kararına varıldı. Sinop şehrinin, devamlı olarak kuşatma altında tutularak temel gıda maddelerinden yoksun bırakılması ve civardaki tarım mahsullerinin yok edilmesi de düşünüldü. Ancak I. İzzeddin Keykâvus, bütün tedbir ve hazırlıkların tamamlanmasını, Sinop'un karadan ve denizden kuşatılarak ele geçirilmesine karar verdi.³¹⁶

Bu karardan hemen sonra I. İzzeddin Keykâvus tüm valilere, hazırlık yapıp sefere katılmalarını emretti. Malatya Valisi Hüsameddin Yusuf, Niğde Valisi Zeyneddin Başara, Ereğli Valisi Şücaeddin Ahmed, Simre Valisi Bedreddin Ebû Bekir, Amasya Valisi Mübarizeddin Behramşah, Kayseri Valisi Celâleddin Kayser, Sivas Valisi İmadeddin Ayas, Siraceddin Ömer, Kırşehir-Aksaray Valisi Zeyneddin

³¹⁵ İbn Bîbî, s. 175; Müneccimbaşı, s. 47-48. Krş. Mehmet Şakir Ülkütaşır, "Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop'un Muhasarası ve Zaptı", **Türk Kültürü Dergisi**, (Ağustos 1971), sy. 106, s. 39; Koca, **a.g.e.**, s. 30.

³¹⁶ İbn Bîbî, s. 176. Krş. Ülkütaşır, a.g.m., s. 39; Koca, **a.g.e.**, s. 31; Geyikoğlu, a.g.m., s. 262; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127.

İldeniz, Honas Valisi Esededdin Ayas başta olmak üzere bütün Selçuklu komutanları hazırlıklarını yaparak Sinop'a doğru harekete geçtiler. Sultan I. İzzeddin Keykâvus da tüm hazırlıklarını tamamlayarak başkent Konya'dan Sinop'a ilerledi.³¹⁷

Türkiye Selçuklu ordusunun Sinop'a hangi yol üzerinden gideceği gizli tutulması ve her türlü tedbirini alınması sayesinde, Trabzon Rum Devleti Hükümdarı I. Aleksios Komnenos durum hakkında bilgi sahibi olamadı.

Türkiye Selçuklu ordusu, Kızılırmak Vadisi'ne gelince Sinop ve çevresine keşif için bir akıncı birliği yola çıkarıldı. Akıncı birliği Sinop yakınlarında, I. Aleksios Komnenos'un kale dışarısında bir köyde 500 atlı ile avlanmakta olduğunu keşfetti.³¹⁸ Bu durum geride bulunan I. İzzeddin Keykâvus'a haber verildi. Sultan, derhal baskın yapılarak I. Aleksios Komnenos'un esir edilmesini emretti. Akıncı birliği, su kenarında içki içmekte olan I. Aleksios Komnenos'u ve adamlarını ele geçirerek esir etti. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, esir edilerek ordu karargâhına getirilen I. Aleksios Komnenos'a çok iyi davrandı. Ona, Sinop'un barış yoluyla teslim edilmesi halinde Samsun'da oturmasına izin vereceğini söyledi.³¹⁹

I. Aleksios Komnenos'un muhafızlarından bazıları, Sinop'a kaçmayı başarak durumu şehir halkına haber verdiler. Sinop halkı, kale kapılarını kapatarak kuşatmaya hazırlanmaya başladılar. Türkiye Selçuklu ordusu, üç gün sonra Sinop surlarının önüne geldi. Kaledekilere I. Aleksios Komnenos gösterilerek karşı koymamaları gerektiği söylendiyse de Sinop halkı ilk başta, onun yerine geçecek yetişkin oğulları olduğu düşüncesiyle direnişe geçmeye karar verdi.³²⁰ Ancak Behram Trablusî³²¹ adındaki bir Türkiye Selçuklu komutanı, 1.000 kişilik bir kuvvetle şehrin deniz bağlantısını kesti. Böylece Sinop'u savunan Rum gemilerini

³¹⁷ İbn Bîbî, s. 176. Krş. Ülkütaşır, a.g.m., s. 39-40.

³¹⁸ İbn Bîbî, s. 176; Müneccimbaşı, s. 48. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 127; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 304; Koca, **a.g.e.**, s. 31; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 127; Kaya, a.g.m., s. 8.

³¹⁹ İbn Bîbî, s. 177; Müneccimbaşı, s. 49. Krş. Ülkütaşır, a.g.m., s. 40; Savvides, **a.g.e.**, s. 127; Koca, **a.g.e.**, s. 31; Cahen, **a.g.e.**, s. 72; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 39; Rice, **a.g.e.**, s. 70.

³²⁰ İbn Bîbî, s. 178; Müneccimbaşı, s. 49. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 127; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 304; Koca, **a.g.e.**, s. 32.

³²¹ Behram Trablusî adlı bu kişinin isminden Afrikalı bir denizci olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 226.

yakması, kuşatma altındaki halkın oldukça zor bir durumda kalmasına yol açtı.³²² Muhtemelen Behram Trablusî, bazı deniz vasıtaları kullanarak bu görevi yerine getirmişti.³²³ Sinop halkı bu durum üzerine, I. Aleksios Komnenos'un öldürülmemesi, kimsenin canına kıyılmaması ve herkesin istediği yere gidebilmesi şartıyla şehri teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan I. İzzeddin Keykavus da bu isteği kabul ederek I. Aleksios Komnenos'u yanına çağırdı ve yemin etti.³²⁴ Bunun üzerine Sinop Kalesi'nin anahtarları Sultan I. İzzeddin Keykavus'a teslim edildi. Böylece Sinop şehri, hiç kimsenin kanı akmadan barış yoluyla 3 Kasım 1214 tarihinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girdi.³²⁵

Kalenin teslim edilmesinden bir gün sonra Sultan I. İzzeddin Keykâvus, büyük bir törenle Sinop'a girdi. I. Aleksios Komnenos ile antlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Trabzon Rum Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti'ne 12.000 Dinar, 500 at, 2.000 sığır, 1.000 koyun ile kendi hazinesine giren her cins maldan 50 yük hediye göndermeyi ve ihtiyaç halinde de askerî yardımda bulunmayı da kabul etti.³²⁶ I. Aleksios Komnenos, tüm adamlarıyla beraber Samsun'a gönderilerek orada oturmasına izin verildi. Şehirde kalmak isteyenlere izin verilerek iyi muamele edildi. Trabzon Rum Devleti kısa aralıklar dışında, antlaşma tarihinden Moğol istilasına kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak hüküm sürmeye devam etti.³²⁷

I. İzzeddin Keykâvus, Sinop'u fethettikten sonra imar faaliyetlerine başladı. Sinop Kalesi'nin onarılmasını ve yeni bir iç kale yapılmasını emretti. Kale, Selçuklu

³²² **Anonim Selçuknâme**, s. 40. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 304; Koca, **a.g.e.**, s. 31-32; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 262; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 26; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 226.

³²³ **Anonim Selçuknâme**'de (s. 40), Sinop'un fethi anlatılırken gemilerin nasıl yakıldığı ve hangi araçların kullanıldığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bundan tam olarak emin olunmamakla birlikte karadan macınıklar kullanılması yoluyla veya gece karanlığından istifade edip iyi yüzücülerin gemileri belli noktalardan ateşe vermesiyle de gerçekleşmiş olma ihtimali de vardır. Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 226.

³²⁴ İbn Bîbî, s. 179. Krş. Savvides, **a.g.e.**, s. 128; Koca, **a.g.e.**, s. 32.

³²⁵ İbn Bîbî (s. 180), Sinop'un fethinin 28 Ekim 1214 tarihinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Krş. Finlay, **a.g.e.**, s. 326; Ülkütaşır, **a.g.m.**, s. 40-41; Koca, **a.g.e.**, s. 32-33; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 226; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 128; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 39.

³²⁶ İbn Bîbî, s. 180-181. Krş. Finlay, **a.g.e.**, s. 238; Savvides, **a.g.e.**, s. 128; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 305; Koca, **a.g.e.**, s. 33-34; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 161; Cahen, **a.g.e.**, s. 72.

³²⁷ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 305; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 19; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 161; Kaya, **a.g.m.**, s. 8; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 39.

valilerinin katkılarıyla onarıldı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin neredeyse bütün şehirlerinden hocalar ve yapı ustaları Sinop'a getirildi. Şehirdeki tüm kiliseler camiye çevrildi. Bütün bu işler sekiz ay gibi kısa bir sürede tamamlandı. Başka şehirlerden Sinop ve çevresine göç etmek isteyenler için valilere emir gönderildi.³²⁸ Şehirde kuvvetli bir uc teşkilatı kuruldu. I. İzzeddin Keykâvus, Sinop Valiliği'ne Simre Valisi Bedrüddin Ebu Bekir'i atadı.³²⁹ Şehirde bir tersane inşa edilmeye başlandı. Böylece Karadeniz donanmasının temelleri atılmış oldu.³³⁰ Sultan, Sinop'tan Sivas'a gelerek burada Sinop'un fethinde görev yapan valilere değerli hediye ve hil'atler verdi.³³¹

I. İzzeddin Keykâvus daha sonra, Şeyh Mecdeddin İshak aracılığıyla Bağdat'taki Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh'a birçok mücevher, ağır kumaşlar, cariyeler, cins atlar, katırlar, develer, altın ve gümüş kapkacak gibi kıymetli hediyeler göndererek Sinop'u fethedildiğini bildirerek ahilik alametlerinden olan Fütüvvet Şalvarı istedi. I. İzzeddin Keykâvus'un isteğini yerine getiren Halife Nâsır Lidînillâh, Fütüvvet Şalvarı ve Fütüvvetnâme denilen siyah şed ile iki parçadan müteşekkil zırh gömleğin yanı sıra bir de mütteka denilen koltuk altına konulup dayanılan destek gönderdi.³³² Ayrıca Halife Nâsır Lidînillâh, bir ferman yazarak I. İzzeddin Keykâvus'a "Sultanü'l-Galib" (Galip Sultan) unvanı verdi. I. İzzeddin Keykâvus bu unvanı, daha sonra yaptırdığı tüm eserlerde ve bastırdığı tüm paralarda kullandı.³³³

Sinop'un fethi esnasında şehrin ablukası sürdürülürken deniz tarafındaki gemilerin Türkiye Selçuklu komutanlarından biri olan Behram Trablusî tarafından yakılması, Türkiye Selçuklu deniz gücünün Karadeniz'de de yavaş yavaş kendini göstermesi bakımından dikkat çekici bir olaydır. Bu durum I. Aleksios Komnenos'un

³²⁸ Ülkütaşır, a.g.m., s. 41; Savvides, **a.g.e.**, s. 128-129; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 19; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 63; Koca, **a.g.e.**, s. 34-35; Polat, **a.g.t.**, s. 175-176; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 161; Kaya, a.g.m., s. 8.

³²⁹ Cahen (**a.g.e.**, s. 72) ve Savvides, (**a.g.e.**, s. 129), Sinop valiliğine büyük olasılıkla İslâm'ı kabul etmiş olan bir Ermeni olan Hetum'un atandığını belirtmektedir. Koca, **a.g.e.**, s. 34; Ersan, **a.g.e.**, s. 254.

³³⁰ Oktay Aslanapa, "Türk Denizciliği ve Selçuklu Tersaneleri", **TK**, sy. 146 (Aralık 1974), s. 7; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 63; Cahen, **a.g.e.**, s. 73; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 72.

³³¹ İbn Bîbî, s. 182. Krş. Ülkütaşır, a.g.m., s. 41; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 305-306; Geyikoğlu, a.g.m., s. 262.

³³² İbn Bîbî, s. 183; Müneccimbaşı, s. 50. Krş. Ülkütaşır, a.g.m., s. 41-42.

³³³ Ülkütaşır, a.g.m., s. 42; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 306; Koca, **a.g.e.**, s. 34; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 161; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 128.

esir edilmesi ile birlikte Sinop'un çok fazla direniş gösterilmeden Türkiye Selçuklu Devleti tarafından ele geçirilmesinde büyük rol oynamıştır.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un, I. Aleksios Komnenos'u hazırlattığı gemilerle Samsun'a göndermesi Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'de gemileri olduğunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.³³⁴

Sinop'un fethiyle Türkiye Selçuklu Devleti için Karadeniz'deki önemli ticari liman ve deniz üslerinden biri ele geçirilmiş oldu. Fetihden hemen sonra Sinop'tan gemilere binen Türk tüccarları, Kırım sahilinde bulunan Suğdak'a ticari faaliyetlerde bulunmaya gittiler. Ticaret genellikle pamuklu ve ipekli kumaşlar ile baharattan oluşmaktaydı. Türk tacirler, gemilerle dönüşlerinde ise kürklerle kadın-erkek köleler getirmekteydiler.³³⁵

Sinop'un fethinden sonra I. İzzeddin Keykâvus'un, Venedik ve Ceneviz gibi denizci İtalyan cumhuriyetler ile ticaret antlaşmaları için görüşmeler yapması, Türkiye Selçuklu Devleti'nde yapılan ticaretin canlanmasına ve ülkede iktisadi bir zenginliğin oluşmasına yardımcı oldu.³³⁶

3.3. Antalya'nın İstirdadı (1216)

Alaşehir Savaşı'nda I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehid düşmesi üzerine oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad arasında gerçekleşen taht kavgasını fırsat bilen Antalya'da yaşayan gayrimüslim halk, bir gece isyan ettiler. Muhafız olarak bulunan Türkiye Selçuklu askerlerini öldürerek şehrin yönetimini ele geçirdiler.³³⁷

Yine taht mücadelesini fırsat bilen Ermeniler, Lü'lüe (Ulu-kışla), Ereğli ve Larende (Karaman) kalelerini ele geçirdiler. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, önceliği

³³⁴ İbn Bîbî, s. 181. Krş. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara 1988, s. 125.

³³⁵ Heyd, **a.g.e.**, s. 328-329; Gül- Balcıoğlu, a.g.m., s. 63.

³³⁶ Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 26.

³³⁷ İbn Bîbî, s. 169; Müneccimbaşı, s. 47. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 35; Algül, **Türkler**, VI, 647; Geyikoğlu, a.g.m., s. 262; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 162; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 26; Kesik, "Antalya", s. 131; Demir, **a.g.t.**, s. 21.

Sinop'un fethine verdi. Sinop'un fethinden sonra sultan, ilk olarak Ermeniler üzerine sefer düzenleyerek, ele geçirdikleri Lü'lüe (Ulu-kışla), Ereğli ve Larende (Karaman) kalelerini tekrar geri aldı.³³⁸

Ermenileri tekrar Toros Dağları'nın güneyine atan I. İzzeddin Keykâvus, bu defa bir isyan sonucu elden çıkan Antalya üzerine sefere çıktı. Antalya, karadan ve denizden kuşatma altına alındı. Kıbrıs Haçlı Krallığı, I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde 1207 yılındaki Antalya Kuşatması sırasında şehir savunmasına destek vermişti. Kıbrıs Haçlı Krallığı, 1214 yılında Türkiye Selçuklu Devleti ile imzalanan ticaret ve dostluk antlaşmasına rağmen askerlerle dolu birkaç gemiyi Antalya'daki isyancılara yardıma gönderdiler.³³⁹ Antalya önlerine gelen Türkiye Selçuklu askerleri, ilk aşamada şehre çok sayıda ok attılar. Daha sonra kuşatma aletleri getirerek surlara çıkmak için merdivenler hazırladılar ve ayrıca mancınıklar yaparak harekete geçirdiler. Askerler, yapılmış geniş merdivenleri surlara dayayarak yanlarında getirdikleri hafif silahlar ve ağır gürzler ile 10 kişilik gruplar halinde surlara tırmanmaya başladılar.³⁴⁰ Bir ay süren kuşatma neticesinde Selçuklular, 22 Ocak 1216 tarihinde yeniden Antalya şehrine hâkim oldu.³⁴¹

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Antalya'nın istirdadından sonra şehrin surlarını sağlamlaştırdı ve sübaşılığa yeniden Mübarizeddin Ertokuş'u atadı.³⁴² *"es-Sultanü'l-Berr ve'l-Bahreyn"* (*"Karanın ve İki Denizin Sultanı"*) unvanını aldı.³⁴³

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Antalya'nın istirdadından sonra Hârezmşah Sultanı Celâleddin Hârezmşah'a bir fetihnâme göndermiştir. Bu fetihnâmede *"kendisine Antalya'nın fethi üzerine elçi gönderdiğini, askerlerinin Ramazan'ın ilk günü başlayıp sonuna kadar şehri, karadan ve denizden muhasara ettiğini, mancınık*

³³⁸ Simbat, s. 77-78; Müneccimbaşı, s. 51-52. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 307-308; Özyayın, **İslâm Tarihi**, VIII, 161-162; Cahen, **a.g.e.**, s. 73; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 128; Kesik, "Türk-Ermeni İlişkileri", s. 259; Rice, **a.g.e.**, s. 69-70; Ersan, **a.g.e.**, s. 167-168.

³³⁹ Koca, **a.g.e.**, s. 36-37; Özyayın, **İslâm Tarihi**, VIII, 162; Demir, **a.g.t.**, s. 22.

³⁴⁰ İbn Bîbî, s. 171-173. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 37; Algül, **Türkler**, VI, 647; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 162; Demir, **a.g.t.**, s. 23.

³⁴¹ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 310; Özyayın, **İslâm Tarihi**, VIII, 162; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 128; Kesik, "Antalya", s. 131.

³⁴² İbn Bîbî, s. 174; Müneccimbaşı, s. 47. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 38; Özyayın, **İslâm Tarihi**, VIII, 162.

³⁴³ Koca, **a.g.e.**, s. 38; Erdoğan Merçil, **Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri**, Ankara 2007, s. 36.

ve neft makinelerinin kurulmuş olmasına rağmen şiddetli mukavemet ve sıkıntılarla karşılaştıklarını, nihayet Allah'ın yardımıyla ayın sonunda, Cuma günü, şehrin fethi bayramıyla Ramazan bayramının birleştiğini" ifade etmiştir. Sultan I. İzzeddin Keykâvus, fetihnâmeyle şöyle devam etmiştir: "Ramazan ayında cihadın bereketiyle Allah'ın lütfu ve zat-i devletiniz Celâleddin'in yüce himmeti sayesinde bu fetihden sonra bütün sahil hudutları bizim kudret elimize ve memleketimiz içine girdi ve bu suretle de endişelerimiz zail oldu. Bu büyük müjde haberinden memnun olacağınızı ve İslâm'ın bu fethi sevincine iştirak edeceğinizi düşünerek keyfiyeti zat-i devletlerine bildirmek münasip görüldü. İnşallah bundan sonra bu türlü müjde haberleri kulağınıza yetiyecektir... Zat-i devletlerinin saadeti devam etsin."³⁴⁴

Antalya'nın istirdadının yaşandığı tarih ve şehrin kuşatılması hakkındaki bilgiler, Antalya surlarındaki kitabede tam okunamamakla birlikte özetlenmektedir. Kitabenin bir kısmındaki anlatım şöyledir: "Şehir Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından fethedilmişti. Fakat şehid olarak ölümünden sonra beldenin halkı isyan etti ve orada eskisi gibi şirk kaim oldu. Keykâvus sayısız askerleriyle 612 yılı Ramazan'ın ilk günü (24 Aralık 1215) başlıyarak şehri karadan ve denizden bu ayın sonuna kadar muhasara etti. Her tarafında mancınıklar yerleştirdi. Allah yardım etti ve gece-gündüz cihâddan sonra Allah kelimesi galip gelerek şehir fethedildi."³⁴⁵ Bu kitabe, kuşatmanın 22 Ocak 1216 tarihinde başarıya ulaştığını teyit etmektedir. İbn Bîbî'nin eserinde, Antalya'nın istirdadı, Sinop'un fethinden önce gibi gösterilmişse de bu kitabeden daha sonra olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.³⁴⁶ Ayrıca kitabede, Antalya'nın karadan ve denizden kuşatıldığının belirtilmesi, Türkiye Selçuklu gemilerinin Antalya'nın istirdadına denizden destek verdiğini göstermesi açısından önemlidir.³⁴⁷ Türkiye Selçuklu deniz gücünün ne zaman ve nerede kurulduğu tam belli değildir. İlk deniz gücünün 1214 yılında Sinop'un fethi veya 1216 yılında Antalya'nın istirdadında kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

³⁴⁴ Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 99.

³⁴⁵ Ahmed Tevhid, "Antalya Sûrları Kitabeleri", **TTEM**, c. 15, sy. 9, İstanbul 1925, s. 165-176; Kitabenin tam metni hakkında bilgi için bkz. Scott Redford - Garry Leiser, **Taşa Yazılan Zafer Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnâmesi / Victory Inscribed The Seljuk Fetihname on the Citadel Walls of Antalya, Turkey**, (trc. İnci Türkoğlu), Antalya 2008, s. 32-34.

³⁴⁶ Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 100.

³⁴⁷ Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 226.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Ermenilerin haraç ödemeyi kesmesi üzerine 1216 yılında Kilikya üzerine bir sefer düzenleyerek onları yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağladı.³⁴⁸

Eyyûbîler arasındaki mücadeleler nedeniyle Haleb'deki bazı Eyyûbî emîrlerinin daveti üzerine, Haleb ve Menbic bölgelerine sefer düzenledi. Ancak el-Melikü'l-Efdal gibi Eyyûbî emirlerinin destek vermemesi ve Diyarbekir hâkimi el-Melikü'l-Eşref'in, Mübârizeddin Behrâmşâh komutasında gönderdiği Eyyûbî Ordusu'nun 1.000 kişilik Türkiye Selçuklu öncü birliğine saldırarak mağlup etmesi üzerine bu duruma kızdı ve seferi sonlandırdı. Menbic'e kadar giden sultan, Konya'ya geri döndü.³⁴⁹

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, bu sefere taraftar olmayan beylerin bazılarında şüphelendi ve bir eve kapattırarak yaktırdı.³⁵⁰ Yeniden Kuzey Suriye'ye sefer düzenlemek isteyen Sultan I. İzzeddin Keykâvus, ordusunu Malatya'da topladı. Ancak yakalandığı verem hastalığının şiddetlenmesi ileri gitmesine engel oldu ve 7 Ocak 1220 tarihinde Viranşehir'de vefat etti.³⁵¹

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un vefatından sonra tahta Kezirpert Kalesi'nde yaklaşık sekiz yıldır hapiste tutulan Melik Alâeddin Keykubad geçti. I. Alâeddin Keykubad dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin her alanda olduğu gibi denizcilikte de zirveye çıktığı bir dönem olacaktır.

³⁴⁸ İbn Bîbî, s. 190-198. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 40-47; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 162-163; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 128; Ersan, **a.g.e.**, s. 168-173.

³⁴⁹ Ebu'l-Ferec, II, 501; İbn Bîbî, s. 207-219; **Anonim Selçuknâme**, s. 40; İbnü'l-Verdî, s. 111-112; Müneccimbaşı, s. 52-54. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 55-59; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 163; Cahen, **a.g.e.**, s. 73-74; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 129; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 43.

³⁵⁰ Ebu'l-Ferec, II, 501; İbn Bîbî, s. 222; **Anonim Selçuknâme**, s. 40; Müneccimbaşı, s. 55. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 59; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 129.

³⁵¹ İbn Bîbî, s. 222-223; **Anonim Selçuknâme**, s. 41; Müneccimbaşı, s. 56. Krş. Koca, **a.g.e.**, s. 100; Özeydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 163; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 129.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. ALÂEDDİN KEYKUBAD DÖNEMİ (1220-1237)

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Türkiye Selçuklu tahtı için üç aday vardı: Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah, Koylu Hisar Meliki Celâleddin Keyferidun ve Kezirpert Kalesi'nde hapis tutulan Melik Alâeddin Keykubad. Türkiye Selçuklu Devlet adamları, tahta kimin çıkacağı konusunu bir süre aralarında müzakere ettiler. Bu müzakere sürecinde Çaşnigir Emîr Seyfeddin Ayaba, Pervâne Şerefeddin Muhammed, Emîr Mübârizeddin Çavlı, Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşah ve Emîr Ahur Zeyneddin Başara gibi devlet adamları bulundular.³⁵² I. İzzeddin Keykâvus'un varisi olmadığı, çocuğu olsa bile tahta çıkacak durumda olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçuklu devlet ricalinden Seyfeddin Ayaba ve Mübârizeddin Behramşah, diğer meliklere göre üstün özellikleri olması nedeniyle Melik Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkarılmasının daha uygun olacağını fikrindeydiler.³⁵³ Müzakereler neticesinde Melik Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkarılması kararı alındı. Emîr Seyfeddin Ayaba'nın, Melik Alâeddin Keykubad'ı hapse götürenin kendisi olması sebebiyle şimdi de onu hapisten çıkararak kendisini affettirme isteği diğer devlet adamları tarafından kabul edildi.³⁵⁴

Seyfeddin Ayaba, I. İzzeddin Keykâvus'un yüzüğünü de yanına alarak Kezirpert Kalesi'nde hapis bulunan Melik Alâeddin Keykubad'ın yanına gitti ve onu oradan çıkararak Sivas'a getirdi. Sivas'ta yapılan biat töreniyle Melik Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu tahtına çıktı.³⁵⁵ Daha sonra Sivas'tan başkent Konya'ya hareket eden Sultan I. Alâeddin Keykubad, yol boyunca geçtiği yerlerde törenlerle

³⁵² İbn Bîbî, s. 224. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 326; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 18; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 68-69.

³⁵³ İbn Bîbî, s. 22; Müneccimbaşı, s. 57. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 326; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 18; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 164; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 69.

³⁵⁴ İbn Bîbî, s. 228; Müneccimbaşı, s. 57-58. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 326-327; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 19; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 164.

³⁵⁵ İbn Bîbî, s. 228-233; Anonim **Selçuknâme**, s. 41; Müneccimbaşı, s. 58. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 327-328; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 20; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 164

karşılandı.³⁵⁶ Başkent Konya'ya vardığında da büyük bir karşılama merasimi düzenlendi ve saraya gelerek tahta oturdu.³⁵⁷ Şeyh Şihâbeddin Ömer Suhreverdi, Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh'ın, Sultan I. Alâeddin Keykubad'a yolladığı hil'at ve menşur gibi saltanat alametlerini getirdi.³⁵⁸

Sultan I. Alâeddin Keykubad, gittikçe büyüyen Moğollar'ın, Anadolu'ya girme tehlikesine karşı önlemler aldı. Başkent Konya, Sivas ve Kayseri surlarını yeniden yaptırdı.³⁵⁹ Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Moğol siyaseti, dostane ilişkiler kurulmasına dayansa da her türlü ihtimale karşı askerî hazırlıklar yapılmaktaydı. Sultan I. Alâeddin Keykubad, Abbâsî Hâlifesi Nâsır Lidînillâh'ın Moğol tehlikesine karşı asker istemesi üzerine Bahaeddin Kutluğca komutasında 5.000 kişilik bir Selçuklu birliğini Bağdat'a gönderdi. Ancak Moğolların, Bağdad'ı istila etmelerinden vazgeçmeleri üzerine bu birlik Halife Nâsır Lidînillâh tarafından geri gönderildi.³⁶⁰

Bu durumun yanında Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ilk icraatlarından biri de Venedikliler ile bir ticaret antlaşması yapmak oldu.

4.1. Venedikliler ile Yapılan Ticaret Antlaşması (1220)

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkar çıkmaz Venedikliler ile ticaret antlaşması yapılması çok dikkat çekicidir. Bu durum, I. Alâeddin Keykubad döneminde devletin nasıl bir siyaset izleyeceğinin de işaretlerini vermiştir. Bu siyasetin temel unsuru Türkiye Selçuklu Devleti'ni bölgenin ticaret merkezi haline gelmesiyle gelirlerinin artmasını temin etmek, donanma ile devletin etrafındaki ticaret merkezlerinin güvenliğini sağlamak şeklinde tarif edilebilir. Bu sebeple Türkiye Selçuklu deniz gücünün varlığı deniz ticaretinin korunmasında çok büyük

³⁵⁶ İbn Bîbî, s. 234-237. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 328; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 21.

³⁵⁷ İbn Bîbî, s. 237-241; Müneccimbaşı, s. 59. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 328-329; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 21.

³⁵⁸ İbn Bîbî, s. 253-254; Müneccimbaşı, s. 59. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 330; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 80; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 165; Cahen, **a.g.e.**, s. 75; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 130.

³⁵⁹ İbn Bîbî, s. 275-278. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 331; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 165; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 130.

³⁶⁰ İbn Bîbî, s. 282-285; Müneccimbaşı, s. 62. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 333-334; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 81-83; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 130.

öneme sahipti. Venedikliler de Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da hâkim güç olduğunu kabul ederek bölgedeki ticaretlerinin zarar görmemesi amacıyla bir antlaşma imzalamak istiyorlardı.³⁶¹

1220 yılının Mart ayında tarihinde yapılan bu antlaşma daha önce Türkiye Selçukluları ile Venedikliler arasında imzalanan antlaşmaların devamı niteliğindedir:

“Mart 1220

LXXII

Tanrının ve kurtarıcımız İsa'dan sonra (Mart 1220'de) Romania'da Podestat ve Roma İmparatorluğu despotu ve aynı imparatorluğun dörtte üçüne hâkim en yüksek, en yiğit ve en kudretli efendim Venedik Dukası emriyle biz Jacobus Teopulo.

Mesud, asil, büyük Türkiye hükümdarı Sultan Alâaddin Keykubad'ın şanlı elçisi, mahrem-i esrarı olan Emir Sipehsâlar Şemseddin Emir ül-Gazi elinden sultanın yazılı bir sulh muahedenamesini, yani fermanını aldık. Ferman kırmızı harflerle yazılmış ve altı kendisinin altın mühürüyle mühürlenmiştir. Muhteviyatı aşağıdadır:

“Kudretli Sultan, son defa Mart'ın 8'inde akdedilmiş muahede ile efendimiz Venedik Dukası ve onun yerine kaim olacak despotlarla, Suriye ve başka yerlerde onların hükmü altındaki Venediklilerle, onların gelip giden bütün tacirleriyle sultanın ülkelerinin hepsinde iki yıl sürecek bir sulh yaptığını ilân eder.

Sultanın hâkim olduğu ülkelerde Emirleri olsun, başkaları olsun, onlara herhangi bir zarar ve ziyan vermeyeler; onlardan, merhum babasının ve kardeşinin ve kendisinin fermanı hükmüne göre, yüzde ikiden başka bir şey almayalar; ne de Venediklilerin geçişlerinde ve ticaretlerinde kendilerinden yüzde ikiden fazla talepte bulunup münazaa etmiyeler.

Kıymetli taşlar ve incilerden, işlenmiş veya ham gümüş ve altından, zahireden gümrük almayalar.

Eğer Venediklilerin herhangi bir gemisi sultanın hâkimiyeti altında bulunan yerlerde veya sahillerde tehlikeye düşecek olursa Venediklilere zarar vermeyip yardım edeler; bulunan eşyayı iki taraf birbirine iade edecektir. Ve eğer bir batan

³⁶¹ Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 63; Uyumaz, a.g.e., s. 86; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 234; Turan **Resmî Vesikalar**, s. 120; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 205.

gemi onların adamları tarafından esir edilir ve içerisinde Venedikliler bulunursa canlarına ve mallarına korku ve zarar ıras edilmeye. Geminin içinde yabancılar bulunsa bile hapis edilip alıkonmayalar, serbest bırakılalar. Ve eğer herhangi bir Venedik gemisi başka düşmanlar tarafından takip edilir ve sahile gelirse hükmü altındaki topraklara girmesine müsaade olunacaktır.

Bunlardan başka bu ferman şu hükümleri ihtiva eder: eğer Venediklilerle veya başka Lâtinler, Pizalılar veya diğer kavimler arasında onun memleketlerinde bir ihtilâf vuku bulursa Venedikliler arasından seçilecek bir jüri (hususî mahkeme) tarafından muhakeme edilmelerine karar verilmiştir. Katil ve hırsızlık vakaları sultanın kendi mahkemesinde rüyet edilecektir.

Bu fermanın yukarıda yazılan bütün maddelerini Romania'da Roma imparatorluğu despotu, aynı imparatorluğun dörtte üçüne hükmeden efendim Venedik dukasının podestats'ı ben Jacobus Teopulo uygun buluyorum. Konsül (müşavir) ve haleflerimizle ve pek yüksek efendim Venedik dukasından aldığım salâhiyetle, bütün kuvvet ve kudretimizle tabiiyetimizde olan ve Venediklilerin bulunabilecekleri her yerde, karada ve denizde, mezkûr iki yıllık sulh devresi doluncaya kadar sultanla tam bir anlaşma içinde yaşıyacağız. O şekildeki sultanın hüküm ve tabiiyeti altında bulunan bütün şahıslar yukarıda söylediğimiz yerlere ve ülkemize gelip Venediklilerle ticaret yapsınlar ve onlardan denizde ve karada hiç bir zarar görmeden emin ve masun olsunlar. Tacirler onların âdetlerine göre vermekte oldukları vergileri versinler.

Pek yüksek sultanın topraklarında yaşıyan kimseler adı geçen ülke ve yerlere girerken, kendi gemileri ve yabancı gemilerle limana sokulurken bizimkiler tarafından selâmlanacaklardır. Eğer sultanın tabiiyetindeki gemilerden herhangi biri, evvelce zikrettiğimiz yerlerde, tehlikeye düşecek olursa, içinde bulunanlar o mahaldeki adamlarımız tarafından tehlikeden kurtarılacak ve bütün malları sadakatle muhafaza edilerek sahiplerine verilecektir. Tehlikeye düşenlerden bazıları ölmüş olup da adamlarımız tarafından orada bulunacak olursa bulunan eşya kendi adamlarımız tarafından onlara iade edilecektir; onlar bulacak olurlarsa buldukları şeyi bizimkilere sadakatle teslim etmeleri gerekir. Eğer bir yabancı gemi adamlarımız tarafından alıkonacak ve içinde sultanın tebaasından kimseler bulunacak olursa kendilerine zarar vermeden muhafaza ve onlara ait malları hilesiz

olarak koruyacaklardır. Sultanın hükmü altındaki gemiler diğer bir millet ve soya mensup kimseler tarafından takip edilir ve adı geçen yerlere ve ülkeye sığınacak olurlarsa o yerlerde bulunan adamlarımız bunlara sadakatle yardım edeceklerdir.

Eğer sultanın tabiiyetindeki insanlardan bazıları adı geçen yerlerde hududumuz içinde ölürse onların malları ortakları arayınca kadar muhafaza edilmeli ve hiç bir münazaa ve dâvaya hacet kalmadan verilmelidir.

Eğer bir kimse gurur ve sadakatsizliğinden dolayı budalalık edip adı geçen yerlerde ve ülkelerde sultanın adamlarından birine, karada ve denizde, bir ziyan verir veya onu tâciz ederse efendim tarafından lâıyık veçhile tatmin ve telâfi edilecek alınan şeyler tahkikattan sonra iade edilecektir. Eğer suçlu yabancı bir ülkeye çekilir ve kendisini yakalamak mümkün olmazsa suçunun araştırılması gerekmez; fakat eğer suçlunun mala ve malın büyük bir kısınma sahip olduğu açıkça bilinirse o zaman haksız olarak alınan mal tazmin edilmek icabeder.

Bütün bu yukarıda kaydedilen maddeler gerek bana ve tebaama ait olanlar, gerekse fermana yazılı olanlar, yukarıda kaydedilen Mart ayından itibaren, iki sene müddetle muteber olacaktır. Bunları hükümdarım kendi eliyle yazdı ve ağzı ile Tanrı ve mukaddes havariler üzerine yemin etti. Bu fermanı efendim kırmızı harflerle yazdı ve altına kendi altın mühürünü koyarak kırmızı mühür mumuyla mühürledi.”³⁶²

İki yıl süreyle geçerli olan antlaşma ile Venedikliler yapılan ticaret güven altına alınmış oldu.³⁶³ Antlaşma muhtemelen daha sonra uzatılarak devam etti.

4.2. Alâiye’nin Fethi (1221-1222)

I. Alâeddin Keykubad, Moğollar’a karşı alınan önlemlerden biri olan Konya surlarının inşa edilmesinden sonra yaz aylarını Kayseri’de geçirdi. Burada devlet adamlarıyla çeşitli konularda istişarelerde bulundu.³⁶⁴

³⁶² Turan, **Resmî Vesikalar**, s. 137-140; Delilbaşı, **a.g.t.**, s. 35-39; Antlaşma hakkında ayrıntılı değerlendirme için bkz. Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 207-218.

³⁶³ Savvides, **a.g.e.**, s. 132-133; Polat, **a.g.t.**, s. 179; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 87; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 207.

³⁶⁴ İbn Bîbî, s. 258-259; Müneccimbaşı, s. 60. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 335; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23.

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın temel hedeflerinden biri, Myriocephalon Savaşı sonrasında II. Kılıç Arslan tarafından devlet politikası haline getirilen Türkiye Selçuklu Devleti topraklarındaki ve etrafındaki ticaret yollarının güvenliği amacına kendinden önceki sultanlar olan babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus gibi devam etmek istemesiydi. Ticaret yollarının merkezleri, Antalya ve Sinop şehirleriydi. Fakat Antalya ve Sinop şehirlerinin güvenliğini sağlamanın temelinde etrafındaki kalelerin ele geçirilerek deniz yoluyla yapılan ticaretin kara yoluna bağlanmasıyla daha güvenli hale getirilmesi bulunmaktaydı. Antalya ve Sinop, ticaret kervanlarının Anadolu üzerinden çevredeki çeşitli ülkelere deniz yoluyla ulaştırılmasında kilit öneme sahipti. Bu nedenlerle I. Alâeddin Keykubad'ın ilk hedefi Antalya yakınlarındaki Kalonoros Kalesi olacaktı.

Devlet adamlarından olan Emîr-i Ahur Eseddin Ayaz ve Antalya Sübaşısı Mübarizeddin Ertokuş, Kalonoros Kalesi'nin³⁶⁵ kara yönünden Sis bölgesine hâkim bir noktada bulunduğunu, bunun yanında kale hâkiminin, deniz tarafından Mısır üzerine giden gemilere ağır bâc ve haraçlar yüklediğini belirterek sultanın emretmesi halinde fethedilebileceğini ifade ettiler. Diğer emîrler de aynı şekilde, kara tarafından sarp dağlarla çevrili ve deniz tarafından hendekle çevrilmiş granit taşından yapılmış bu kale ile Bizans imparatorlarının pek uğraşmadıklarını, eğer emredilirse kale üzerine sefere çıkılabileceğini belirttiler.³⁶⁶ Bu durum üzerine Sultan I. Alâeddin Keykubad, Antalya yakınlarında Akdeniz kıyısında bulunan Kalonoros Kalesi'ne sefere çıkma kararı aldı. Ertesi gün Kayseri'den ayrılarak başkent Konya'ya hareket etti. Antalya'da bulunan Selçuklu filosu da Antalya Valisi ve Melikü's-Sevâhil Mübarizeddin Ertokuş komutasında sefer sırasında kara ordusunu desteklemek için emir alarak denize açıldı.³⁶⁷

³⁶⁵ İbn Bîbî eserinde (s. 259), Kalonoros Kalesi'ni, “Deniz kenarında bir şehir var. Oranın kışı insana mutluluk veren bahar gibidir. Kırı, laleden lal rengine bürünmüş olup, güzelliğinden dolayı suyunda taş yoktur. Orası çok latif ve taze açmış bir gül gibidir. Fakat var olan diken yüzünden rahat değildir. Antalya gibi cennet güzelliğine sahip değilse de toprağı tamamen amber yapısındadır.” şeklinde tasvir etmiştir. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 335.

³⁶⁶ İbn Bîbî, s. 260. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 335; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23; Demir, **a.g.t.**, s. 42.

³⁶⁷ Tezel (**a.g.e.**, s. 11), bu gemilerin kürekli kadırgalardan oluştuğunu belirtmektedir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Konya'dan devletin uc bölgelerine fermanlar göndererek sefer için hazırlık yapılmasını ve kendisine katılmalarını emretti. Ordu, sekiz gün içerisinde başkent Konya'da toplandı. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın sefer emrinden dokuz gün sonra tüm hazırlıklarını tamamlayan Türkiye Selçukluları, Kalonoros Kalesi'ne doğru sefere çıktı.³⁶⁸

Kalanoros Kalesi'nin hâkimi Kyr Vard³⁶⁹ adında bir Ermeni idi. I. Alâeddin Keykubad'ın çok büyük bir ordu ile bunun yanında kuşatma malzemelerini getirildiğini gören Kyr Vard çok uzun süre direnemeyeceğini anladı.³⁷⁰ Sultan I. Alâeddin Keykubad, kuşatma öncesinde ordusunu üç kısma ayırmıştı. Bu kuşatma planına göre birinci grup kaleyi dağ yani kara tarafından mancınıklarla kuşatacak, ikinci grup deniz kıyısından abluka altına alacak, üçüncü grup ise donanma olup denizden gemilerle kaleye doğru taarruza geçecekti.³⁷¹

Sultan, emîrlere ile kalenin sağlamlığını istişare etti. Sultan, emîrlere, kalenin kuvvetli olmasının kendilerini vazgeçirmemesini “*Allah'ın izniyle savaşa girerek müminlerin kalplerinin şifasını ve dertlerinin devasının*” elde edilmesi gerektiğini söyledi. Yaklaşık 100 mancınık ile destek verilen kuşatma yaklaşık iki ay kadar devam etti.³⁷²

Sultan muhasara esnasında bir gece uyuduktan sonra rüya gördü. Sabah uyanınca emîrlere yanına çağırarak rüyasını anlattı ve deniz tarafından taarruza devam edilmesini emretti. Bunun yanında kuşatmanın uzun sürmesinden mütevellit,

³⁶⁸ İbn Bîbî, s. 262-263. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 335; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23; Demir, **a.g.t.**, s. 42.

³⁶⁹ Kyr Vard hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, “I. Alaeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, c. II, (Antalya 2012), sy. 1, s. 121-130.

³⁷⁰ İbn Bîbî, s. 264. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 336; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 24.

³⁷¹ İbn Bîbî, s. 263. Krş. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 125; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23-24; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 27.

³⁷² İbn Bîbî, s. 265-266. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 335; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 263; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 27; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 72; Demir, **a.g.t.**, s. 42.

sefere katılmış gönüllülere ve ihtiyaç sahiplerine 10.000 gümüş ile 100 sığır ve 100 koyun dağıtarak ordu içindeki morali yükseltti.³⁷³

Kalenin deniz tarafından da tam anlamıyla kmuhasara edildiğini gören Kalonoros hâkimi Kyr Vard, Antalya Sübaşısı Mübarizeddin Ertokuş'a haber göndererek Sultan I. Alâeddin Keykubad ile kendisi arasında barış için aracı olmasını istedi. Mübarizeddin Ertokuş, bu durumu hemen Sultan I. Alâeddin Keykubad'a arz etti. Zaten iki aydan fazla süren kuşatmanın daha fazla kan dökülmeden bir an önce başarıyla neticelenmesini isteyen Sultan I. Alâeddin Keykubad bu teklifi kabul etti.³⁷⁴ Mübarizeddin Ertokuş, Kyr Vard'ın elçilerine, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın teklifi kabul ettiğini, ancak Kyr Vard'ın kalenin savunulmasında ısrar etmemesini, sultanın merhametine sığınmasının gerekli olduğunu söyledi.³⁷⁵

Mübarizeddin Ertokuş'tan Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın cevabını alan Kyr Vard, sultana bir mektup yazdı. Yazmış olduğu mektupta Perslerin, İskender'in ve Romalıların bu kaleyi alamadığını, şimdi ise kaleyi kendisinin fethedeceğini fakat kendisine Türkiye Selçuklu Devleti topraklarından bir yerin verilmesini istedi.³⁷⁶

Kyr Vard'ın mektubunu alan Sultan I. Alâeddin Keykubad, ona akıllı, bilgili ve soylu biri olduğunu fakat aklında şüpheler bulunduğunu, bu endişeleri gidermek için kendisiyle akrabalık bağı kurmak istediğini belirten bir mektup yolladı. Mektubu alan Kyr Vard, kızlarından birini sultana gönderdi. Sultan I. Alâeddin Keykubad da Kyr Vard'a Akşehir Emîrliği menşuru ile geliri yüksek beş köyün kendisine verildiğine dair bir ferman gönderdi.³⁷⁷

Kyr Vard, Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan özür dilemek amacıyla otağına gidip sancağıyla beraber Kalonoros'a girmesini istedi. Böylece kalede bulunan diğer

³⁷³ İbn Bîbî, s. 266. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 335; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 43; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 130.

³⁷⁴ İbn Bîbî, s. 267-268; Müneccimbaşı, s. 61. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 336; Algül, **Türkler**, VI, 647; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 24; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 227; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 130; Demir, **a.g.t.**, s. 42-43.

³⁷⁵ İbn Bîbî, s. 268; Müneccimbaşı, s. 61.

³⁷⁶ İbn Bîbî, s. 269-270. Krş. Uyumaz, **a.g.e.**, s. 24.

³⁷⁷ İbn Bîbî, s. 270; Müneccimbaşı, s. 61. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 336; Algül, **Türkler**, VI, 647; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 24; Cahen, **a.g.e.**, s. 75; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 130; Demir, **a.g.t.**, s. 43.

kişilerin kendisi hakkında kötü düşüncelerini engellemeyi amaçlıyordu. Sultan I. Alâeddin Keykubad bunu kabul ederek şehre davul ve zurnalar ile girince saklanan halk ve keşişler saklandıkları yerden çıktılar. Sultan'ı altın ve gümüş paralar saçarak karşıladılar.³⁷⁸

Sultan I. Alâeddin Keykubad kaleye girince, geniş tarlalar, bol miktarda teçhizat, neredeyse sınırsız erzak ve mühimmat gördü. Bu manzarayı gördükten sonra sert kayalar üzerine daha büyük bir kale yapılmasını emrederek bu kaleye kendi adına nisbetle “Alâiye” adının verilmesini uygun gördü.³⁷⁹

İbn Bîbî, Alâiye'nin fethinin tarihini vermemekle beraber olayları karışık bir şekilde aktarırken 1221 yılında Konya surlarının inşasından önce fetih sürecinin gerçekleştiğini anlatmaktadır.³⁸⁰ Ebu'l-Ferec, fethin 1223 senesinde vuku bulduğunu belirtmektedir.³⁸¹ Müneccimbaşı da harekât ve fethin 1221-1222'de gerçekleştiğini zikretmektedir.³⁸² Osman Turan ise 1221-1222 yılını vermektedir.³⁸³ Emine Uyumaz da 1221-1222 senesini desteklemektedir.³⁸⁴ Olayların kronolojik sırasına bakıldığında en uygun yılın 1221-1222 olduğu görülmektedir.

Kalenin fethinden sonra Antalya'ya giden I. Alâeddin Keykubad yol üzerinde eski Kalonoros hâkimi Kyr Vard'ın kardeşinin hâkim olduğu Alara Kalesi'ni gördü. Kalenin hâkimi dünya zevklerinden arınmış derviş giysileri giyen bir kişiydi. Sultan, *“Kardeşinin hâkim olduğu Kalonoros Kalesi'nin bir ay önce teslim olduğunu, kendisinin de direnmeden aynı işi yaparsa iyiliklere mazhar olacağını, yoksa cezalandırılacağını”* söyleyen bir mektup yazarak emîrlерinden birisini kaleye gönderdi. Kale hâkimi bu mektuba cevap veremeden ölünce, kalenin ileri gelenleri

³⁷⁸ İbn Bîbî, s. 271. Krş. Uyumaz, **a.g.e.**, s. 24.

³⁷⁹ İbn Bîbî, s. 271-272; **Anonim Selçuknâme**, s. 41; Müneccimbaşı, s. 61. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 336; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 24; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 263; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 165; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 27; Cahen, **a.g.e.**, s. 75; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 227; Demir, **a.g.t.**, s. 44.

³⁸⁰ s. 258.

³⁸¹ II, 516.

³⁸² s. 62.

³⁸³ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 337.

³⁸⁴ Uyumaz, **a.g.e.**, s. 23.

kaleyi Sultan I. Alâeddin Keykubad'a teslim ettiler. Alara Kalesi de böylece savaş yapılmadan Selçuklular tarafından ele geçirildi.³⁸⁵

Sultan, Antalya'da Kalonoros (Alâiye) ve Alara kalelerinin alınması şerefine şölenler düzenletti. Emîrlere hilatler giydirerek onların yönettikleri yerlere dönmelerine izin verdi. Sultan I. Alâeddin Keykubad da kışı Antalya'da geçirdi.

Alâiye, kuzey-güney ticaret yolunun güvenliği açısından tamamlayıcı bir noktada bulunmaktaydı. Kalenin alınmasıyla bu yolun güvenliği artmış oldu. Alâiye'de camiler ve 12 kapılı kasr yapıldı. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli yerlerinden halk, zanaatkârlar ve bilginler Alâiye'ye getirildi.³⁸⁶ Şehrin etrafındaki ekili topraklar ise Türkmenlere verildi. İskân işlerinden sonra kalenin surları yapılmaya başlandı. I. Alâeddin Keykubad adına Alanya Kalesi'nin birçok yerinde farklı kitabeler bulunmaktadır. Alâiye'nin doğusunda bulunan Kızıl Kule'deki kitabe, günümüze kadar gelen en eski kitabedir. Bu kitabede inşaatın 623 (1226) yılında yapıldığı, mimarlarının Visak-başı, Yakut, Karaca ve Ebû Ali Kettânî el-Halebi olduğu belirtilmektedir.³⁸⁷ Sultan I. Alâeddin Keykubad adına yazılan en eski kitabe 629 (1331) senesine aittir.³⁸⁸

Kalenin fethinden sonra Alâiye'de bir tersane inşasına başlandı. Bu tersanenin kitabesinden, inşasının 625 (1228) yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu tersane, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Akdeniz'de, Antalya'dan sonra ikinci tersanesi oldu.³⁸⁹ Ayrıca kale içinde bir camii inşasına başlanmış ve 628 (1230-1231)'de tamamlanmıştır. Şehirde devlet adamlarının ikameti için çeşitli, köşkler, konaklar, eğitim amacıyla da medreseler inşa edilmiştir.³⁹⁰ Ayrıca Antalya-Alanya yolu üzerinde iki han inşa edildi. Bunlardan biri Şerefzâh Hanı olup, diğeri 1232

³⁸⁵ İbn Bîbî, s. 272-273; Müneccimbaşı, s. 62. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 336; Demir, **a.g.t.**, s. 45.

³⁸⁶ İbn Bîbî, s. 272; Müneccimbaşı, s. 61. Krş. Uyumaz, **a.g.e.**, s. 25.

³⁸⁷ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 337; Seton Lloyd - Storm D. Rice, **Alanya (Alâ'iyya)**, (trc. Nermin Sinemoğlu), Ankara 1989, s. 60, 64-66; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 25.

³⁸⁸ Lloyd-Rice, **a.g.e.**, s. 68; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 25.

³⁸⁹ Savvides, **a.g.e.**, s. 154; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 338; Lloyd-Rice, **a.g.e.**, s. 61-62; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 25; İkinci, **a.g.m.**, s. 105; Rice, **a.g.e.**, s. 71.

³⁹⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 337; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 25.

yılında tamamlanan Antalya'nın 145 kilometre doğusundaki Alara Çayı'nın sol kısmında kalan Okurcular Köyü'nde bulunan Alara Han'dır.³⁹¹

Alâiye Kalesi'nin fethinde, Türkiye Selçuklu deniz gücünün etkisinin büyüklüğü inkâr edilemez bir gerçektir. Karadan yapılan kuşatmaların başarısızlığı karşısında, deniz gücünün devreye girerek kaleyi tam anlamıyla abluka altına alması ve kalenin teslimini sağlaması, Türkiye Selçuklu deniz gücünün geldiği noktayı göstermektedir.

4.3. Hüsameddin Çoban ve Suğdak (Kırım) Seferi (1224-1225)

Hüsameddin Çoban, Türk tarihinin ilk deniz aşırı seferi olan Suğdak (Kırım) Seferi'ne komuta ederek Türk denizcilik tarihinde müstesna bir yere sahip olmuştur. Suğdak Seferi'nden önce Hüsameddin Çoban'ın hayatının incelenmesi, seferin mahiyetinin anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir.

Bazı tarihçilere göre Hüsameddin Çoban'ın kökeni, Türklerin Anadolu'ya girmesinden sonra Karadeniz bölgesinde fetihlerde bulunan Karategin'in soyuna dayanmaktadır. Onun Kayı Boyu'na mensup olduğunu belirten Yazıcızade Ali'nin iddiasını doğrulayabilecek tek bilgi, Kayı Boyu'nun büyük bir kısmının Kastamonu-Ankara arasında bulunmasıdır.³⁹²

Beyliğinin başlangıcı II. Kılıç Arslan devrine kadar uzandığı tahmin edilen Hüsameddin Çoban, İbn Bîbî'nin eserinde 1211-1212 yılları arasında Kastamonu Melikü'l-Ümerası olarak zikredilmektedir.³⁹³

Melik Alâeddin Keykubad, ağabeyi sultan I. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığına karşı isyan edip Ankara Kalesi'ne kapanmıştı. İzzeddin Keykâvus, kardeşi Melik Alâeddin Keykubad'ı uzun bir süre burada muhasara etmişti. Sonuçta 1212 yılında Alâeddin Keykubad'ın hayatına ve şehir halkına dokunmamak şartıyla yapılan barış sırasında Hüsâmeddin Çoban, Kastamonu Melikü'l-Ümerası olarak I.

³⁹¹ Uyumaz, a.g.e., s. 25; Geyikoğlu, a.g.m., s. 263.

³⁹² Aydın Taneri, "Hüsâmeddin Çoban", *DİA*, XVIII, 513; Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", *DİA*, VIII, 354.

³⁹³ s. 166.

İzzeddin Keykâvus'un maiyetinde hazır bulunmuştur. I. İzzeddin Keykâvus devrinde Melikü'l-Ümeralık görevine devam eden Hüsameddin Çoban, I. Alâeddin Keykubad'ın sultan olması üzerine çeşitli kıymetli hediyelerle birlikte başkent Konya'ya gelerek bağlılığını bildirmiştir. Hüsameddin Çoban, I. Alâeddin Keykubad devrinde de özellikle Bizans üzerine gaza ve fetihlere devam etmiş, ganimetlerin bir kısmını başkent Konya'ya, yani Sultan I. Alâeddin Keykubad'a göndermiştir.³⁹⁴

Devlet hizmetinde yüksek bir mevkii kazanan Hüsameddin Çoban, zekâsı, kahramanlığı, cömertliği ve askerlerine olan hâkimiyeti nedeniyle önemli emîrlerden biriydi.³⁹⁵ Gösterdiği faaliyetlere bakıldığında atak ve gözü pek bir emîr olan Hüsameddin Çoban'ın en önemli seferi, Suğdak Seferi olmuştur. Seferin mahiyetine bakıldığında I. Alâeddin Keykubad tarafından tesadüfen seçilmiş bir emîr değildi. Anadolu'nun kuzeyinde Bizans ile yaptığı mücadelelerdeki başarısı, bunun yanında bulunduğu bölgeyi ve Karadeniz'i iyi bilmesi, Türk tarihinin ilk deniz aşırı seferi için komutan seçilmesinin başlıca sebepleri olarak değerlendirilmelidir.

Suğdak, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kırım Yarımadası'ndaki önemli liman şehirlerinden birisiydi. Kıpçakların her türlü ihtiyaçlarını temin ettikleri bir şehir olan Suğdak, deniz yoluyla Anadolu, Suriye ve Irak'tan gelen tüccarlar için de önemli bir şehirdi. Pamuk, ipek ve baharattan oluşan yükleri ile önce Sivas'a sonra da Sinop Limanı'na gelen Müslüman tüccarlar; oradan da gemiler vasıtasıyla Suğdak Limanı'na giderek mallarını burada satıyorlardı.³⁹⁶

Moğolların 1223 yılında Suğdak'ı ele geçirip yağmalaması üzerine bölgedeki ticari faaliyetler çökme noktasına geldi. Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti ticaretine de çok büyük zararlar verdi. İbnü'l-Esîr, Moğolların saldırısından sonra Suğdak'ta bulunanların bir kısmının dağlara kaçtığı, bir kısmının da aileleriyle birlikte gemilere binerek Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığındığını belirtmektedir.³⁹⁷

³⁹⁴ İbn Bîbî, s. 244. Krş. Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, s. 160.

³⁹⁵ İbn Bîbî, s. 320. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 358.

³⁹⁶ Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 63; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 34; Andrew Charles Spencer Peacock, "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası", (trc. Murat Keçiş - Ali Mıynat), **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 29, sy. 47, Ankara 2010, s. 253-254.

³⁹⁷ XII, 346. Krş. Uyumaz, **a.g.e.**, s. 34; Peacock, a.g.m., s. 254.

Bunun yanında Türkiye Selçuklu Devleti'nin himayesindeki Trabzon Rum Devleti'nin, Moğolların yağmalayıp çekildiği Suğdak'a yerleşmeye çalışması bu seferin önemli sebeplerinden birisi olacaktı.³⁹⁸

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Kayseri'de iken çeşitli yerlerden gelen tüccarlardan bazıları da şikâyetlerini Divan-ı Mezâlim'e bildirmek üzere Kayseri'ye geldiler. Bu tüccarlardan biri Moğolların Suğdak'ı yağmalaması üzerine mallarının birçoğunu kaybettiğini, canını zor kurtardığını, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın adaletinin ve doğruluğunu şöhretini duyarak buraya geldiğini anlattı. Bir tacir de Halep'ten buraya geldiğini, yol üzerine Ermeni Prensi Leon'un ülkesindeki haydutların elindeki her şeyi aldığını söyledi. Başka bir tacir de Antalya'dan Mısır'a giderken Frenklerin gemilerle kendilerine saldırdığını ve ellerindeki her şeyi aldıklarını anlattı.³⁹⁹

Tüm şikâyetleri dinleyen I. Alâeddin Keykubad, derhal tüccarların gasp edilen mallarının hazineden ödenmesini ve durumlarının iyileştirilmesini emretti. Sonra da yanında bulunan emirlere dönerek “‘Rum’u ezmezsen ezer’, meşhur bir sözdür. Dünyanın mahfillerinde ve meclislerinde söylenir. Panteri avlanmaktan men edince ceylan otlakta küstahça otlayıp gezinmeye başlar. Biz o milletleri, merhametimiz ve şefkatimizle ülkedeki bütün insanların faydalanıp pay sahibi olduğu saltanatımızın gölgesinde güvenli ve huzurlu olarak yaşattık. Onları düşmanlık şimşeginden ve kötülük ateşinden uzak tuttuk. Onlar aptallıklarından bu nimetin kıymetini bilmiyorlar, huzur ve rahat onları memnun etmiyor. Canlarını rızık için tehlikeye atan, halkın genel menfaati için çalışan, binlerce endişe ve tehlikeye katlanıp ülke topraklarını ve şehir yollarını aşan tüccarlara zarar veriyorlar. Eğer biz cezalandırmak için seçkin yiğitlerimizi ve ünlü süvarilerimizi onları üzerine gönderirsek, ‘Bir anlık adalet, altmış yıllık ibadetten daha hayırlıdır’ sünnetine

³⁹⁸ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 358; Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 63; Kadioğlu, a.g.m., s. 231; Peacock, a.g.m., s. 254; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 228-229; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133; Beyhan Asma, “Rusları ve Selçukluları Karşılaştıran Bir Sefer: Suğdak”, **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, (ed. M. Metin Hülagü vd.), Ankara 2014, s. 176.

³⁹⁹ İbn Bîbî, s. 318-319. Krş. Aleksandr Yakubovski, “İbn-i Bîbî'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticarî Hayattan Bazı Safhalar)”, (trc. İsmail Kaynak), **AÜDTCF Dergisi**, c. 12, sy. 1-2, Ankara 1954, s. 208.

uymuş oluruz. İnsanların seçkinleri tarafında mazur görülür, hatta teşekkür değer bulunuruz.” sözlerini söyledikten⁴⁰⁰ hemen sonra Kastamonu Melikü'l-Ümerası Hüsameddin Çoban'a, Suğdak şehrine ordu hazırlayıp gemilerle sefer düzenlemesini emretti.⁴⁰¹

Hazırlıklarını tamamlayan Hüsameddin Çoban, Sinop'tan gemilere bindirdiği askerlerle Karadeniz'e açılarak Suğdak'a harekete geçti.⁴⁰² Türkiye Selçuklu donanması, şehre doğru yaklaşıncı Suğdaklılar, hiç vakit kaybetmeden aralarında bilgi sahibi ve tecrübeli bir kişiyi gemiye bindirerek Hüsameddin Çoban'a gönderdiler. Hüsameddin Çoban'a giden bu kişi “*Biz cihan padişahının kullarıyız. Onun büyük bir orduyu sahile göndermesinin sebebini bilmiyoruz. Eğer Bâc'ı ve geçiş resmini (resm-i bâc ve ubur) ödemekte ihmal davrandıysak, bırakın onu fazlasıyla telafi edelim. Fermana uyarak bu zor işi kolaylaştıralım. Eğer Rus tarafına gitmek istiyorsanız, selvi boylu yiğitlerimizi seçip, alet ve edevatlarıyla size gönderelim de onlar askerlikte ve kullukta görevlerini yapıp, Sultan'ın düşmanlarına kılıç sallasınlar ve onun yolunda canlarını feda etsinler.*” dedi. Ayrıca korku ve telaş içinde ova yolundan Kıpçak melikine de bir elçi göndererek, Sultan'ın askerlerinin Suğdak önlerine geldiğini bildirdiler. Suğdaklıların Kıpçak Hanı'na gönderdiği elçi, Selçuklu filosunun denizde yürüyen dağlar gibi gemileri olduğunu, gemilerin meydana getirdiği dalgaların demiri andırdığını, gemilerdeki ordunun kaplan gibi heybeti olduğunu, denizdeki timsahtan daha korkusuz, gökteki kartaldan daha çevik görüldüğünü söylemiştir.⁴⁰³

Kıpçak Hanı, bu durum üzerine derhal hazırlıklara başlayarak Türkiye Selçuklu donanmasının Suğdak'a önlerine geldiğini bildirmek üzere Rus Knezi'ne

⁴⁰⁰ İbn Bîbî, s. 319.

⁴⁰¹ İbn Bîbî, s. 320; Münecimbaş, s. 66. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 208; Savvides, **a.g.e.**, s. 173; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 125-126; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 34; Geyikoğlu, a.g.m., s. 264; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 28; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 229; Cahen, **a.g.e.**, s. 78; Kaya, a.g.m., s. 9.

⁴⁰² Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 358; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133.

⁴⁰³ İbn Bîbî, s. 325. Krş. Uyumaz, **a.g.e.**, s. 35.

bir elçi yolladı. Bunun sonucunda Kıpçak ve Rus askerlerinden oluşan 10.000 kişilik bir süvari kuvveti Suğdak yakınlarında savunma pozisyonu aldı.⁴⁰⁴

Suğdaklılar bir süre sonra Hüsameddin Çoban'a tekrar elçi gönderdiler. Elçi, filonun geri dönmesi gerektiğini, bunun karşılığında Türkiye Selçuklu Devleti'ne vergilerin verilmeye devam edeceğini, ayrıca Selçuklu kuvvetlerinin Suğdak'a geliş masraflarını karşılamak üzere 50.000 altın vermeye hazır olduklarını belirtti. Bu teklif üzerine çok sinirlenen Hüsameddin Çoban, elçiye, *“Tac ve taht sahibinin fermanıyla orduyu buraya savaş pazarını altın karşılığında satmak için gelmedim. Her gelen habercinin boş sözlerine, masallarına kanarak görevimden vazgeçmem. Cihan padişahının fermanını alınca gemilerle suyun kalbini yardım. Bil ki, bu ülkenin mamur yerlerini yıktıktan sonra oraları baykuşlara teslim edeceğim. Boynunu Sultan'ın ferman halkasının dışına çıkaranların kârı, esaret bağı ve düşkünlük boyunduruğu olacaktır. Ben onları toplayıp düşkün ve aciz halde Sultan'ın yanına götüreceğim. Onlar orada diğer suçluların gördükleri muameleyi görecekları, layık oldukları cezaya çarptırılacaklardır. Başını ferman çizgisinde tutan ve ayağını itaat çemberine koyan bir kimse ise, benden ancak iyilik ve lütuf görecektir.”* sözlerini söyleyerek şehirdekilere adeta bir ultimatoma verdi.⁴⁰⁵

Suğdak elçisinin geri dönmesinden sonra harekete geçen Hüsameddin Çoban, gemilerden askerleri indirerek karaya çıktı. Karaya çıkınca denizi sağ salım geçip Suğdak'a ulaşmanın şerefine bir eğlence meclisi düzenledi. Gece yarısına kadar eğlencelerle meşgul olan Selçuklu kuvvetlerinin üzerine, şehir yakınlarında bulunan Kıpçak Ordusu taarruza geçti. Hüsameddin Çoban'ın derhal savaş borularının çalınmasını emretmesinden kısa süre sonra Selçuklular savaş düzeni aldılar. Rus ordusundan ayrı bulunan Kıpçak ordusu üzerine taarruza geçen Selçuklu kuvvetleri, ilk gün yapılan muharebelerden sonuç alamadılar.⁴⁰⁶ Akşam tekrar sofralar kurduran Hüsameddin Çoban, diğer emîr ve komutanlara düşmanın gevşediğini, savaşa aynen

⁴⁰⁴ İbn Bîbî, s. 326; Müneccimbaşı, s. 66. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 208; Savvides, **a.g.e.**, s. 173; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 35; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 229.

⁴⁰⁵ İbn Bîbî, s. 326-327. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 208-209; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 35; Kaya, a.g.m., s. 9.

⁴⁰⁶ İbn Bîbî, s. 327-328. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 209; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 35.

devam edilerek yarın bu işin nihayete ermesi gerektiğini söyledi. Ertesi gün yapılan muharebe kesin olarak Türkiye Selçuklu ordusunun zaferiyle sonuçlandı.⁴⁰⁷

Kıpçak ordusunun büyük bir hezimete uğradığını öğrenen Rus Knezi, Türkiye Selçuklu ordusu ile karşılaşacak gücü olmadığını düşünerek seçilen bir elçiye mektupla Hüsameddin Çoban'a yolladı. Knez yolladığı bu mektupta şunları söylemekteydi: *“Dünyayı Yaratana hamd ve şükürler olsun. O canları bağışlayan ve insanları affedendir. Lacivert kümbede şekil veren O'dur. Gündüzü ve rızkı ortaya çıkaran O'dur. Bil ki, ey padişaha bağlı olan yiğit, senin gibi mert bir süvari daha dünyaya gelmedi. Sen ordunun komutanlığına seçilmişsin. Seninle devlet ağacı her zaman canlıdır. Kılıcın gibi aklın da güneş gibi parlaktır. Şahlara ancak senin gibi yardımcı layıktır. Sen, kalp aynasını öyle parlattın ki, mutlu şahlar şahının gücünden başarının ve zaferin izleri orda açıkça görülebilir. Buraya ordu çektiğini duydum. Fakat şahın fermanının içeriğini bilmiyorum. Şunu bil ki, akılsız ve fikirsiz Kıpçaklar, bizim sözüme hiç kulak asmadılar. Onlar aptallıklarından yanlış yola saptılar. Doğruluk ve selamet yolunu kaybettiler. Kılıcı ve oku birbirine kattılar. Bu kadar masum kanın boş yere akmasına sebep oldular. Ben bu işin aslını, yakınlarımla birlikte enine boyuna konuştum. Düşünce aynasında, mutluluğumun yüzünü, Sultan'a samimiyetle bağlanmakta ve ona can u gönülden kul olmakta gördüm. Bu ülke cihan padişahının muzaffer kılıcıyla alınsa bile, oranın iman, elde tutulması ve işlerinin yürütülmesi, serversiz ve komutansız olmaz. Beni tayin ettiğiniz kullarınız arasına katarak bu ülkeyi bana bağışlayın. Bu büyüklüğü ve cömertliği Melikü'l-Ümera'dan -Allah başarısını artırsın- bekliyorum. O, bu dileklerimi Sultan'a arz edip, bu aciz kölesinin bağlılık ve samimiyetini ona bildirsin.”* Bu sözlerle Rus Knezi, net bir şekilde Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabiiyetini bildiriyordu. Rus Knezi, bu mektupla birlikte birçok at, Rus ketenlerinden, kürklerinden, Bedehşan mücevherlerinden ve 20.000 altın gönderdi.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ İbn Bîbî, s. 330-331. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 209; Savvides, a.g.e., s. 173; Uyumaz, a.g.e., s. 35; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 229.

⁴⁰⁸ İbn Bîbî, s. 332-333; Müneccimbaşı, s. 66. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 209; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 358-359; Uyumaz, a.g.e., s. 36; Geyikoğlu, a.g.m., s. 265; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 28; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 229; Kaya, a.g.m., s. 9-10.

Hüsameddin Çoban, elçiyi üç gün alıkoydu. Hediyeleri askerlere dağıttı. Dördüncü gün diğer emîrleri çağırarak Rusların, Türkiye Selçuklu Devleti'ne itaat ettiğini, bac ve haraç vermeyi kabul ettiklerini söyledi. Ayrıca saltanat namusunun gözetilmesi gerektiği ve bu hususta fikirlerini almak istediğini söyleyince emîrlerin hepsi Hüsameddin Çoban'ın fikrini desteklediklerini belirttiler. Bunun üzerine Hüsameddin Çoban, Rus elçisini çağırarak sultanın hiç kimseyi suçsuz yere düşkünlük çukuruna ve felaket batağına atmayacağını, fakat asilerin kulağını çekmede ve muhalifleri cezalandırmada ihmali ve gevşekliği hor görmeyeceğini, sultana kul olunursa sultan olunacağını, ondan bir şey istenirse muradına ereceğini, ümit edilir ki Rus hükümdarının istediğinin olacağını belirtti. Bu sözlerden sonra elçiye, kını altın Hint kılıcından, altın işlemeli hil'atlerden hediyeler ve saltanat külahı verdi. Ayrıca güzel sözlerle dolu bir mektup yazarak elçi ile Rus Knezi'ne gönderdi. Hüsameddin Çoban, bunun yanında Kıpçaklarla yapılan savaşta ele geçirilen ganimetleri gemilerle Sinop ve Kastamonu'ya gönderdi.⁴⁰⁹

Kıpçakların yenilmesi, Rusların da Türkiye Selçuklu Devleti ile anlaşması üzerine Suğdaklılar, ümitsizliğe kapılarak şehri savunmak için hazırlık yapmaya başladılar. Aslında şehirdekiler adeta ikiye bölünmüş bir vaziyetteydi. Bir kısmı savaşmama taraftarı iken diğer kısmı ise şehir surlarının tahkim edildiğini ve mücadele etmenin daha doğru olacağı fikrindeydiler. Neticede silahla karşı koyma kararı alındı.⁴¹⁰

Türkiye Selçuklu ordusu yaklaşık bir hafta süren hazırlıklardan sonra Hüsameddin Çoban komutasında şehrin kapısına doğru yaklaştı. Sabahın erken saatlerinde başlayan savaş, gün boyunca devam ettiyse de ilk gün sonuç alınamadı. Ertesi sabah aynı tempoyla şehri kuşatmaya devam eden Selçuklular, akşamüstüne doğru tekrar hücum ettiyse de yine sonuç alamadılar. Bunun üzerine güvenleri yerine gelen Suğdaklılar petrol, zemberek, ok ve taş atmaya başladılar. Ayrıca şehirden çıkarak düşmanlarına karşı hücumla geçtiler. Suğdaklıların hücumu nedeniyle Selçuklular, aniden geri çekilmeye başladılar. Bu aslında sahte bir geri çekilme harekâtıydı. Suğdaklılar, düşmanlarının geri çekildiğini görünce hücumlarını

⁴⁰⁹ İbn Bîbî, s. 334. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 209; Uyumaz, a.g.e., s. 36.

⁴¹⁰ İbn Bîbî, s. 335.

sürdürdüler. Selçuklu ordusu aniden geri dönerek Suğdaklıların üzerine taarruza geçti. Yapılan muharebede Suğdaklılar, ağır bir yenilgiye uğratıldılar. Şehri savunan ana kuvvetlerin Suğdak Kalesi dışında imha edilmesi üzerine, şehir savunması tamamen çöktü.⁴¹¹

Bu durum üzerine şehirde kalan Suğdaklılar, aralarından birkaç tecrübeli kişiyi Hüsameddin Çoban'a elçi olarak gönderdiler. Elçiler huzuruna girince, derhal yer öperek suçlarını kabul ettiklerini ama bugün Melikü'l-Ümera'dan af istediklerini, mallarını kaybeden tüccarların zararlarını ödeyeceklerini, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından şehrin başına kim getirilirse getirilsin kabul edeceklerini ve ona hizmet edeceklerini belirttiler. Hüsameddin Çoban da bu duruma Suğdaklıların sebep olduğunu, ancak emîrlerden birini Sultan I. Alâeddin Keykubad'a göndererek Suğdaklılar adına af isteyeceğini söyledi.⁴¹² Bu sözler üzerine elçi olarak gelen Suğdaklılar, kente geri dönerek durumu şehirdekilere anlattılar. Aralarında para toplayarak bir hazine oluşturmaya başladılar. Sabah olunca Hüsameddin Çoban, tüm askerlerin silah başı yapmasını emrederek ordusunu hazırladı. Bir süre sonra şehirden çıkan Suğdaklılar, hediyeleri Hüsameddin Çoban'a sundular. Hüsameddin Çoban hediyelerin 5'te 1'inin mektupla beraber Sultan I. Alâeddin Keykubad'a gönderilmesi için süratli bir geminin hazırlanmasını emretti.⁴¹³

Hüsameddin Çoban tarafından başkent Konya'ya gönderilen ulak vasıtasıyla Kıpçakların mağlup edildiğini, Rusların tabiiyeti kabul ettiğini ve Suğdak şehrinin fethedildiğini öğrenen Sultan I. Alâeddin Keykubad, bu haberin derhal her yere duyurulmasını ve hapistekilerin serbest bırakılmasını emretti. Bir ferman yazdırarak Hüsameddin Çoban ve askerlerin savaşlardaki gösterdikleri kahramanlıkları överek Suğdak halkını affettiğini ancak şehirde put ve çan yerine mihrap ve minber inşa edilmesini, şariat hükümlerinin ikame edildiğini, ayrıca tüccarlardan gasp edilen mallarının geri verilmesini emretti. Suğdak'ta malları zarar gören tüccarları,

⁴¹¹ İbn Bîbî, s. 335-337; Müneccimbaşı, s. 66-67. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 210; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 36-37; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 229.

⁴¹² İbn Bîbî, s. 337-339. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 210; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 37.

⁴¹³ İbn Bîbî, s. 339-340. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 210; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 37.

fermanın verildiği ulakla beraber Suğdak'a yolladı. Ayrıca tüm bu işlerin tamamlanmasından sonra Hüsameddin Çoban'ın Anadolu'ya dönmesini emretti.⁴¹⁴

Anadolu'dan Suğdak'a geri dönen ulak, fermanı Hüsameddin Çoban'a verdi. Sultan'ın fermanı Suğdak'ta yüksek sesle okundu. Tüccarın gasp edillen mallarının her akçesine tazminat olarak bir altın verildi. Türkiye Selçuklu askerleri ganimetten paylarını aldılar. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın emri üzerine güzel kumaşlarla süslenmiş bir minber inşasına başlandı. Hüsameddin Çoban, başı üzerinde altın tabakta taşıdığı bir Kur'an-ı Kerim ve sultanın sancağıyla Suğdak şehrine girdi. Şehrin yüksek noktasında bir müezzin ezan okudu. Kısa süre içerisinde yeni bir cami inşa edildi. İmam, müezzin, hatip ve kadı atandı. Şehir eşrafından bazılarının çocukları rehin olarak alındı. Türkiye Selçuklu ordusundaki komutanlardan biri şehrin sübaşısı tayin edildi. Hüsameddin Çoban, tüm bu işlemleri tamamladıktan sonra Anadolu'ya geri döndü.⁴¹⁵

Seferin tarihi konusunda tartışmalar bulunmaktadır. İbn Bîbî, Suğdak Seferi'ni 1225 yılında gerçekleşen Ermeni Seferi'nden önce vermiştir.⁴¹⁶ Müneccimbaşı 1227-1228 senesini vermektedir.⁴¹⁷ Yakubovski ise Suğdak Seferi'nin, 1222-1223 Moğol akınından önce yani 1221-1222'de gerçekleştiği kanaatindedir.⁴¹⁸ Alexis Savvides, 1225 yılını vermektedir.⁴¹⁹ Osman Turan, 1227 senesini vermektedir.⁴²⁰ Aynı şekilde Erdoğan Merçil de 1227'de vuku bulduğunu belirtmektedir.⁴²¹ Emine Uyumaz ise seferin 1224 sonu 1225 başı gibi gerçekleştiği fikrindedir.⁴²² Olayların kronolojisi incelendiğinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Suğdak'a seferinin 1221-1222 yılında yapması pek mümkün görünmemektedir. I. Alâeddin Keykubad, 1220 yılında tahta çıkmıştı. İlk seferini, tahmini 1221-1222 yıllarında Kolonoros (Alâiye) Kalesi üzerine düzenlemişti. Ayrıca Suğdak'a 1222-

⁴¹⁴ İbn Bîbî, s. 340-342. Krş. Yakubovski, a.g.m., s. 210-211; Uyumaz, a.g.e., s. 37-38.

⁴¹⁵ İbn Bîbî, s. 342-343; Müneccimbaşı, s. 67. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 359; Uyumaz, a.g.e., s. 38; Geyikoğlu, a.g.m., s. 265; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 230; Cahen, a.g.e., s. 78; Kaya, a.g.m., s. 10.

⁴¹⁶ s. 335-343.

⁴¹⁷ s. 67.

⁴¹⁸ Yakubovski, a.g.m., s. 212.

⁴¹⁹ Savvides, a.g.e., s. 172.

⁴²⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 357.

⁴²¹ Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133.

⁴²² Uyumaz, a.g.e., s. 38.

1223 yılında düzenlenen Moğol akınlarından önce Türkiye Selçuklu Devleti eğer şehre hâkim olsaydı, Moğollar ile arasında bir sorun çıkardı. Fakat kaynaklarda böyle bir sorunun olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır. Bu durumda en uygun tarih 1224-1225'tir. Çünkü Moğol akını sonrası ortaya çıkan boşluğu doldurmak ve uluslararası ticaretin devamlığının sağlanması açısından Suğdak'ın istikrarı önemliydi. Ayrıca Suğdak'tan Moğol istilası sonrası kaçan gemilerin, Türkiye Selçuklu Devleti ve Trabzon Rum Devleti arasında sorun haline dönüşmesi, durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Çünkü Trabzon Rum Devleti de Suğdak'a hâkim olmak istiyordu. Fakat Suğdak'ı ele geçiren Türkiye Selçuklu Devleti oldu.

Suğdak Seferi, Türk denizcilik tarihinin dönüm noktalarından biridir. Gemilere asker yükleyip, deniz aşırı bir yere sefer düzenlenmesi Türkiye Selçuklu deniz gücünün geldiği noktayı göstermesi açısından çok dikkat çekicidir. Suğdak'ta karşısına çıkan yaklaşık 10.000 kişilik bir orduyu yenerek şehri fetheden Türkiye Selçuklu filosunun mevcudu muhtemelen karşısındaki ordudan daha fazlaydı. Bu durum tabii olarak Sinop'tan gemilere yüklenerek Suğdak'a çıkarılan Türkiye Selçuklu askerleri için ihtiyaç olan gemi sayısının fazlalığına dair bir işaret olarak görülebilir.

Suğdak'taki Türkiye Selçuklu Devleti hâkimiyeti, tahminen Moğolların şehri ele geçirdiği 1239 yılına kadar devam etti.⁴²³ Suğdak Seferi ile birlikte Karadeniz ticaret yolunun güvenliği sağlanmış oldu. Suğdak'ın fethedilmesiyle, Türkiye Selçuklu Devleti ilk ve tek denizaşırı toprağını kazanmış oldu. Bu seferden sonra Türkiye Selçuklu Devleti döneminde bu şekilde yeni bir seferin düzenlendiğine dair kayda rastlamak mümkün olmamıştır. Ancak bu denizaşırı sefer, daha sonra özellikle Batı Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri'ne, hazırladıkları gemilerle Adalar Denizi'ndeki adalara düzenledikleri seferlere örnek olmuştur.

⁴²³ Savvides, **a.g.e.**, s. 173; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 359; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 265; Cahen, **a.g.e.**, s. 128; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133; Asma, **a.g.m.**, s. 177.

4.4. Akdeniz Sahil Kalelerinin Fethi (1225)

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Suğdak Seferi için Hüsameddin Çoban'ı görevlendirirken Antalya Valisi Mübarizeddin Ertokuş'a, orduyla sahil tarafına giderek Frenklere sefer düzenlemesini, bölgenin işlerini yoluna koymasını emretmişti.⁴²⁴

Mübarizeddin Ertokuş, emrindeki kuvvetlerle Antalya'dan doğu yönüne doğru harekete geçti. Karadan harekete geçen orduya, sahilden filo eşlik etmekteydi. Kıyıyı takip eden donanma, kara birliklerine desteğin yanı sıra Kıbrıs'tan veya çevreden gelebilecek saldırılara karşı kontrol ve savunma görevini icra etmekteydi. Mübarizeddin Ertokuş komutasındaki ordu ve filo, Antalya'dan Silifke'ye kadar uzanan sahil bölgesinde Anamur, Mut gibi kalelerin yanında küçük büyük yaklaşık 40 kadar kaleyi fethetti. Bu kalelerin fethinden sonra Sultan I. Alâeddin Keykubad'a *“Eğer izin verilirse Kıbrıs Adası'na (Cezire-i Frengân) gidip oraları o sapık mezheplilerin elinden alayım.”* haberini gönderdi. Sultan I. Alâeddin Keykubad da *“Tüccarların kaybettikleri malların bulunup onlara verilmesini, her neye mal olursa olsun onların rızasının alınmasını, ordunun yerlerine geri dönmesine izin verilmesini, bütün işlerini yoluna koyduktan sonra Kayseri'ye gelmesini”* emretti.⁴²⁵

Mübarizeddin Ertokuş'un Kıbrıs Adası'na sefer düzenleme isteği, Akdeniz'deki Türkiye Selçuklu filosunun deniz aşırı sefer düzenleme kapasitesini göstermektedir.

4.5. Trabzon Kuşatması (1227-1228)

IV. Haçlı Seferi'nden sonra Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması ve sonrasında Bizans toprakları üzerinde kurulan devletlerden biri de Trabzon Rum Devleti'ydi. Gürcü Krallığı'nın desteğiyle David Komnenos ve I. Aleksios Komnenos tarafından kurulan Trabzon Rum Devleti, Karadeniz kıyılarında giderek kuvvetlenmeye başlayan Türkiye Selçuklu Devleti için bir tehdit oluşturmaktaydı. I.

⁴²⁴ İbn Bîbî, s. 321. Krş. Geyikoğlu, a.g.m., s. 263.

⁴²⁵ İbn Bîbî, s. 351; Müneccimbaşı, s. 68-69. Krş. Gül-Balcıoğlu, a.g.m., s. 63; Algül, **Türkler**, VI, 648; Geyikoğlu, a.g.m., s. 264; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 166.

Gıyâseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykavus devirlerinde Trabzon Rum Devleti, etkisiz hale getirilerek Türkiye Selçuklu Devleti himayesi altına alınmıştı. Bu noktada Trabzon Rum Devleti'nin en büyük rakibi olan İznik Rum Devleti ile yapılan ittifak ile batı sınırları büyük ölçüde güvence altına alınmıştı. Daha sonra bozulan bu ittifak Alaşehir Savaşı ile neticelenmiş ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev savaşta şehit olmuştu. Daha sonra Türkiye Selçuklu tahtına büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus geçmişti. Bu durumu fırsat bilen Trabzon Rum Devleti, Samsun ve Sinop şehirlerine saldırılar düzenleyerek ele geçirmiş, Türkiye Selçuklu ticaretine zarar vermişti. 1214 yılında I. İzzeddin Keykâvus tarafından Sinop, düzenlenen seferle fethedilmiş ve Karadeniz ticareti yeniden güvence altına alınmıştı.⁴²⁶

I. Alâeddin Keykubad'ın hükümdar olmasından hemen sonra Trabzon Rum Devleti Hükümdarı I. Andronikos (1222-1235), Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi olmaya devam etti ve tâbiyet antlaşması yenilendi.⁴²⁷ Ancak bu durumun yanında, Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki bütün hükümdar değişikliklerini ve bölgedeki herhangi bir karışıklığı fırsat bilerek Karadeniz kıyılarındaki hâkimiyetini genişletmek isteyen Trabzon Rum Devleti, I. Alâeddin Keykubad devrinde de bu yönde harekete geçmek istiyordu. Aranılan fırsat 1223 yılında Suğdak şehrinin Moğollar tarafından yağmalanmasıyla ortaya çıktı. Moğollar yağmaladıktan sonra şehirden ayrılınca bu durumu fırsat bilen Trabzon Rum Devleti de kenti yağmaladı. Bunun yanında Karadeniz'de Türk tüccar gemilerine saldırıp soymaya başladılar. Şehirden ayrılan Kıpçakların bir kısmı Sinop Limanı'na gelmişler; gemilerden biri limana girerken aniden parçalanmış ve batmıştı. O dönemdeki uygulamaya göre limana yakın bir yerde batan gemi ve gemiden çıkan mallar, bölge hükümdarına ait olmaktaydı. Bu uygulamaya göre Sinop'un Türkiye Selçuklu yöneticisi olan Ermeni Hetum, gemiden kalan mallara el koymuştu. Diğer gemiler ise herhangi bir sorun yaşamadan limana girmişlerdi. Bazı batılı kaynaklara göre bu gemiler, Trabzon'a verilmesi gereken vergiyi taşımaktaydılar. Karadeniz'deki fırtınadan mütevellit rotasında gerçekleşen sapma nedeniyle Sinop'a gelmişlerdi. Şehrin Türkiye Selçuklu Valisi Hetum da gemilere saldırarak yağma etmiş, bunun üzerine Trabzon Rum

⁴²⁶ Uyumaz, **a.g.e.**, s. 45; Peacock, **a.g.m.**, s. 259.

⁴²⁷ Finlay, **a.g.e.**, s. 332; Savvides, **a.g.e.**, s. 154; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 39.

Devleti de Sinop'a saldırarak Türk gemilerine el koymuştu. Ayrıca Türk tayfaları esir almış ve Sinop Valisi Hetum'un, Suğdak'tan gelen gemilerden ele geçirdiği malları da zapt etmişti. Bunun üzerine Sinop Valisi Hetum da elindeki esir ve malları da Trabzon Rum Devleti'ne iade etmişti. Ancak Trabzon Rum Devleti elindeki Türk esirleri serbest bıraktıysa da ganimetleri geri vermemişti. Bu durum, 1223 yılından itibaren Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum Devleti arasındaki gerginliği artırmıştı.⁴²⁸

Batılı kaynaklar tarafından Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1223 yılında Trabzon'a düzenlendiği belirtilen seferden⁴²⁹ hiçbir İslâm kaynağı söz etmemektedir. Bazı İslâm kaynaklarında, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından Karadeniz üzerine düzenlenen seferin yılı 1227-1228 olarak verilmektedir. Ayrıca Trabzon'a kadar bu seferin yapıldığına dair bir bilgi yoktur. Ancak bazı Rum kaynakları, Türkiye Selçukluları Devleti'nin karadan ve denizden kuşatma yaptıklarını ayrıntılarıyla nakletmektedirler.⁴³⁰

I. Alaeddin Keykubad, 1228 yılında Erzincan seferindeyken, Trabzon Rum Devleti, Samsun ve Sinop'u ele geçirerek yağmalamıştı. Bunun üzerine geri dönen I. Alâeddin Keykubad, Karadeniz kıyılarına ordular ve gemiler sevk etti. Samsun, Sinop ve Ünye'ye kadar olan sahilleri geri aldıktan sonra Türkiye Selçuklu filosunu Trabzon üzerine ablukaya gönderdi. I. Alâeddin Keykubad, derhal hazırlıkların yapılarak Trabzon üzerine Melik Gıyâseddin Keyhüsrev ve Atabeg Mübarizeddin Ertokuş idaresinde bir ordu gönderilmesi kararını aldı. Türkiye Selçuklu ordusu, Erzincan Ovası'nda toplandıktan sonra harekete geçerek Gümüşhane ve Zigana Dağları istikametinden Trabzon'a yöneldi. Trabzon Rum Devleti Hükümdarı I. Andronikos, Selçukluların Trabzon'a doğru geldiği haberini alınca derhal hazırlıklara başladı. Asker sayısını artırarak şehrin surlarını tahkim etti. Fakat Selçuklular, yanlarında getirdikleri kuşatma makineleri ve mancınıklarla, Trabzon'u denizden ve karadan şiddetle kuşatmaya başladılar. Rumlar bu ilk taarruzları geri püskürttüler.

⁴²⁸ Savvides, **a.g.e.**, s. 156-157; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 361; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 45-46; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 265-266; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 28; Peacock, **a.g.m.**, s. 260-261, 263-264; Cahen, **a.g.e.**, s. 77; Gordlevskiy, **a.g.e.**, s. 39.

⁴²⁹ Finlay, **a.g.e.**, s. 333; Savvides, **a.g.e.**, s. 155; Peacock, **a.g.m.**, s. 259-260.

⁴³⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 361; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 46.

Muhasara esnasında Melik Celâleddin Keyferidun ve Sinop Valisi - Karadeniz donanması amirali Hetum yaralandılar. Türkiye Selçuklu ordusu karargâhı, Aya-Eugenia Manastırı'nın bulunduğu bölgeye taşındı. Ordu üç gruba ayrıldı ve taarruza yeniden başlandı. Selçukluların şiddetli taarruzu karşısında surlardaki Rum askerler bir süre sonra dayanamayarak surların iç kısımlarına doğru geri çekilmeye başladılar. Şehir tam düşmek üzereyken hava koşullarının aniden kötüleşmesi üzerine muhasara bir anda Türkiye Selçuklularının aleyhine döndü. Kuşatmaya devam eden üç grup askerin arasında iletişimin kopması üzerine muhasara kaldırıldı. Türkiye Selçuklu askerleri dağınık bir halde Trabzon Kalesi'nin etrafındaki ormanlara dağıldılar.⁴³¹ Selçuklu Meliki,⁴³² Maçka ormanlarında Rum köylüler tarafından yakalanarak Trabzon Rum Devleti Hükümdarı I. Andronikos'a teslim edildi. I. Andronikos, ona iyi muamele ederek fidye istemeden derhal Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın yanına gönderdi. Trabzon Rum Devleti Hükümdarı Andronikos, bu kuşatmadan sonra Hârezmşah Sultanı Celâleddin Hârezmşah'a tâbi oldu.⁴³³ Ancak 1230 yılında gerçekleşen Yassiçimen Savaşı'ndan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin Hârezmşahlar Devleti'ni ağır bir şekilde yenmesinden sonra I. Alâeddin Keykubad'a yeniden tâbi olmuş, I. İzzeddin Keykavus döneminde imzalanan tâbilik antlaşmasından daha ağır şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre Trabzon Rum Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti'ne vergi vermeye devam edecek, eğer istenirse 200 mızraklı olmak üzere yaklaşık 1.000 askeri gönderecekti. Bu antlaşma, 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'na kadar Trabzon Rum Devleti'ni yeniden Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi haline getirmişti.⁴³⁴ Trabzon kuşatmasından İbn Bîbî ve diğer Selçuklu müellifleri söz etmemektedir. İbnü'l-Esîr, Trabzon Rumlarının Sinop'a saldırdığını, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın da Sinop üzerine

⁴³¹ Finlay, **a.g.e.**, s. 334-336; Savvides, **a.g.e.**, s. 157-167; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 46; Geyikoğlu, a.g.m., s. 266; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 230-231; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133.

⁴³² Bu melik I. Alâeddin Keykubad'ın oğlu Melik Gıyâseddin Keyhüsrev veya I. Alâeddin Keykubad'ın kardeşi Celâleddin Keyferidûn. Bkz. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 362; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 46; Peacock, a.g.m., s. 261; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 231.

⁴³³ Finlay, **a.g.e.**, s. 336; Savvides, **a.g.e.**, s. 182; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 362; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 47; Geyikoğlu, a.g.m., s. 265.

⁴³⁴ Finlay, **a.g.e.**, s. 336-337; Savvides, **a.g.e.**, s. 182-183; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 361-362; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 47.

ordular göndererek Sinop'u geri aldığından bahsetmektedir. Seferin daha sonra Trabzon'a yöneldiğine dair bir bilgi vermemektedir.⁴³⁵

Trabzon'un fethinin son anda doğal nedenlerden ötürü gerçekleşmemiş olması bu şehrin fethini 233 yıl sonraya kalmasına sebep oldu. Şehir 1461 yılında, Osmanlı Devleti tarafından Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) fethedildi.

Kuşatma esnasında denizden de çıkarma yapılması, Türkiye Selçuklu filosunun kıyı şehirlerinin muhasaralarında görev almasına dair örneklerden biridir. Daha önce Antalya, Sinop ve Alâiye'nin fetih süreçlerinde de Türkiye Selçuklu filosu, karadan yapılan kuşatmaya destek olmuşlardı. Sultan I. Alâeddin Keykubad devrinde önce Alâiye'ye, daha sonra Suğdak'a düzenlenen seferler, Türkiye Selçuklu deniz gücünün geldiği noktayı göstermesi bağlamında ehemmiyet arz etmektedir. Alâiye'nin fethi sürecinde, donanmanın kuşatmaya aktif olarak katılması, Kırım'daki Suğdak şehrine ise binlerce askerin gemilerle sevk edilerek fethini sağlaması, Türkiye Selçuklu deniz gücünün kuşatma ve çıkarma harekâtlarında kabiliyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Alanya Tersanesi'nin inşa edilmesiyle birlikte artık Türkiye Selçuklularının teşkilatlanma noktasında önemli bir adım attığını söylemek mümkündür.

Bu sırada Asya'yı kasıp kavuran Moğol istilası, Hârezmşahlar'a ulaşmış durumdaydı. Hârezmşahlar, hâkimiyet sahasını İran'dan Azerbaycan'a kaydırmak zorunda kalmış, Moğollara karşı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a Hârezmşah Sultanı Celâleddin Hârezmşah tarafından dostluk teklif edilmiş, sultan da bu dostluk teklifine icabet etmişti.⁴³⁶ Ancak Celâleddin Hârezmşah, Ahlat'ı kuşatıp Erzurum Meliki Cihanşah da ona tâbi olunca bu dostluk bozulmuştu. Sultan I. Alâeddin Keykubad, dostluğun bozulmaması ve Moğollara karşı ortak hareket etmek istediği için mektup göndererek bu faaliyetlerinden vazgeçmesini istediye de Celâleddin Hârezmşah kuşatmayı kaldırmayıp diğer faaliyetlerine de devam

⁴³⁵ XII, 442.

⁴³⁶ İbn Bîbî, s. 370-374; Münecimbaş, s. 71. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 363-364; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 46; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133.

etmişti.⁴³⁷ Bunun üzerine I. Alâeddin Keykubad, Eyyûbîler'e elçi göndererek Celâleddin Hârezmşah'a karşı ortak hareket etmeyi teklif etti.⁴³⁸ Sultan, bunun yanında ordusunu Erzincan'a gönderdi. Eyyûbîler, Sultan'ın ortak hareket teklifini kabul etti. el-Melikü'l-Eşref komutasındaki Eyyûbî ordusu da Selçuklu ordusu ile birleşmek için Anadolu'ya geldi. Daha sonra Sultan I. Alâeddin Keykubad da ordusuyla Kayseri'den Sivas'a gitti. Sultan I. Alâeddin Keykubad ve el-Melikü'l-Eşref, Sivas'ta buluştular.⁴³⁹ Sultan Celâleddin Hârezmşah, 14 Mayıs 1230 tarihinde Ahlat'ı ele geçirerek tahrip etti. Kendisine karşı Türkiye Selçuklu-Eyyûbî ittifakının kurulduğunu öğrenen Celâleddin Hârezmşah, ordusuyla batı yönünde harekete geçti. İki ordu, Erzincan yakınlarındaki Yassıçimen Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Üç gün süren savaş neticesinde 10 Ağustos 1230 tarihinde Hârezmşah Ordusu, büyük ölçüde dağıtıldı ve Celâleddin Hârezmşah kaçmak zorunda kaldı.⁴⁴⁰ Savaş büyük ölçüde Hârezmşahlar'ın batı yönünde toprak ele geçirme siyasetleri neticesinde ortaya çıkmış, I. Alâeddin Keykubad, istemese de Hârezmşahlar ile savaşmak zorunda kalmıştı. Bu muharebe sonunda I. Alâeddin Keykubad, Erzurum'u ele geçirdi.⁴⁴¹ Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında tampon vazifesi gören Hârezmşahlar Devleti'nin ortadan kalkmasıyla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol saldırılarına açık hale geldi.

Yassıçimen Savaşı'ndan bir yıl sonra Moğollar, Anadolu topraklarına ilk akınlarını yaptılarsa da devamını getirmediler.⁴⁴² Bu durumun temel sebebi I. Alâeddin Keykubad'ın çeşitli önlemler alarak ordusunu güçlendirmesidir. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Moğollara karşı aldığı önlemlerden bir diğeri de Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarını doğu yönünde olabildiğince genişletmekti. Bu şekilde

⁴³⁷ Ebu'l-Ferec, II, 527; İbn Bîbî, s. 376-379; Müneccimbaşı, s. 71. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 367-368; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 51; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133.

⁴³⁸ İbn Bîbî, s. 382; Müneccimbaşı, s. 71. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 369-370; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 55; Cahen, **a.g.e.**, s. 84; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 133-134.

⁴³⁹ İbn Bîbî, s. 383-384; İbnü'l-Verdî, s. 113. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 370; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 57; Cahen, **a.g.e.**, s. 84-85; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 134.

⁴⁴⁰ Ebu'l-Ferec, II, 528; İbn Bîbî, s. 397-400; İbnü'l-Verdî, s. 113; Aksarayî, s. 25; Mîrhând, s. 271; Ahmed bin Mahmud, s. 305; Müneccimbaşı, s. 71. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 371-372; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 61; Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 167; Cahen, **a.g.e.**, s. 85; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 134; Rice, **a.g.e.**, s. 71-72.

⁴⁴¹ İbn Bîbî, s. 400. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 373; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 62; Cahen, **a.g.e.**, s. 86; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 134.

⁴⁴² Ebu'l-Ferec, II, 532; İbn Bîbî, s. 410-411. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 375; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 88.

Moğollara karşı koyabilmek için alan kazanılacaktı. Bu amaçla 1234 yılında Eyyûbîler'e bağlı olan Harput Artuklu Melikliği ortadan kaldırıldı.⁴⁴³ Ayrıca 1236 yılında Urfa, Harran, Suruç, Siverek ve Rakka ele geçirildi.⁴⁴⁴ Diyarbakır (Âmid) kuşatıldıysa da muhasara başarısızlıkla sonuçlandı.⁴⁴⁵

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Diyarbakır'ı ele geçirmek amacıyla Kayseri'de büyük ordu toplarken Moğol Hanı Ögeday'ın elçileri kendisine geldi. Elçiler, Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan, Ögeday'ın cihan hâkimiyetini kabul etmesini istediler. Sultan I. Alâeddin Keykubad da bunu kabul ederek hediyeler gönderilmesini emretti.⁴⁴⁶

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Kayseri'de topladığı orduya resm-i geçit yaptırdıktan sonra bütün emîrleri topladı. Küçük oğlu Melik İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht ilan ederek emîrlerden ona bağlılık yemini etmelerini istedi. Bütün emîrlere Melik İzzeddin Kılıç Arslan'a bağlılık yemini ettiler.⁴⁴⁷

1 Haziran 1237 tarihinde Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü, Kayseri'de huzurunda bulunan yabancı elçilere ziyafet veren Sultan I. Alâeddin Keykubad, yediği kuş eti nedeniyle zehirlenerek vefat etti.⁴⁴⁸

Türkiye Selçuklu Devleti tahtına, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın vasiyetiyle Melik İzzeddin Kılıç Arslan'ın çıkması beklenirken, Sa'deddin Köpek'in desteğini alan büyük oğlu Melik Gıyâseddin Keyhüsrev, Türkiye Selçuklu Sultanı oldu. II.

⁴⁴³ İbn Bîbî, s. 428; İbnü'l-Verdî, s. 115. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 381; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 77; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 135.

⁴⁴⁴ İbn Bîbî, s. 433-436. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 382; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 77-78; Cahen, **a.g.e.**, s. 89-90; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 135.

⁴⁴⁵ Ebu'l-Ferec, II, 535; İbn Bîbî, s. 436-437. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 382; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 78-79; Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 167; Cahen, **a.g.e.**, s. 90; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 135.

⁴⁴⁶ İbn Bîbî, s. 439-440; Ahmed bin Mahmud, s. 305; Müneccimbaşı, s. 76-78. Krş. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, 1969, Ankara 1970, s. 6; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 385-387; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 89-90; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 136.

⁴⁴⁷ İbn Bîbî, s. 443. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 389; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 92; Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 167; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 136.

⁴⁴⁸ Ebu'l-Ferec, II, 536; İbn Bîbî, s. 445-446; İbnü'l-Verdî, s. 116; Mîrhând, s. 272; Ahmed bin Mahmud, s. 305-306; Müneccimbaşı, s. 79. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 389; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 93; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 136.

Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde yaşanan olaylar, gücünün zirvesindeki Türkiye Selçuklu Devleti için zorlukların başladığı bir dönem olmuştur.

Sultan I. Alâeddin Keykubad dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin her anlamda zirveye çıktığı bir dönemdir I. İzzeddin Keykâvus gibi I. Alâeddin Keykubad da “*es-Sultanü'l-Berr ve'l-Bahr*” (“*Karanın ve Denizın Sultanı*”) unvanını kullandı.⁴⁴⁹ Selçuklu müellifi Aksarayî, “*Onun hayır eserlerinin, zamanın sayfaları üzerinde olduğunu ve güneş ışığından daha parlak olarak kaldığını*” ifade etmiştir.⁴⁵⁰

Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti, siyasî, askerî, iktisadî açıdan çevresindeki birçok ülkeden güçlü duruma geldi. Denizcilik bağlamında yapılan atılımlar ile Türkiye Selçukluları bir kara gücü olmaktan çıkmış; denizlerde de çevresindeki bölgelere rahatlıkla müdahale edebilecek bir güç haline gelmişti. Bu gücün ortaya çıkmasında I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde Antalya'nın, I. İzzeddin Keykâvus devrinde Sinop'un ve I. Alâeddin Keykubad devrinde ise Alâiye'nin fethedilmesinin payı çok büyüktür.⁴⁵¹ Özellikle Suğdak Seferi, Karadeniz'de Türkiye Selçuklu deniz gücünün gösterilmesi açısından çok önemli bir olaydı.

⁴⁴⁹ Aslanapa, a.g.m., s. 7; Kadioğlu, a.g.m., s. 231; Merçil, **Hükümdarlık Alâmetleri**, s. 37.

⁴⁵⁰ s. 25.

⁴⁵¹ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 338-339.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GERİLEME VE YIKILIŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE SELÇUKLU DENİZCİLİĞİ

I. Alâeddin Keykubad'ın zehirlenerek ölmesinden sonra tahta, büyük oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev çıktı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. Alâeddin Keykubad'ın en büyük oğlu olup annesi Kyr Vard'ın kızı Hunad Hatun'dur.⁴⁵² I. Alâeddin Keykubad ölmeden önce, bütün emîrlere küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın tahta geçmesi için yemin ettirmişti. Sâdeddin Köpek'in⁴⁵³ daha I. Alâeddin Keykubad'ın cenazesi sarayda iken II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i bir emrivaki ile tahta çıkarması üzerine diğer yemin eden tüm emîrlere de durumu kabullenerek biat etmek zorunda kaldılar.⁴⁵⁴ II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Mengüçükoğulları ortadan kaldırılınca Mübarizeddin Ertokuş'un atabegliğinde Erzincan Meliki olarak görevlendirilmişti. Ayrıca 1227-1228 yıllarında Trabzon'a düzenlenen seferde muhtemelen Mübarizeddin Ertokuş ile birlikte Türkiye Selçuklu ordusunun başında bulunmuştu.

Sâdeddin Köpek, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesiyle devletin en güçlü adamı haline geldi. O, bundan sonra diğer emîrlere ortadan kaldırarak devlete tek başına hâkim olma amacını gerçekleştirmeye başladı. I. Alâeddin Keykubad'ın eşi olan Gâziye Hatun'u Ankara'da yay kirisiyle boğdurttu. İzzeddin Kılıç Arslan'a ise henüz II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in çocuğu olmadığı gerekçesiyle dokunmadı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in erkek çocuğu olunca Borgulu Kalesi'nde tutuklu bulunan İzzeddin Kılıç Arslan'ın boğdurulmasını emrettiyse de Mübarizeddin Armağanşah emri yerine getirmedi. Onun yerine iki gulam, emri yerine getirdi.⁴⁵⁵ Şemseddin Altunaba, Kemaleddin Kamyar, Taceddin Pervâne gibi devlet adamlarını ortadan

⁴⁵² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 403; Özaydın, *İslâm Tarihi*, VIII, 171.

⁴⁵³ Sâdeddin Köpek hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, "Sâdeddin Köpek", *DİA*, XXXV, 392-393.

⁴⁵⁴ İbn Bîbî, s. 447-450; Müneccimbaş, s. 80. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 404-405; Özaydın, *İslâm Tarihi*, VIII, 171; Cahen, *a.g.e.*, s. 92; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 136; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2014, s. 32.

⁴⁵⁵ İbn Bîbî, s. 455-456; Müneccimbaş, s. 83. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 409-410; Özaydın, *İslâm Tarihi*, VIII, 171; Cahen, *a.g.e.*, s. 93; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 137; Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 47.

kaldırdı ve Hüsameddin Kaymeri'yi tutuklattı. Vezir Şemseddin İsfahanî'yi görevden aldırdı. Celâleddin Karatay da devlet işlerinden çekildi.⁴⁵⁶ Tüm önemli devlet adamlarını ya ortadan kaldıran ya da etkisizleştiren Sâdeddin Köpek'in hedefinde Türkiye Selçuklu tahtında oturan II. Gıyâseddin Keyhüsrev vardı. Kendisinin I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayrimeşru çocuğu olduğunu iddia eden Sâdeddin Köpek, sultanı ortadan kaldırarak devletin başına geçmek istiyordu. Durumu öğrenen II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Emîr-i Candâr Hüsameddin Karaca'yı, Sâdeddin Köpek'i ortadan kaldırmakla görevlendirdi. Hüsameddin Karaca yaptığı bir planla Sâdettin Köpek'i öldürttü.⁴⁵⁷ Bu şekilde Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına adeta bela olan Sâdeddin Köpek meselesi çözülmüş oldu. Ancak onun Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervâne, Kemaleddin Kamyar gibi önemli emîrleri ortadan kaldırması devlet yönetiminde önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Moğol istilasını nedeniyle Maverâünnehir ve Horasan'dan kaçan Türkmenler Anadolu'ya doğru göç ediyorlardı. İlk olarak Güneydoğu Anadolu'ya gelen bu Türkmenler, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça zor durumda bulunmaktaydılar. Bu Türkmen kitleleri arasında İslâmiyet'in tam anlamıyla özümselememesi, çeşitli sorunlara ve dolayısıyla isyana zemin hazırlamaktaydı. Baba Resul lakabıyla bilinen Baba İlyas Horasanî, peygamberlik iddiasıyla ortaya atılarak Türkmen kitlelerini etrafında toplamaya başlamıştı. Baba İlyas, daha sonra Amasya'ya giderek faaliyetlerini sürdürmek istiyordu. Faaliyetleri, Türkiye Selçuklu Devleti tarafından yakından takip ediliyordu. Baba İlyas'ın Amasya Kalesi'nde kuşatma altına alınması üzerine onun müritlerinden biri olan Baba İshak, Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkaldırdı. İsyana karşı gönderilen Türkiye Selçuklu orduları başarısız olunca, ayaklanma kısa sürede bütün Orta Anadolu'ya yayılarak başkent Konya'yı tehdit etmeye başladı. Bunun üzerine Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, başkentten ayrılarak Kubadabâd Sarayı'na gitti. Amasya'da kuşatma altında bulunan Baba İlyas, Türkiye Selçuklu Devleti emîrllerinden biri olan Mübarizeddin Armağanşah tarafından ortadan kaldırılrsa da isyan bitmedi. Baba İshak liderliğindeki asiler,

⁴⁵⁶ İbn Bîbî, s. 456-458, 460-462. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 409-410; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 42-50.

⁴⁵⁷ İbn Bîbî, s. 462-464; Müneccimbaşı, s. 84. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 411-412; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 171-172; Cahen, **a.g.e.**, s. 94; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 137; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 53-55.

payitahta doğru yürüyüşe geçtilerse de Necmeddin Behramşah komutasındaki Türkiye Selçuklu ordusu, Kırşehir'in Malya Ovası'nda isyancılarla girdiği mücadeleyi kazandı. Böylece devlete karşı ayaklanan tüm isyancılar yok edildi.⁴⁵⁸

Babaî İsyanı, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da karşılaştığı en büyük Türkmen isyanıdır. Bu ayaklanma, I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Anadolu'yu istila etmek için adeta fırsat arayan Moğollar'ın, iç isyanda bile Türkiye Selçuklu Devleti askerî gücünün ne kadar zorlandığını anlamalarını sağlamıştır. Başkaldırı sonrası Anadolu'ya Moğol akınları hız kazandı.

1241 yılında Moğol ordusunun başına Baycu Noyan'ın tayin edilmesi, Köseadağ Savaşı'na giden sürecin başlangıcı oldu. Babaî İsyanı sırasında II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in güçsüz durumunu gören Moğollar, Erzurum'u ele geçirerek yağmaladılar.⁴⁵⁹ II. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu durum üzerine Anadolu'ya giren Moğollar'a müdahale etme kararı aldı. Moğollara karşı Eyyûbîlerden destek istendi. 2.000 kişilik bir kuvvet Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu ordusu emrine girdi. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Kayseri'de ordusunu toplayarak Sivas'a hareket etti. Yaklaşık 70.000 kişiden oluşan orduda Türk askerleri çoğunluğu oluşturmakla birlikte Kıpçak, Gürcü ve Frenk ücretli askerler de bulunmaktaydı. 10.000 kişilik bir başka kuvvetin Sivas'ta katılmasıyla asker sayısı yaklaşık 80.000'e ulaştı. Tecrübeli devlet adamları, Türkiye Selçuklu ordusunun Sivas'ta bekleyerek Moğol ordusunun yıpranmasını beklemeyi teklif ettiler. Genç ve tecrübesiz komutanlar ise Moğolların üzerine gidilmesini teklif ettiler. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev de düşman üzerine gidilmesi fikrini destekledi. Moğol ordusu da Baycu Noyan kumandasında Sivas'a doğru ilerlemekteydi. Moğol ordusunda ayrıca Gürcü ve Ermeniler de bulunmaktaydı. Sivas'tan harekete geçen Selçuklu ordusu, Sivas'a 80 kilometre mesafedeki Köseadağ'da ordugâh kurdu. Muharebe bakımından bulunulan yer uygun olmasına rağmen 20.000 kişilik öncü bir Türkiye Selçuklu ordusunun Moğollar

⁴⁵⁸ Ebu'l-Ferec, II, 539-540; İbn Bîbî, s. 478-482; Ahmed bin Mahmud, s. 306-307; Münecceimbaşı, s. 85-87. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 420-427; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 172-173; Cahen, **a.g.e.**, s. 97-98; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 138; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 63-69.

⁴⁵⁹ İbn Bîbî, s. 490-492; Anonim **Selçuknâme**, s. 43; Münecceimbaşı, s. 87-88. Krş. Sümer, **a.g.m.**, s. 9; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 429-430; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 174; Cahen, **a.g.e.**, s. 98-99; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 139; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 88-89.

üzerine gönderilmesi kararı alındı. Temmuz 1243'te Selçuklular, Moğollara karşı taarruza geçti. Moğol ordusu önce taktik gereği geri çekildiyse de daha sonra bir anda taarruza geçerek Selçukluları mağlup etti. Savaşa giren bu kuvvet, Türkiye Selçuklu ordusunun öncü kuvvetleri olmasına rağmen yenilgi haberi ordugâha gelince II. Gıyâseddin Keyhüsrev, askerlerini geride bırakarak kaçtı. Bazı emîrlerin de ona uyup kaçması üzerine komutasız kalan Selçuklu ordusu, dağılma noktasına geldi. Moğollar, ilk başta bu durumu bir savaş taktiği sandı. Ancak daha sonra durumu anlamaları üzerine Selçuklu ordugâhını yağmaladılar ve büyük ganimetler elde ettiler.⁴⁶⁰

Türkiye Selçuklu ordusunun ana kuvvetlerinin savaşmadan dağılması üzerine Anadolu'yu Moğollara karşı savunacak bir kuvvet kalmadı. Moğollar, Sivas ve Kayseri'yi ele geçirerek yağmaladılar. Azerbaycan'a geri dönerlerken Erzincan'ı da talan ettiler.⁴⁶¹ II. Gıyâseddin Keyhüsrev, savaştan sonra başkent Konya'da da durmayarak Alâiye'ye kaçtı. Bu şekilde Türkiye Selçuklu Devleti'nde bir yönetim sorunu başlamış oldu.

Bu durumda Vezir Mühezzibüddin Ali ve Amasya kadısı, Moğollar ile antlaşma yapmak üzere Moğol ordugâhına gittiler. Vezir Mühezzibüddin Ali, Moğollara, Türkiye Selçuklu Devleti'nin sayısız kale ve askere sahip olduğunu söyleyerek Anadolu'da kolay bir şekilde hâkimiyet kurmanın mümkün olmadığını ifade etti. Moğollar ile yapılan antlaşma neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara yılda 360.000 gümüş para, 10.000 koyun, 1.000 sığır ve 1.000 deve verecekti.⁴⁶² Bu şekilde Anadolu'da ilk aşamada Moğol istilasını önlenmiş oldu. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, barış girişimlerini duyduktan sonra başkent Konya'ya geri döndü. Daha sonra antlaşmanın Moğol Hükümdarı Batu Han (1240-1255) tarafından onaylanması

⁴⁶⁰ Ebu'l-Ferec, II, 541-542; İbn Bîbî, s. 493-502; Ahmed bin Mahmud, s. 307; Müneccimbaşı, s. 88-89. Krş. Sümer, a.g.m., s. 9; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 431-437; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 174; Cahen, a.g.e., s. 99; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 139; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 90-95.

⁴⁶¹ İbn Bîbî, s. 502-504; Ahmed bin Mahmud, s. 307-308; Müneccimbaşı, s. 89-90. Krş. Sümer, a.g.m., s. 10; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 438-442; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 139-140; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 97-99.

⁴⁶² İbn Bîbî, s. 505-508; Anonim **Selçuknâme**, s. 43; Müneccimbaşı, s. 90. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 443-446; Cahen, a.g.e., s. 235, 241; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 140; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 102.

için Vezir Şemseddin İsfahanî başkanlığında bir heyet gönderildi. Antlaşma, bazı değişiklikler yapılarak Moğol Hükümdarı tarafından onaylandı.⁴⁶³ Elçilik heyeti geri dönerken vezir Mühezzibüddin Ali vefat etti. Yerine Moğollara gönderilen elçilik heyetinin başkanı olan Şemseddin İsfahanî vezir olarak atandı.

Kösedağ Savaşı'nın kaybedilmesi ve sonrasında yapılan antlaşma ile Türkiye Selçuklu Devleti büyük ölçüde bağımsızlığını kaybederek gerileme sürecine girdi. Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı olan Trabzon Rum Devleti ve Kilikya Ermeni Prensligi, Türkiye Selçuklu tâbiyetinden ayrılarak Moğol hükmü altına tâbiyetine girdiler.

Kilikya Ermeni Prensligi'nin Türkiye Selçuklu Devleti'ne ve sınırlarına tahrik edici tutumu üzerine sefer düzenlenmesine karar verildi. Moğol Hanı'ndan izin alınarak düzenlenen bu sefere Vezir Şemseddin İsfahanî liderliğinde Şerefeddin Mahmud, Seyfeddin Torumtay ve Sirâceddin Sarıca gibi emîrler katıldı. Sefer sırasında II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Alâiye'de aniden vefat etmesi üzerine geri dönüldü.⁴⁶⁴

II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi, Türkiye Selçuklu Devleti için felaketlerin başladığı bir devir olmuştur. Babası I. Alâeddin Keykubad dönemindeki tüm kazanımlar neredeyse kaybedilmiş, özellikle kıyılardaki kazanımların mimarı olan Türkiye Selçuklu donanması tamamen etkisiz hale gelmişti. Anadolu'daki Moğol İstilasası, Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki ticarete çok büyük bir darbe vurmuştur.⁴⁶⁵

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra tahta kimin çıkacağı konusu sorun olmuştu. Öldüğü zaman üç oğlu vardı: 11 yaşındaki Melik İzzeddin Keykâvus, dokuz yaşındaki Melik Rükneddin Kılıç Arslan ve yedi yaşındaki Melik Alâeddin Keykubad. Üç oğuldan birinin tahta çıkarılması için devlet adamları aralarında adeta bölündüler. Veliht olmasına rağmen tahta Melik Alâeddin Keykubad çıkarılmayıp

⁴⁶³ İbn Bîbî, s. 511-514; **Anonim Selçuknâme**, s. 44; Müneccimbaşı, s. 91. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 450-451; Cahen, **a.g.e.**, s. 236; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 140; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 104.

⁴⁶⁴ Ebu'l-Ferec, II 545; İbn Bîbî, s. 515-517; **Anonim Selçuknâme**, s. 44; Müneccimbaşı, s. 91. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 451-453; Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 174; Cahen, **a.g.e.**, s. 238; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 140-141; Kaymaz, **II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev**, s. 105-107; Ersan, **a.g.e.**, s. 189-190.

⁴⁶⁵ Özeydin, **İslâm Tarihi**, VIII, 235.

Şemseddin İsfahanî'nin etkisiyle Melik İzzeddin Keykâvus çıkarıldı. Şemseddin İsfahanî, iki yıl boyunca tek başına devlete hükmetti. Ancak Moğollar, Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahta çıkmasını onaylaması üzerine Şemseddin İsfahanî, yanına II. İzzeddin Keykâvus'u alıp isyan etmek istediye de Celâleddin Karatay bu duruma engel oldu. Vezir Şemseddin İsfahanî ise öldürüldü.⁴⁶⁶ Bu karışıklık döneminde istifâ⁴⁶⁷ ile nâiblik görevine Reisü'l-Bahr Şücaeddin Abdurrahman getirildi. Daha sonra Vezir Şemseddin Tuğrai ile arası sorun ortaya çıkan Şücaeddin Abdurrahman, görev yeri olan Sinop'a döndü.⁴⁶⁸

Tahta ilk olarak IV. Rükneddin Kılıç Arslan çıksa da Celâleddin Karatay tarafından üç kardeşin aynı anda tahta çıkmasını teklif edildi. Ancak uygulamayan bu öneri, İzzeddin Keykâvus ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın orduları arasında Ruzbe Ovası'nda yapılan muharebeyi İzzeddin Keykâvus kazanması üzerine müşterek saltanat dönemi olarak uygulanmaya başlandı. Celâleddin Karatay da bu müşterek saltanat döneminde II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad'ın atabeği oldu.⁴⁶⁹ 1254 yılında Celâleddin Karatay'ın ölümü üzerine müşterek saltanat dönemi son buldu.

II. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Hükümdarı Mengü Han'a (1251-1259) giderken Erzurum'da zehirlenerek öldürülmesi üzerine taht için II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında mücadele başladı. Yapılan taht mücadelesini II. İzzeddin Keykâvus kazanarak tek başına tahta çıktı. Bir süre sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. İzzeddin Keykâvus arasında yeniden mücadelenin başlaması üzerine Moğol Hükümdarı Mengü Han, ülkeyi iki hükümdar arasında bölüştürmeye karar verdi. Mengü Han, II. İzzeddin Keykâvus'a Sivas'tan Bizans

⁴⁶⁶ Müneccimbaşı, s. 92-94. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 458-466; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 175-176; Cahen, **a.g.e.**, s. 242; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 141; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 133-134.

⁴⁶⁷ Devlet hazinesinin gelir ve giderlerini kontrol eden ve malî işlerle uğraşan Divân-ı İstifâ'nın başındaki kişidir. Kesik, **Selçuklu Müesseseleri**, s. 62.

⁴⁶⁸ İbn Bîbî, s. 556-557. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 470; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 125; Kuşçu, **Türkler**, VII, 186; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 29; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 235.

⁴⁶⁹ İbn Bîbî, s. 562-563; Aksarayî, s. 28; Anonim **Selçuknâme**, s. 45; Müneccimbaşı, s. 95. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 469; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 176-177; Cahen, **a.g.e.**, s. 243-244; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 141-142; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 135.

sınırına kadar olan bölgeyi, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a da Sivas'tan Moğol sınırına kadar olan bölgeyi verdi.⁴⁷⁰ Böylece Türkiye Selçuklu Devleti ikiye bölünmüş oldu. Moğollar, bu bölünmeyle daha tam anlamıyla etkisiz hale getiremedikleri Türkiye Selçuklu Devleti'nin başında tek başına güçlü bir sultanın olmasını istememişlerdir. Bu bölünme esnasında devletin kontrolünde Muineddin Süleyman Pervâne⁴⁷¹ ön plana çıkmıştır.

5.1. Muineddin Süleyman Pervâne'nin Sinop'u İstirdadı (1266)

Muineddin Süleyman Pervâne, Türkiye Selçuklu Veziri Mühezzibüddin Ali'nin oğludur. Vezir Mühezzibüddin Ali, Köseadağ Savaşı sonrası Moğollarla yapılan barış görüşmelerine oğlu Süleyman ve kardeşlerini de yanında götürdü. Kaynaklarda Tokat Emîri olarak ilk kez belirtilen Muineddin Süleyman, yüksek mevki elde etmek için Seyfeddin Torumtay ile mücadeleye girdi.⁴⁷² Moğollar'ın desteğini alarak Erzincan Sübaşısı oldu. II. İzzeddin Keykâvus zamanında Emîr-i Hâcib⁴⁷³ olarak görev yaptı.⁴⁷⁴ II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında 1256 yılında Kadınhanı'nda yapılan muharebeyi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kazanması üzerine Pervâne Nizameddin Hurşid, Naib-i Saltanat olurken Muineddin Süleyman ise Pervâne⁴⁷⁵ görevine getirildi.⁴⁷⁶ Daha sonra Naib-i Saltanat Nizameddin Hurşid'in Anadolu'daki Moğol komutan Hoca Noyan'ın ölümünden sorumlu tutulup idam edilmesi üzerine Muineddin Süleyman Pervâne, Naib-i Saltanat oldu.⁴⁷⁷ II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında

⁴⁷⁰ İbn Bîbî, s. 583-584; Aksarayî, s. 46; **Anonim Selçuknâme**, s. 46; Müneccimbaşı, s. 102-103. Krş. Sümer, a.g.m., s. 33; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 490; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 142-143; Kaymaz, **İdare Mekanizması**, s. 143.

⁴⁷¹ Muineddin Süleyman Pervâne hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, Ankara 1970; Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", **DİA**, XXXI, 91-93.

⁴⁷² İbn Bîbî, s. 558. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 33, 56; Mustafa Çetin Varlık, "Anadolu Beylikleri: Pervane Oğulları Beyliği", **DGBİT**, VIII, 592; Kesik, **DİA**, XXXI, 91.

⁴⁷³ Saraydaki her türlü işten sorumlu olan devlet görevlisidir. Hükümdara gelen her türlü mektup ve isteği bildirir. Kesik, **Selçuklu Müesseseleri**, s. 62.

⁴⁷⁴ Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 59; Kesik, **DİA**, XXXI, 91.

⁴⁷⁵ Mülk, iktâ ve arazi işleriyle uğraşan, bunlarla ilgili tayin, temlik, tahrir işlerini yapan, menşûr ve beratları hazırlayan, defterleri tutan, tevcih edilen ihsanları dağıtan devlet görevlisidir. Kesik, **Selçuklu Müesseseleri**, s. 91.

⁴⁷⁶ Müneccimbaşı, s. 98. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 65-66; Kesik, **DİA**, XXXI, 91; Cahen, **a.g.e.**, s. 253.

⁴⁷⁷ Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 68; Kesik, **DİA**, XXXI, 91.

tekrar gerçekleşen mücadele neticesinde Moğolların, Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarını iki sultan arasında bölüştürmesi üzerine II. İzzeddin Keykâvus'un vezirliği görevine Sâhib Ata getirilirken IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın vezirliği görevine de Muineddin Süleyman Pervâne getirildi. Muineddin Süleyman Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollar'a karşı mücadeleye girmesi ve yenilerek Bizans İmparatorluğu'na kaçması üzerine Moğollar tarafından 1262 yılında tek başına tahta çıkarılan IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde kısa sürede diğer rakip devlet adamlarını etkisiz hale getirerek Türkiye Selçuklu Devleti'ne hâkim oldu.⁴⁷⁸

II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki yapılan taht mücadelesini fırsat bilen Trabzon Rum Hükümdarı I. Manuel Komnenos (1238-1263), 1259 yılında Sinop'u ele geçirmişti. Türkiye Selçuklu Devleti için Sinop'un önemi çok büyüktü. Sinop, Karadeniz ticaretinin kapısı ve aynı zamanda Türkiye Selçuklu donanmasının Karadeniz üssüydü. İlhanlı Hükümdarı olan Abaka Han'ı (1265-1282) hediyelerle tebrik etmeye IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte giden Muineddin Süleyman Pervâne, Trabzon Rum Devleti tarafından ele geçirilen Sinop'u geri almak için izin istedi. Abaka Han'dan izin aldıktan sonra hazırlıklara başlayan Muineddin Süleyman Pervâne, Tokat, Niksar ve Samsun bölgelerinden asker toplamaya başladı. Oluşturulan 4.000 kişilik Selçuklu ordusunun komutasını alan Muineddin Süleyman Pervâne, 1266 yılında Sinop'u kuşattı. Sinop'un sadece karadan kuşatılarak ele geçirilemeyeceğini iyi bilen Muineddin Süleyman Pervâne, denizden de çok sayıda gemiyle şehri kuşatmıştı. Ayrıca 1.000 tam teşekküllü asker gemilere bindirilmiş, bunun yanında gemilere mancınıklar yerleştirilmişti. Taceddin Kılıç adlı bir komutanın emrindeki askerlerle üstün mücadelesi neticesinde Sinop, 1266 yılında yeniden fethedildi.⁴⁷⁹ Muineddin Süleyman Pervâne, Sinop'u yeniden

⁴⁷⁸ Münecimbaşı, s. 111. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 90; Varlık, **DGBİT**, VIII, 592-593; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 525; Kesik, **DİA**, XXXI, 91-92.

⁴⁷⁹ Aksarayî, s. 63; **Anonim Selçuknâme**, s. 47; Münecimbaşı, s. 112. Krş. Sümer, a.g.m., s. 37; Ülkütaşır, a.g.m., s. 42; Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 111-113; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 126; Varlık, **DGBİT**, VIII, 593; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 527-528; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Geyikoğlu, a.g.m., s. 266-267; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 186; Kesik, **DİA**, XXXI, 92; Cahen, **a.g.e.**, s. 264-265; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 144; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 72-73.

fethedince Trabzon Rum Devleti tarafından tamamen yıkılan Alâeddin Camii'ni yeniden yaptırdı.⁴⁸⁰

Moğolların desteğini alan Muineddin Süleyman Pervâne, Abaka Han'ın desteğine güvenerek Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Kılıç Arslan'dan Sinop'u kendisine mülk olarak verilmesini istedi. Muineddin Süleyman Pervâne'nin, Abaka Han'ın desteğini aldığını bilen IV. Rükneddin Kılıç Arslan, istemeyerek de olsa bu durumu kabul etti ve Sinop'u Muineddin Süleyman Pervâne'ye verdi. Temliknâme ise ünlü Selçuklu tarihçisi İbn Bîbî tarafından yazıldı. Böylece Sinop'u kendi yönetime alan Muineddin Süleyman Pervâne, bu şekilde bölgede kurulacak olan Pervâneoğulları Beyliği'nin temelini atmış oldu.⁴⁸¹

Devlete tamamen hâkim olan Muineddin Süleyman Pervâne, Moğollar'a, Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Memlûkler ile birlikte hareket ettiğini bildirince İlhanlı Hükümdarı Abaka Han, Muineddin Süleyman Pervâne'ye onu Anadolu'da İlhanlı Naibi olarak gördüğünü söyleyerek IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırma izni verdi. Muineddin Süleyman Pervâne de bir tertiple IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırarak yerine küçük yaşlarda bulunan oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i geçirdi.⁴⁸² Ortadan kaldıramadığı en güçlü devlet adamlarından biri olan Sâhib Ata'yı etkisizleştirmek amacıyla Moğollara, onun II. İzzeddin Keykâvus ile işbirliği yaptığını söyleyerek tutuklattı. Sâhib Ata'nın küçük oğlu, Abaka Han'a giderek durumu izah edince İlhanlı Hükümdarı ona bir yarlık vererek Sâhib Ata'nın itibarı iade edildi. Böylece Moğollar nezdinde Muineddin Süleyman Pervâne itibar kaybetti.⁴⁸³ Bu durum üzerine Muineddin Süleyman Pervâne, Moğollara karşı Memlûkler ile işbirliği yapmak amacıyla Sultan

⁴⁸⁰ Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 187; Kesik, **DİA**, XXXI, 93.

⁴⁸¹ İbn Bîbî, s. 594; Aksarayî, s. 63; Müneccimbaşı, s. 112. Krş. Sümer, a.g.m., s. 37; Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 113-114; Varlık, **DGBİT**, VIII, 593; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 529-530; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 186; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 144.

⁴⁸² Ebu'l-Ferec, II, 587; İbn Bîbî, s. 594-600; Aksarayî, s. 64-66; Anonim **Selçuknâme**, s. 47; Müneccimbaşı, s. 112-113. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 118-123; Varlık, **DGBİT**, VIII, 593; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 530-531; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 186-187; Kesik, **DİA**, XXXI, 92; Cahen, a.g.e., s. 266; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 144.

⁴⁸³ Müneccimbaşı, s. 114. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 133-134; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 533-534; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 188; Kesik, **DİA**, XXXI, 92; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 144-145.

Baybars'a (1260-1277) bir mektup gönderdi.⁴⁸⁴ Daha sonra Abaka Han'a giderek bağlılığını bildiren Muineddin Süleyman Pervâne, ikili oynamaya başladı. Bu sırada Anadolu'da Hatiroğlu Şerefeddin ile bazı emîrler, Moğollara isyan ederek Memlûklerden destek istedilerse de Sultan Baybars o yıl Anadolu'ya gelmedi.⁴⁸⁵ 1276 yılında Anadolu'ya giren Moğol ordusu, Hatiroğlu Şerefeddin'in liderliğindeki isyanı bastırdı. Hatiroğlu Şerefeddin, yakalandıktan sonraki sorgu esnasında Muineddin Süleyman Pervâne'nin, Memlûk Sultanı Baybars'a mektup yolladığını söylediysen de isyanından dolayı Moğollar tarafından idam edildi.⁴⁸⁶

1277 yılında Memlûk Sultanı Baybars, ordusuyla birlikte Anadolu'ya girerek Elbistan'a ulaştı. Burada Moğol ordusunu kesin bir yenilgiye uğratarak halkın sevgi gösterileri eşliğinde Kayseri'ye girdi. Moğol tarafında yer alan Muineddin Süleyman Pervâne'nin askerleri, ciddi bir şekilde savaşmayarak Memlûk ordusuna geçtiler veya esir düştüler. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i yanına alan Muineddin Süleyman Pervâne, savaştan sonra Tokat'a kaçtı. Memlûk Sultanı Baybars, Muineddin Süleyman Pervâne ile görüşmek istediysen de o, ikili oynamaya devam ederek Abaka Han ile iletişime geçmeye çalıştı. Abaka Han'ın, Anadolu'ya hareket etmesi ve Memlûk ordusunda erzak sıkıntısı başlaması üzerine Sultan Baybars, Mısır'a geri döndü. Memlûk komutanı İzzeddin Aybek tarafından Abaka Han'a, Muineddin Süleyman Pervâne'nin Memlûk Sultanı Baybars ile haberleşerek Anadolu'ya gelmesi için teşvikte bulunduğu söylenince Muineddin Süleyman Pervâne, tutuklanarak yargılandı. Yargılama sonucunda 2 Ağustos 1277 tarihinde Moğollar tarafından idam edildi.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ İbnü'l-Verdî, s. 119. Krş. Sümer, a.g.m., s. 40; Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 142; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 540; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 189; Kesik, **DİA**, XXXI, 92; Cahen, **a.g.e.**, s. 268; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 145.

⁴⁸⁵ Aksarayî, s. 78. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 150-151; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 539-540; Kesik, **DİA**, XXXI, 92; Cahen, **a.g.e.**, s. 272; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 145-146.

⁴⁸⁶ İbn Bîbî, s. 613-614; Aksarayî, s. 83-84; Anonim **Selçuknâme**, s. 48. Krş. Sümer, a.g.m., s. 42; Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 154-155; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 541-542; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 190; Kesik, **DİA**, XXXI, 92; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 146.

⁴⁸⁷ İbn Bîbî, s. 614-626; Aksarayî, s. 87-90; Anonim **Selçuknâme**, s. 48-49; Münecimbaşı, s. 116-117. Krş. Sümer, a.g.m., s. 42-44; Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 158-168, 175-179; Varlık, **DGBİT**, VIII, 594; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 543-553; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 190-193; Cahen, **a.g.e.**, s. 282; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 146-147.

Muineddin Süleyman Pervâne, Moğolların Anadolu’da baskısını arttığı sırada devleti yönetmişti. Ancak Moğollar ile Memlûkler arasında ikili oynaması sonunu getirmiştir. Muineddin Süleyman Pervâne, Türkiye Selçuklu Devleti’nin Moğol hâkimiyetindeki bu döneminde görece bir istikrar getirdiyse de son dönemlerinde izlediği ikili siyaset, devletin yıkılış sürecini hızlandırmıştır.

Muineddin Süleyman Pervâne, denizciliğe önem veren bir emirdi. Sinop’un istirdadı sırasında Türkiye Selçuklu donanmasını yeniden örgütleyerek şehrin fethinde etkin bir görev almasını sağlaması bu durumun en önemli örneğidir. Ayrıca IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde Muineddin Süleyman Pervâne tarafından üst düzey devlet görevlerine getirilen kişilerden biri olan Bahaeddin Muhammed’e Melikü’s-Sevâhil unvanı verildiği de bilinmektedir. Melikü’s-Sevâhil Bahaeddin Muhammed ve Emîrü’s-Sevâhil Sâdeddin Hoca Yunus, III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Muineddin Süleyman Pervâne’nin Tokat’a gitmesini fırsat bilerek başkent Konya’yı ele geçirip tahta çıkan Alâeddin Siyavuş (Cimri) taraftarlarınca öldürüldü.⁴⁸⁸

IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile taht mücadelesi sırasında Moğollar’a karşı isyanı sonucunda yenilerek İstanbul’a giden II. İzzeddin Keykâvus, bir süre sonra Kırım’a geçti. Burada oğlu Melik Mesud’u⁴⁸⁹ veliaht tayin etti. Melik Mesud, Kırım’dan gemilerle Sinop’a geldi. Burada Çobanoğulları Beyi Müzaffereddin Yavlak Arslan tarafından karşılanarak Abaka Han’a götürüldü. Abaka Han, Doğu Anadolu Bölgesi’ni Mesud’a verdi.⁴⁹⁰ Böylece Türkiye Selçuklu Devleti’nde yeniden ikili saltanat dönemi başlamış oldu. Bu durumu kabul etmeyen III. Gıyâseddin Keyhüsrev, İlhanlı Hükümdarı Ahmed Teküder’in (1282-1284) yanına gitmek istediye de Ahmed Teküder’in hanlık mücadelesini kaybedip Argun Han’ın

⁴⁸⁸ İbn Bîbî, s. 633, 638; Aksarayî, s. 95; **Anonim Selçuknâme**, s. 50. Krş. Sümer, a.g.m., s. 52; Kaymaz, **Pervâne Mu’înü’l-din Süleyman**, s. 172-174; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 561, 565; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 195; Merçil, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, s. 29; Cahen, **a.g.e.**, s. 276.

⁴⁸⁹ Sultan II. Mesud hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, “Mesud II”, **DİA**, XXIX, 342-344.

⁴⁹⁰ İbn Bîbî, s. 669-674; Aksarayî, s. 104-105, 108; İbnü’l-Verdî, s. 120; **Anonim Selçuknâme**, s. 51; Münecimbaşı, s. 123. Krş. Sümer, a.g.m., s. 55; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 582-583; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 199; Kesik, **DİA**, XXIX, 342; Cahen, **a.g.e.**, s. 288-289; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 148-149.

İlhanlı Devleti'nin başına geçmesi üzerine onun için durum bir anda tersine döndü. Argun Han (1284-1291), Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına Melik Mesud'u tayin etti. III. Gıyâseddin Keyhüsrev ise 1284 yılında öldürüldü.⁴⁹¹ Böylece tahta, rakipsiz olarak II. Mesud geçmiş oldu. Tahta çıkması halk tarafından büyük bir heyecanla karşılanan II. Mesud, halkın umudu olamamış, kendisinden önceki sultan gibi “*kukla sultan*” olmaktan öteye gidememiştir. Anadolu'da Moğolların yanında Germiyanogulları, Eşrefogulları ve Karamanogulları gibi Türk Beylikleri ile mücadele etti. Moğollar, Anadolu'dan gelen vergilerin sık sık kesintiye uğraması üzerine devamlı olarak ordular göndererek şehirleri yağmaladılar. Moğollara karşı ılımlı ve itaatkâr davranan II. Mesud, 1296 yılında Baltu'nun isyanı sırasında zorla yanında tutulduğunu, İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'a (1295-1304) belirtmesine rağmen tahttan indirilerek yerine 1298 yılında kardeşi Melik Feramürz'ün oğlu Melik Alâeddin Keykubad geçti.⁴⁹² Türkiye Selçuklu tahtı, 1296-1298 yılları arasında iki yıl boş kaldı. III. Alâeddin Keykubad, 1302 yılında kötü yönetimi nedeniyle Moğollar tarafından tahttan indirilerek tekrar II. Mesud tahta çıkarıldı.⁴⁹³ 1302-1308 yılları arasında ikinci kez tahtta kalan II. Mesud, 1308 yılında vefat etti.⁴⁹⁴ Türkiye Selçuklu tahtına III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu olan V. Kılıç Arslan'ın oturduğu belirtilse de⁴⁹⁵ Moğollar tarafından tanınmaması nedeniyle II. Mesud'un son Türkiye Selçuklu hükümdarı olarak kabul edilmesi daha uygun görünmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti adına basılan ve günümüze ulaşan son sikkelerin II. Mesud adına olması bu iddiayı kuvvetlendirmektedir.⁴⁹⁶ II. Mesud'un

⁴⁹¹ Aksarayî, s. 108-109; **Anonim Selçuknâme**, s. 52; Münecçimbaşı, s. 123-124. Krş. Sümer, a.g.m., s. 58; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 583-584; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 199-200; Kesik, **DİA**, XXIX, 342; Cahen, **a.g.e.**, s. 290; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 149.

⁴⁹² Aksarayî, s. 189; **Anonim Selçuknâme**, s. 69; Münecçimbaşı, s. 133-134. Krş. Sümer, a.g.m., s. 67; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 618-619; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 203; Kesik, **DİA**, XXIX, 344; Cahen, **a.g.e.**, s. 306; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 151.

⁴⁹³ Aksarayî, s. 236; Münecçimbaşı, s. 139-140. Krş. Sümer, a.g.m., s. 71; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 634; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 205; Kesik, **DİA**, XXIX, 344; Cahen, **a.g.e.**, s. 307; Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri**, s. 151.

⁴⁹⁴ Aksarayî, s. 243-244. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 644; Kesik, **DİA**, XXIX, 344.

⁴⁹⁵ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 644.

⁴⁹⁶ Kesik, **DİA**, XXIX, 344.

1308 yılında ölümünden sonra, zaten Anadolu’da hiçbir gücü kalmayan Türkiye Selçuklu Devleti yıkıldı.⁴⁹⁷

5.2. Pervâneoğulları

1277 yılında Sinop’ta Muineddin Süleyman Pervâne’nin oğlu olan Muineddin Mehmed tarafından kurulan bir beyliktir. Kuruluş tarihi olan 1277 yılında Muineddin Süleyman Pervâne, Moğollar tarafından idam edilmişti.

1259 yılında Sinop’un, Trabzon Rum Devleti tarafından ele geçirilmesi üzerine Muineddin Süleyman Pervâne, şehri geri alabilmek için Moğol Hanı Abaka’dan izin almıştı. 4.000 kişilik bir kuvvet toplayan Muineddin Süleyman Pervâne, karadan ve denizden Sinop’u kuşatarak 1266 yılında yeniden fethetti. Muineddin Süleyman Pervâne, daha sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan’dan Sinop’un mülk olarak kendisine verilmesini istedi. IV. Rükneddin Kılıç Arslan bu durumu istemeyerek de olsa Muineddin Süleyman Pervâne’nin Moğollar tarafından desteklendiğini bildiği için kabul etmek zorunda kaldı. Muineddin Süleyman Pervâne, şehrin kendisine mülk olarak verilmesinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti’ndeki görevleri nedeniyle oğlu Muineddin Mehmed’i Sinop’a gönderdi.⁴⁹⁸

1277 yılında babası Muineddin Süleyman Pervâne’nin Moğollar tarafından idam edildiğini öğrenen Muineddin Mehmed, Sinop’ta Pervâneoğulları Beyliği’ni kurarak bağımsızlığını ilan etti.⁴⁹⁹

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han tarafından Baltu Noyan’ın Anadolu’ya gönderilmesi ve onun da Gazan Han’a isyan etmesi üzerine Anadolu dört idari bölgeye bölündü. Emîrlik görevinin yanında babası gibi Pervâne olan Muineddin Mehmed, babasının eski adamlarının da kendisine katılmasıyla gücünü giderek artırdı. Büyük güç kazanan Muineddin Mehmed, çevre halka zulmetmeye başladı. Çankırı, Konya ve Kastamonu’yu yağmaladı. Kendisinin tuttuğu bu yolu eleştiren Müstevfî Asîleddin ve Tuğracı Muzaffereddin’i cezalandırdı. Muineddin Mehmed,

⁴⁹⁷ Özaydın, *İslâm Tarihi*, VIII, 206; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 152.

⁴⁹⁸ Varlık, *DGBİT*, VIII, 593; Muharrem Kesik, “Pervâneoğulları”, *DİA*, XXXIV, 245.

⁴⁹⁹ Varlık, *DGBİT*, VIII, 594; Kesik, *DİA*, XXXIV, 245.

1297 yılında Konya’da öldü.⁵⁰⁰ Zaten bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti’nin otoritesi söz konusu değildi.

Beyliğin başına daha sonra Muineddin Mehmed’in kardeşi Mühezzibüddin Ali’nin oğlu olan Mühezzibüddin Mesud geçti. Mühezzibüddin Mesud, devrin âlimleri ile iyi ilişkiler kurdu. Moğollar’a karşı ılımlı oldu. Beyliğin sınırlarını Bafra ve Samsun’u ele geçirerek genişletti. Fakat Samsun ve Bafra’ya yaptığı saldırı, Moğollar tarafından hoş karşılanmadı. İlhanlı Hükümdarı Gazan Han tarafından Anadolu’daki bazı vilayetlerin vergi tahsildarlığını yapan Mücîreddin Emîrşah, Samsun’a gelerek şehri Mühezzibüddin Mesud’un elinden aldı. Pervâneoğulları’nın saldırısında Canik’e kaçan Samsun hâkimi Rükneddin Rahat’a geri verdi. Mühezzibüddin Mesud, Sinop’ta kolonisi bulunan Cenevizliler tarafından tuzağa düşürülerek esir edildi ve Kefe’ye götürüldü. Yaklaşık 900.000 dirhem fidye karşılığında serbest kaldı.⁵⁰¹ O, 1300 yılında Sinop’ta vefat ettiğinde oğlu Gazi Çelebi beyliğin başına geçti.

Gazi Çelebi döneminde deniz gücüne verilen önem sayesinde Karadeniz’de etkili bir donanma oluşturuldu. İlk olarak Cenevizliler’e karşı Trabzon Rum Devleti ile ittifak kurdu. Çünkü Trabzon Rum Devleti de Ceneviz saldırılarından büyük zararlar görüyordu. Hatta Cenevizliler, Trabzon’a yaptıkları bir saldırı sırasında Trabzon Tersanesi’ni yaktılar. Pervâneoğulları ve Trabzon Rum Devleti donanmaları birlikte Kırım ve Kefe’ye deniz seferleri düzenledi. Kefe yakınlarında kazanılan bu mücadeleyle Pervâneoğulları Beyliği, Karadeniz’deki gücünü kanıtlamış oldu. Seferlerde bol miktarda ganimet elde edildi. Ayrıca Sinop’taki Ceneviz kolonisi ortadan kaldırıldı. 1313 yılında Pervâneoğulları Beyliği’nin tahminen sekiz kadırgalık bir donanması bulunmaktaydı. 1319 yılında Trabzon Rum Devleti ile arasındaki anlaşmanın bozulması üzerine Trabzon’a sefer düzenleyen Gazi Çelebi, şehri ele geçiremedi de büyük zararlar verdi. Aynı yıl Venedikliler ile Bizans İmparatorluğu arasında oluşturulan ittifak donanması Trabzon’a saldırınca Gazi Çelebi, Venedik donanması ile girdiği mücadeleyi kazanarak donanma komutanı

⁵⁰⁰ Aksarayî, s. 174-176. Krş. Varlık, **DGBİT**, VIII, 594; Kesik, **DİA**, XXXIV, 245-246.

⁵⁰¹ Aksarayî, s. 206-207. Krş. Varlık, **DGBİT**, VIII, 594-595; Heyd, **a.g.e.**, s. 614-615; Kesik, **Anadolu Beylikleri**, s. 170; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 73.

Romano Morosini ve askerlerini esir etti. 1322 yılında Cenevizliler'in Sinop'a saldırısı püskürtüldü. Bu saldırıda Ceneviz donanmasının başında bulunan komutan esir edildi. Cenevizlilerin bir kısmı da savaşta öldürüldü.⁵⁰²

Gazi Çelebi, çok iyi bir dalgıç ve yüzücü olarak bilinmekteydi. Pervâneoğulları donanması ile Hıristiyan devletlerin donanmaları arasındaki mücadelelerde kargaşa ortamından yararlanarak elindeki demir burguyla suya dalarak düşman gemilerini alttan delmek suretiyle batmalarını sağlıyordu.⁵⁰³

Gazi Çelebi, beyliğin sınırlarını çok genişletemese de oluşturduğu etkili donanmayla Cenevizliler ve Trabzon Rum Devleti'ne büyük zararlar verdi. Anadolu'da kara savaşları yaparak Moğolların dikkatini çekmek yerine Karadeniz'de Cenevizliler ve Trabzon Rum Devleti ile mücadele etti.

Gazi Çelebi, bir av sırasında vefat edince yerine oğlu olmadığı için kızı geçti. O dönemde Kastamonu'da Candaroğlu Süleyman Bey hüküm sürmekteydi. Candaroğlu Süleyman Bey, 1322 yılında Sinop'un bir anda Trabzon Rum Devleti tarafından alınmasını önlemek amacıyla hızlı hareket ederek Sinop'u ele geçirdi. Böylece Pervâneoğulları Beyliği son bulmuş oldu.⁵⁰⁴

45 yıl hüküm süren bir beylik olan Pervâneoğulları, oluşturdukları donanmayla Karadeniz'de Cenevizliler, Trabzon Rum Devleti ve Venedikliler ile mücadele etmişlerdir. Bu kadar kısa sürede Karadeniz'de etkili bir donanma kurmalarının temelinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Karadeniz'deki donanma gücü ve denizcilik birikiminin bir etkisi olduğu gerçeği bulunmaktadır.

⁵⁰² Varlık, **DGBİT**, VIII, 595; Heyd, **a.g.e.**, s. 615; Kesik, **Anadolu Beylikleri**, s. 171.

⁵⁰³ Claude Cahen, "Ghazi Celebi", **Eİ²**, II, 1045; Kesik, **Anadolu Beylikleri**, s. 171; Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, s. 73.

⁵⁰⁴ Varlık, **DGBİT**, VIII, 595; Kesik, **Anadolu Beylikleri**, s. 172.

ALTINCI BÖLÜM

DONANMA TEŞKİLÂTI

Türkiye Selçuklu deniz gücünün tarihsel gelişim sürecinin anlaşılmasında donanmadaki gemilerin türü, personel, kullanılan rütbeler ve tersaneler büyük öneme sahiptir. Bugüne kadar çok geniş kapsamlı olmasa da unvanlar ve tersaneler üzerine bilgilerin verildiği bilinmektedir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminden itibaren kıyılardaki bazı şehirlerin fethedilmesi ve akabinde donanmanın oluşturularak Akdeniz ve Karadeniz’de gösterilen etkinlik bu hususların incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

6.1. Rütbeler-Unvanlar

Türkiye Selçuklu Devleti deniz gücünde görev yapan emîrlerin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Bu dönemde deniz gücünün başında bulunan kişinin “*Reisü’l-Bahr*”, “*Emîrû’s-Sevâhil*” ve “*Melikü’s-Sevâhil*” gibi rütbe veya unvanlara sahip olduğu bilinmektedir. Bu emîrlere sadece donanma ile ilgili görevler verilmemiş olup gerektiğinde kara ordusunda veya devlet yönetiminde özellikle de vilayetlerin yönetiminde çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Donanmada alt rütbelerde görev yapan askerler hakkında ise hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum Türkiye Selçuklu deniz gücünün teşilat yapısının tam anlamıyla oluşturulamadığını da net bir şekilde ortaya koymaktadır.

1207 yılında Antalya’nın fethinden sonra şehrin valisi olarak atanan Mübarizeddin Ertokuş, aynı zamanda şehirde bir tersane ve donanma oluşturmakla görevlendirilmişti. Muhtemelen denizlerden sorumlu emîr olarak Emîrû’s-Sevâhil unvanıyla Akdeniz’de oluşturulan ilk Selçuklu donanmasının komutanı olarak görev yaptı. Mübarizeddin Ertokuş, daha sonra Alâiye’nin fethinde ve Akdeniz’de sahil kalelerinin fethi sürecinde filoyu komuta etti.⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ İbn Bîbî, s. 128, 351. Krş. Turan, “Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi”, s. 416-418; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 120; Taneri, *DİA*, XI, 312-313.

1214 yılında Sinop'un I. İzzeddin Keykâvus tarafından fethedilmesi üzerine şehrin valiliğine Ermeni kökenli biri olan Hetum atanmıştı. Hetum, Sinop'ta tersane ve gemi yapımıyla görevlendirilmişti. Ayrıca Reisü'l-Bahr unvanıyla Karadeniz'de oluşturulmaya başlanan donanmanın komutanı olarak atandı. Kısa sürede Sinop'ta donanma oluşturuldu. Hetum'un Sinop Valisi ve Karadeniz konanması komutanı olması nedeniyle Melikü'l-Ümera Hüsameddin Çoban'ın Suğdak'a düzenlediği sefer öncesinde gemilerin hazırlanmasında görev aldığını da söylemek mümkündür. Hetum, Trabzon Rum Devleti'nin Sinop'a saldırıları sırasında Karadeniz donanmasının başında bulunuyordu. Ayrıca 1227-1228 Trabzon Seferi'nde şehrin denizden kuşatılmasında Reisü'l-Bahr olarak görev aldı ve kuşatma sırasında sırasında yaralandı.⁵⁰⁶

II. İzzeddin Keykâvus döneminde, istifâ ile nâiblik görevine Reisü'l-Bahr Şücaeddin Abdurrahman getirildi. Şücaeddin Abdurrahman, daha sonra Vezir Şemseddin Tuğrai ile arasında sorun ortaya çıkınca görev yeri olan Sinop'a döndü. Bu bilgiden Şücaeddin Abdurrahman'ın Sinop'ta donanma komutanı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰⁷

IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde Muineddin Süleyman Pervâne tarafından üst düzey devlet görevlerine getirilen kişilerden biri olarak Bahaeddin Muhammed'e Melikü's-Sevâhil unvanı verildi. Melikü's-Sevâhil Bahaeddin Muhammed'in fiilen donanma komutanı olarak görev yaptığı konusunda bilgi bulunmamaktadır. Müellif Ebu Bekir İbn Zeki, Bahaeddin Muhammed'e bir vilayetin yönetiminin verilmesi dolayısıyla mektupla tebrik etmiş ve kendisine görev istemişti. Daha ileri bir zamanda Ebu Bekir İbn Zeki, Bahaeddin Muhammed'e Konya'dan bir mektup daha göndermiştir. Mektuptan Bahaeddin Muhammed'in yönettiği vilayette olduğu anlaşılmaktadır. Bu vilayet, kendisinin Melikü's-Sevâhil olması dolayısıyla muhtemelen Antalya'dır.⁵⁰⁸ Bu şekilde Bahaeddin Muhammed'in

⁵⁰⁶ Finlay, **a.g.e.**, s. 335; Savvides, **a.g.e.**, s. 160; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 360-362; Cahen, **a.g.e.**, s. 72, 76; Ersan, **a.g.e.**, s. 254.

⁵⁰⁷ İbn Bîbî, s. 556-557. Krş. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 470; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 125; Kuşçu, **Türkler**, VII, 186; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 29; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 235.

⁵⁰⁸ Abû Bakr ibn al-Zakî, s. 34, 41-42, 49.

Melikü's-Sevâhil olarak Antalya'da görevinin başında bulunduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Bahaeddin Muhammed daha sonra isyan ederek hükümdarlığını ilan eden Alâeddin Siyavuş (Cimri) taraftarları tarafından öldürüldü.⁵⁰⁹

Donanma komutanı unvanı alan emîrlerden biri de Sâdeddin Hoca Yunus'tur. Muineddin Süleyman Pervâne'nin dayısıdır. Emîrü's-Sevâhil Sâdeddin Hoca Yunus da Bahaeddin Muhammed gibi Cimri isyanı sırasında öldürülmüştür. Sâdeddin Hoca Yunus'un fiilen donanma komutanı olarak görev yaptığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁵¹⁰

Bir diğer Melikü's-Sevâhil ise Bedreddin Ömer'di. Bahaeddin Muhammed'den sonra Melikü's-Sevâhil olarak görevlendirildi. Onun da fiilen Antalya'da bulunduğu ancak Akdeniz donanmasının fiilen başında bulunmadığı tahmin edilebilir.⁵¹¹

Türkiye Selçuklu donanmasında Reisü'l-Bahr, Emîrü's-Sevâhil ve Melikü's-Sevâhil unvanlarının farklı olup olmadığı, aynı anda veya farklı zamanlarda kullanılıp kullanılmadığı tartışma konusu olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Reisü'l-Bahr'ın fiilen donanma amirali olduğunu, Emîrü'-Sevâhil/Melikü's-Sevâhil'in ise fiilen donanmanın başında bulunmadığı için unvan olduğunu belirtmektedir.⁵¹² Mehmed Fuad Köprülü ise Moğolların Anadolu'ya girmesinden sonra Reisü'l-Bahr'ın ilk olarak Emîrü's-Sevâhil'e daha sonra da Melikü's-Sevâhil'e dönüştüğünü belirtmektedir.⁵¹³

⁵⁰⁹ İbn Bîbî, s. 633; Aksarayî, s. 95; **Anonim Selçuknâme**, s. 50. Krş. Sümer, a.g.m., s. 52; Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 172-173; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 120; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 561; Özaydın, **İslâm Tarihi**, VIII, 195; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 29.

⁵¹⁰ İbn Bîbî, s. 638; Aksarayî, s. 95; **Anonim Selçuknâme**, s. 50. Krş. Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-din Süleyman**, s. 174; Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 565; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 29; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 236; Cahen, **a.g.e.**, s. 276.

⁵¹¹ Abû Bakr ibn al-Zakî, s. 35. Krş. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 120; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 29.

⁵¹² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 120.

⁵¹³ Mehmed Fuad Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, İstanbul 1981, s. 73-74.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Akdeniz ve Karadeniz'de birbirinden bağımsız iki ayrı deniz gücünün bulunması, filo amirali unvanlarının farklı olabileceğini de ortaya koymaktadır. Bu duruma göre Reisü'l-Bahr, Karadeniz filosu başındaki kişiye, Emîrû's-Sevâhil/Melikü's-Sevâhil ise Akdeniz filosu başındaki kişiye verilen bir unvan olabileceği de düşünülebilir. Türkiye Selçuklu donanmasında görev yapan kişilerin unvanlarına bakıldığında bu durum açıklığa kavuşturulabilir. Ermeni asıllı Hetum ve Şücaeddin Abdurrahman'a Reisü'l-Bahr unvanı verilmişti. Ayrıca Hetum ve Şücaeddin Abdurrahman'ın Sinop'taki Karadeniz donanmasının başında görev yaptığı bilinmektedir. Mübarizeddin Ertokuş ve Sâdeddin Hoca Yunus'a Emîrû's-Sevâhil, Bahaeddin Muhammed ve Bedreddin Ömer'e Melikü's-Sevâhil unvanı verilmişti. Mübarizeddin Ertokuş, Antalya'daki Akdeniz donanmasının başında görev yapmıştı. Diğer emîrlere de muhtemelen Akdeniz filosunun ana üssü olan Antalya'da bulundular. Bu durumlar dikkate alındığında Türkiye Selçuklu donanmasında iki ayrı unvan olduğu söylemek mümkündür. Buna göre Reisü'l-Bahr, Karadeniz filosunun, Emîrû's-Sevâhil/Melikü's-Sevâhil ise Akdeniz filosunun başında bulunan kişilere verilen unvanlardı.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde kaynaklarda Emîrû's-Sevâhil/Melikü's-Sevâhil unvanı ile sıkça karşılaşılmaması, birden fazla emîrin bu görevde olamayacağı dikkate alınır ve muhtemelen görevden alınan emîrlere bu unvanı kullanmaya devam etmesinden kaynaklanmaktaydı.

Emîrû's-Sevâhil/Melikü's-Sevâhil unvanının kullanımı, Türkiye Selçuklu Devleti'nden sonra Anadolu Türk Beylikleri döneminde Menteşe ve Teke beyliklerinde devam etmiştir.⁵¹⁴

6.2. Alâiye (Alanya) Tersanesi

Ortaçağ'da inşa edilen tersanelerden günümüze çok fazla ulaşan olmamıştır. Ortaçağ'da yapılan gemilerin çok büyük yapılara ihtiyaç duymadan inşa edilebilmesi nedeniyle tersaneler de bu durumdan etkilenmiş, Türkiye'de o dönemde inşa edilen

⁵¹⁴ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1944, s. 30.

tersanelerden sadece Alanya Tersanesi günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Ortaçağ'da tersane inşası için çok fazla araç-gereç ihtiyacı olmadan 400-500 tonluk gemilerin inşa edildiği bilinmektedir. Kumsalda kalaslardan oluşturulan tezgâhlarda bu gemiler üretilmekteydi. Tersane'de bulunan diğer binalar da ahşaptan ve taşınabilir malzemelerden yapılmaktaydı.⁵¹⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk tersanesi, Ebu'l-Kâsım tarafından Gemlik'te (Kios) kuruldu.⁵¹⁶ Ancak Manuel Butumites komutasındaki Bizans donanması, tersanede inşa edilmekte olan gemileri daha tezgâhtayken yakarak imha etti. Böylece ilk teşebbüs başarısız oldu.⁵¹⁷

Türkiye Selçuklu Devleti, bu olaydan uzun bir süre sonra deniz kıyılarındaki bazı önemli şehirlerin fethiyle birlikte denizcilik alanında yeniden bir gelişim sürecine girdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Antalya, Sinop, Alâiye (Alanya) ile Beyşehir Gölü'nde Kubadabâd Sarayı yakınlarında tersaneleri bulunmaktaydı.⁵¹⁸

Beyşehir Gölü'nde Kubadabâd Sarayı yakınlarında bulunan iki bölümlü küçük tersanede, gölde dolaşmak ve balıkçılık amacıyla kullanmak için çeşitli tekneler yapılmaktaydı.⁵¹⁹

Antalya, Sinop ve Alanya tersanelerinde de çeşitli türde gemiler inşa edildi. Antalya ve Sinop tersanelerinden günümüze hiçbir yapı ulaşmamıştır. Bu tersanelerden günümüzde sadece Alanya Tersanesi bulunmaktadır.

Alanya Tersanesi, Alanya'nın fethedilmesinden hemen sonra I. Alâeddin Keykubad'ın emriyle inşa edilmeye başlandı. Tersanenin kitabesinden, inşasının 625/1228 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır.⁵²⁰ Alanya, tersane yapımına uygun

⁵¹⁵ İbrahim Başak Dağgülü, "Selçuklularda Gemi Yapımı 13. Yüzyılda Alanya Tersanesi", **Toplumsal Tarih**, (Temmuz 2004), sy. 127, İstanbul 2004, s. 58; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 236-237.

⁵¹⁶ Anna Komnena, s. 198. Krş. Tezel, **a.g.e.**, s. 5; Demirkent, **a.g.e.**, s. 10; Kuşçu, **Türkler**, VII, 184; Geyikoğlu, **a.g.m.**, s. 254; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 24; Kadioğlu, **a.g.m.**, s. 227; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223.

⁵¹⁷ Anna Komnena, s. 199. Krş. Tezel, **a.g.e.**, s. 6; Gül-Balcıoğlu, **a.g.m.**, s. 60; Kuşçu, **Türkler**, VII, 185; Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", s. 25; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 223; Ayönü, **a.g.e.**, s. 79-80.

⁵¹⁸ Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 241-242.

⁵¹⁹ Aslanapa, **a.g.m.**, s. 11; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 242.

⁵²⁰ Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s. 338; Lloyd - Rice, **a.g.e.**, s. 61-62; Uyumaz, **a.g.e.**, s. 25; Ekinci, **a.g.m.**, s. 105; Rice, **a.g.e.**, s. 71.

bir noktada bulunmamaktaydı. Ancak tersanenin konumu, kış fırtınalarından etkilenmeyecek ve kale ile en yakın konumda olacak şekilde inşa edilmişti.⁵²¹ Beş bölümden oluşan tersane, 57 metre uzunluğunda olup 40 metre genişliğindedir. İri ve çok düzenli kesme taşlarla yapılan tersanenin üstü düz toprak çatıdır. Bu düz çatı Osmanlı Devleti zamanında tuğla ile kapatılmıştır.⁵²²

Alanya Tersanesi'nin denizden gelebilecek saldırılara karşı açık olması nedeniyle korunması amacıyla 29 metre çapında ve 33 metre yüksekliğinde "Kızıl Kule" adı verilen bir burç yapılmıştır.⁵²³ Ayrıca "Tophane" adı verilen 19 metre uzunluğunda 14x12 metre çapında dikdörtgen bir kule daha bulunmaktadır.⁵²⁴ Bu iki kule de Alanya Kalesi surlarına bağlıdır.⁵²⁵ Kulelerin en önemli görevi, Alanya şehrini, tersanesini ve limanını denizden gelebilecek saldırılara karşı muhafaza etmektir.

Alanya Tersanesi'nin yapılış amacı, diğer tersanelerin yapılış nedeni gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin Akdeniz'de sadece askerî açıdan gücünü artırmak için değil siyasî ve iktisadî kabiliyetini artırmaya yöneliktir. Bu tersanede inşa edilecek gemilerle eğer mümkün olursa yeni üsler elde etmek gibi hedeflerin olduğu da net bir şekilde anlaşılmaktadır. Akdeniz ticareti, Türkiye Selçuklu Devleti'nin iktisadî açıdan gelişiminin önemli unsurlarından biriydi. Bu sebeple tersanenin inşası ve akabinde yapılan gemiler, ticaretin korunmasında dikkate değer bir rol oynamıştır.

Alanya Tersanesi, Türkiye Selçuklu donanması için gemi inşası ve kışın gemilerin muhafazasını sağlayan çok önemli bir yapıydı. Tersanenin mendirek büyüklüğü ve diğer unsurlar dikkate alındığında inşa edilen gemilerin türü, donatımı ve büyüklüğü hakkında bir çıkarımda bulunulabilir. Bunun için ayrıca gemi mimarisi, yapım teknikleri, kullanılan malzeme ve savaş teknikleri hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bu şekilde tersanenin yapısı incelenerek inşa edilen gemiler hakkında çözümleme yapılması mümkündür.⁵²⁶ Alanya Tersanesi'nin

⁵²¹ Dağgölü, a.g.m., s. 62; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 240.

⁵²² Aslanapa, a.g.m., s. 7; Lloyd-Rice, *a.g.e.*, s. 19-21.

⁵²³ Aslanapa, a.g.m., s. 8; Lloyd-Rice, *a.g.e.*, s. 12.

⁵²⁴ Aslanapa, a.g.m., s. 8; Lloyd-Rice, *a.g.e.*, s. 21.

⁵²⁵ Aslanapa, a.g.m., s. 8; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 240.

⁵²⁶ Dağgölü, a.g.m., s. 60; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 242.

büyükluğüne bakıldığında çok büyük gemilerin üretilemeyeceği açıktır. Tersanede muhtemelen en fazla 120 personelin görev yaptığı kürekli-yelkenli gemiler üretilmekteydi.

Osman Turan, Alaiye Tersanesi'nin yapılmasının önemini *“Selçukluların denizlere çıkmak için takip ettikleri siyasetin güzel bir neticesi de burada bizzat gemi inşasına girişmeleri, Sinop'ta Karadeniz, Antalya ve Alâiye'de Akdeniz donanmalarını vücuda getirmeleri teşkil eder.”* sözleriyle ifade etmiştir.⁵²⁷ Bu açıdan bakıldığında Antalya'dan sonra Alanya'da tersanenin inşası ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin Akdeniz donanması'nın gücünü artırma noktasında başarılı olduğu söylenebilir.

6.3. Gemi Yapımı ve Gemiler

Türkiye Selçuklu donanması için gemilerin inşasına XII. yüzyılda başlandığı söylenebilir. Bu dönemde inşa edilen gemiler genelde iki çeşitti. Birincisi kürekli gemilerdi. Bu gemiler, sübye yelkene (Üçgen yelken-Latin yelkeni) sahiptiler. Yani arkalarından aldıkları rüzgâra bağlı olarak hareket ediyorlardı. Ayrıca kürekle rüzgâra bağlı olmadan da hareket etme kabiliyetine sahiptiler. Genellikle kürekli olarak kullanılmaktaydı. Boyut olarak çok fazla büyük olmayan bu gemilerin hareket kabiliyeti fazla olup sığ sulara rahat bir şekilde girebilmekteydiler. Ayrıca hafif oldukları için rahatlıkla karaya çekilebilmekteydiler. En büyüklerinin uzunluğu 70 metre olup genişlikleri sekiz metreyi bulabilmekteydi. Gemilerin iki tarafında ve her biri yedi kişi tarafından çekilen 30 sıralı toplam 60 küreği olup 700 kişi taşıma kapasitesine sahiptiler. Bu gemilerin 20-25 metre uzunluğunda her biri iki kişi tarafından çekilen 12 sıralı 24 kürekli çeşitleri de bulunmaktaydı. Gemilerin küçük olması nedeniyle personelin eğitimi de daha kısa sürede tamamlanmaktaydı. Türkiye Selçuklu donanması için çoğunlukla bu gemi sınıfı tercih edilmekteydi. İkincisi ise yuvarlak gövdeli yelkenli gemilerdi. Bu türün ağırlığı muhtemelen 20 tondan 200 tona kadar ulaşabiliyordu. Antik çağlardan beri kullanılan bu gemiler daha çok ticaret amacıyla kullanılmaktaydı. Ayrıca savaşlarda asker taşıdıkları zaman önemli bir savaş aracı olabiliyorlardı. Ancak tamamen rüzgâra bağlı oldukları için çok fazla

⁵²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 338.

kullanışlı değildiler. Gemilerin kontrolü kolay olmadığı için personelin eğitimi de uzun sürmekteydi. Türkiye Selçuklu donanmasının bu gemi sınıfını çok fazla tercih ettiğini söylemek mümkün olmamakla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nde ticaret amacıyla bu tip gemilerin yapıldığı da söylenebilir.⁵²⁸

Genel olarak Türkiye Selçuklu donanmasındaki gemilerin çok büyük olmadığı söylenebilir. Gemiler savaş zamanları dışında muhtemelen ticaret amacıyla da kullanılıyordu. Alanya Tersanesi ve Limanı'nın iyi korunması nedeniyle burada bulunan gemilerin doğrudan bir saldırıyla karşılaşıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen Alanya Tersanesi'nde bölümlere alınan gemiler, ahşap perdelerle okçu saldırılarına karşı korunuyordu.⁵²⁹

Özellikle Alanya Tersanesi'nin bulunduğu yerin derinliği çok fazla olmaması nedeniyle Türkiye Selçuklu donanması için daha çok yelkenli-kürekli küçük tip gemilerin daha çok bilinen adıyla “çektirme” adı verilen gemilerin inşa edildiğini söylemek mümkündür. İlk Türkiye Selçuklu gemileri kürekli teknelerdi. Alanya Tersanesi'nde inşa edilebilecek gemilerin boyutları çok fazla olamayacağı için muhtemelen en fazla altı metreden oluşuyordu. Gemilerde, 14-18 sıra kürekçi ve bir sırada en fazla üç kürekçi bulunmaktaydı. Bu durumda 18 oturaklı en büyük geminin 108 kürekle 108 kürekçi taşıdığı, kürekçilerin aynı zamanda geminin savaşçı personeli olarak görev yaptıkları söylenebilir. Gemilerin çok büyük olmaması nedeniyle en fazla 120 kişiyi taşıyabilmekteydiler. Muhtemelen silah olarak çoğunlukla ok taşımaktaydılar. Ayrıca Müineddin Süleyman Pervâne'nin Sinop kuşatmasında kullandığı gibi gemilerde küçük çaplı mancınıklar da bulunabiliyordu. Gemilerin güverteleri, deniz seviyesinden 120-150 cm kadar yukarıdaydı. Ayrıca dönemin deniz mimarisine uygun olarak bordalarda kürek boşluklarının üstünde savaş sırasında personelin korunması amacıyla insan boyu yüksekliğinde ahşap perdeler bulunmaktaydı. Gemiler büyük olasılıkla Nisan-Kasım ayları arasında

⁵²⁸ Dağgülü, a.g.m., s. 60; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 244-245.

⁵²⁹ Dağgülü, a.g.m., s. 62; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 240-241.

denizlerde faaliyet gösteriyor, Aralık-Mart ayları arasında ise ya tersane bölümlerine alınıyor ya da karaya çekiliyordu.⁵³⁰

Kalonoros (Alâiye) Seferi'ne, Antalya Valisi ve Emîrü's-Sevâhil Mübarizeddin Ertokuş komutasında katılan Türkiye Selçuklu donanmasında kürekli gemiler kullanılmış olması bu durumu ortaya koymaktadır.⁵³¹

⁵³⁰ Dağgölü, a.g.m., s. 63; Kesik, **At Üstünde Selçuklular**, s. 245-246.

⁵³¹ Tezel, **a.g.e.**, s. 11

SONUÇ

Türklerin gerçek anlamda denizcilikle tanışmaları İslâmiyet'i kabullerinden sonra gerçekleşmiştir. İslamiyet öncesi Türklerin denizcilik ile uğraştıklarına dair bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte devletin sınırları, Arabistan Yarımadası dışındaki yerlere ulaşmıştı. Hz. Osman zamanında İslâm donanmasının teşekkülü ve özellikle Müslümanların kısa sürede denizciliğe adapte olmalarıyla Akdeniz'de mücadele farklı bir safhaya geçmiş oldu. İslâm donanmasının Zatü's-Savari Deniz Savaşı'nda Bizans donanmasını mağlup etmesiyle denizlerde İslâm-Bizans mücadelesi başladı. Bu rekabet daha sonra Haçlılarla da yapılmıştır. Emevîler, Abbâsîler, Endülüs Emevîleri, Tolunoğulları, İhşidîler, Fatîmîler ve Eyyûbîler gibi İslâm devletleri bu uzun soluklu mücadeleyi devam ettirmişlerdir. Süreç içerisinde doğal olarak denizciliğe dair geleneğin de ortaya çıkması mümkün olmuştur.

İlk Türk-İslâm devletlerinden olan Gaznelilerin sınırları Hint Okyanusu'na ulaşmışsa da denizcilik alanında bir ilerleme gerçekleşmemiştir. Bu dönemde Gaznelilerin nehir denizciliği yapmış olması, bölgede bulunan Türklerin denizlerle yavaş yavaş tanışması açısından önemli bir durumdu. Büyük Selçuklular ve ona bağlı olan Selçuklu devletlerinde ise denizcilik faaliyetlerinin, coğrafyaların farklı olması nedeniyle çeşitli şekillerde yapıldığı söylenebilir. Büyük Selçukluların sınırları Hint Okyanusu, Basra Körfezi, Karadeniz ve Akdeniz'e ulaşmasına rağmen esasen bir deniz gücü oluşturmamışlar, denizcilikle ilgili vasıtaları daha çok nehir geçişlerinde kara ordusuna yardımcı araç olarak kullanmışlardır. Büyük Selçuklular'a bağlı olan Irak Selçukluları da aynı şekilde nehir denizciliği yapmışlardır. Kirman Selçukluları ve Suriye Selçuklularında ise denizcilik yapıldığına dair bilgiler hayli sınırlıdır.

26 Ağustos 1071 tarihindeki Malazgirt Savaşı'nda Büyük Selçuklu Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'nu yenerek üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımada olan Anadolu'ya girmesi sonrasında 1078 yılında Süleyman Şah tarafından İznik'te Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulması, Türk denizcilik tarihinin başlaması ve gelişimi açısından dönüm noktası olan olaylardan biridir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğu yıllarda hızla topraklarını genişleterek İstanbul Boğazı'na

kadar hâkim olması yeni bir süreci başlatsa da deniz gücünün ortaya çıkmasına ve gelişimine katkısı olmamıştır. Ebu'l-Kâsım döneminde Gemlik'te bir tersane kurulması girişiminin Türk denizcilik tarihinin önemli noktalarından biri olmasına Bizans İmparatorluğu izin vermemiştir. Daha sonra İzmir ve çevresinde bir Türk donanması oluşturan Çaka Bey, gerçek anlamda Türk denizciliğinin kurucusu olarak tarihe geçmiştir. Haçlı Seferleri sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Orta Anadolu'ya geri çekilmesi ve bir kara devleti haline dönüşmesi, deniz gücünün ortaya çıkmasını bir süre daha ertelemiştir. I. Mesud ve II. Kılıç Arslan dönemlerinde özellikle Anadolu'daki kara ticaretinin başlangıç ve bitiş noktası olan Akdeniz ve Karadeniz liman şehirlerinin ele geçirilmesi önemli bir hedef olarak belirlenmiş, bu şekilde Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticaret gelirlerinin artırılması hedeflenmişti. Bu amaçla seferler yapılmış olsa da ilk aşamada başarı sağlanamamıştı.

Gerçek anlamda Türkiye Selçuklu deniz gücünün ortaya çıkması I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinden itibaren başlamıştır. Antalya'nın fethedilmesi neticesinde ülkenin sınırlarının Akdeniz kıyılarına ulaşmasıyla burada bir tersane inşasına başlandı ve denizcilik faaliyetlerinin temeli atılmış oldu. Akdeniz ve Karadeniz ticaretinin önemli noktaları olan Antalya, Samsun, Sinop ve Alanya, deniz kuvvetinin ortaya çıkmasında ve gelişiminde önemli şehirler olmuştur. I. İzzeddin Keykâvus döneminde Sinop'un fethedilmesiyle Karadeniz kıyısına ulaşan Türkiye Selçuklu Devleti, burada da bir donanma kurarak kendini göstermeye başladı. I. Alâeddin Keykubad devrinde Alanya'ya yapılan seferde donanma doğrudan kalenin deniz tarafından muhasara edilmesinde ve fethinde önemli bir rol oynamıştı. Kırım'da bulunan Suğdak şehrine yapılan seferde ise donanma ile Sinop'tan asker sevkıyatı sağlanmıştı. Bu iki önemli olay, Selçuklu Türklerinin Akdeniz ve Karadeniz'de etkili bir savaş gücü haline geldiğini göstermesi açısından çok önemlidir.

I. Alâeddin Keykubâd devrinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme ve yıkılma devrine girmesi bu durumun büyük ölçüde tersine dönmesine yol açtı. IV. Kılıç Arslan zamanında Sinop'un Trabzon Rum Devleti tarafından ele geçirilmesi üzerine Muineddin Süleyman Pervâne'nin, Sinop'a karadan ve denizden düzenlediği

sefer, gerçekleştirilen son deniz harekâtı olmuştur. Bu seferde Türkiye Selçuklu gemileri, Sinop'un ele geçirilmesinde etkin rol oynamışlardır. Sinop'un alınmasına rağmen son döneminde Türkiye Selçuklularının yaşadığı karışıklık ortamı donanmanın ihmal edildiğini göstermektedir.

Ülkenin yıkılışa giden sürecinde Anadolu'da kurulan beyliklerden biri olan Pervâneoğulları, Karadeniz'de Mühezzebüddin Mesud ve Gazi Çelebi dönemlerinde özellikle Venedik, Ceneviz ve Trabzon Rumları ile girdiği mücadelelerde parlak başarılar gösterip ticarî olarak önemli kazançlar sağladılarsa da bu başarıların devamını getirememişlerdir.

Selçuklu Türklerinin deniz gücü, sadece diğer devletlerle yapılan mücadelelerde etkili olmamış, ülkenin deniz ticaretinin gelişimine ve dolayısıyla devletin iktisadî yapısının güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca donanmada kullanılan rütbeliler, tersaneler ve gemiler, Türk denizcilik tarihinin geleneğine ait temelleri oluşturmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Batı Anadolu'daki Türk beyliklerinin kısa sürede denizcilik faaliyetlerine girişmesi, Türkiye Selçuklularının denizcilik alanındaki gelişiminden ve faaliyetlerinden bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Bu durumun o zaman kadar bahrî faaliyetlerde bulunan Türkiye Selçuklu Devleti'nin denizcilik birikimiyle bağlantısı vardır. Akdeniz ve Karadeniz'de deniz gücüyle yaptığı mücadelelerle bir denizcilik ülküsü meydana getirmiş olan Türkiye Selçukluları, Anadolu'nun denizlerde güçlü olmadan savunulamayacağını daha sonra kurulacak olan Beylikler, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne miras olarak bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

- Abû Bakr ibn al-Zakî **Ravzat al-Kuttâb va Hadîkat al-Albâb**, (yay. Ali Sevim), Ankara 2011.
- Ahmed bin Mahmud: **Selçuknâme**, (haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 2011.
- Aksarayî: **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
- Anna Komnena: **Alexiad**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 1997.
- Anonim: **Anonim Selçuknâme (Târîh-i Âl-i Selçuk)**, (haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner), Ankara 2014.
- Azîmî: **Târîhu'l-'Azîmî, Azîmî Tarihi Selçuklu Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143/44)**, (haz. Ali Sevim), Ankara 1988.
- Bündârî: **Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-'usra**, (trc. Kıvameddin Burslan, **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Ankara 1999).
- Abû'l-Farac (Bar Hebraus): **Abû'l-Farac Tarihi**, (trc. Ömer Rıza Doğrul), I-II, Ankara 1987.
- Georgios Akropolites: **Vekâyinâme**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008.
- Ioannes Kinnamos: **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, (trc. Işın Demirkent), Ankara 2001.
- Ioannes Zonaras: **Tarihlerin Özeti**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008.
- İbn Bîbî: **el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye**, (trc. Mürsel Öztürk), II-Tercüme, Ankara 2014.

- İbnü'l-Esîr: **İslâm Tarihi, el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi**, (trc. Abdülkerim Özaydın, Ahmet Ağırakça, M. Beşir Eryarsoy, Abdullah Köşe, Hacı Yunus Apaydın ve Zülfikar Tüccar), I-XII, İstanbul 1987.
- İbn Kesîr: **el-Bidâye ve'n-Nihâye, Büyük İslâm Tarihi**, (trc. Mehmet Keskin), İstanbul 1994, I-XV.
- İbnü'l-Verdî: **Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer (Târîhu İbni'l-Verdî), Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular**, (trc. Mustafa Alican), İstanbul 2017.
- Mikhael Attaleiates: **Tarih**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008.
- Mîrhând: **Ravzatü's-Safâ' fî Sîreti'l-Enbiyâ' ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ' (Tabaka-i Selçûkiyye)**, Ankara 2015.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah: **Câmi'u'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, (yay. Ali Öngül), II, İzmir 2001.
- Nikephoros Bryennios: **Tarihin Özü**, (trc. Bilge Umar), İstanbul 2008.
- Niketas Khoniates: **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1995.
- Simbat: **Başkumandan Simbat Vekayinâmesi**, (trc. Hrant Der Andriasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Basılmamış Nüsha.
- Süryanî Mikhail: **Süryanî Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi 1042-1195**, (trc. Hrant Der Andriasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Basılmamış Nüsha.
- Urfalı Mateos: **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (trc. Hrant Der

Andreasyan), Ankara 2019.

Willermus Tyrensis: **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar (I.-VIII. Kitaplar)**, (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2016.

_____: **Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, (trc. Ergin Ayan), İstanbul 2019.

Araştırma Eserler

Ağırakça, Ahmet: "İhşîdîler", **DİA**, XXI, 551-553.

_____: "Müneccimbaşı, Ahmed Dede", **DİA**, XXXIII, 4-6.

Aka, İsmail: "Mîrhând", **DİA**, XXX, 156-157.

Algül Hüseyin: "Türkiye Selçukluları Devrinde Akdeniz Siyasetine Genel Bir Bakış", **Türkler**, VI, 645-650.

Alptekin, Coşkun: **The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)**, Erzurum 1978.

_____: "Türkiye Selçukluları", **DGBİT**, VIII, İstanbul 1987, 209-382.

Altundağ, Şinasi: "Tolunlular", **İA**, XII/1, 430-439.

Andreasyan, Hrant Der: "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", **Tarih Dergisi**, c. I, (İstanbul 1949), sy. 1, s. 95-118.

_____: "Türk Tarihine Ait Ermeni Kaynakları", **Tarih Dergisi**, c. I, (İstanbul 1950), sy. 2, s. 401-438.

Ansari, A. S. Bazmee: "Zutlar", **DİA**, XLIV, 514-515.

Apak, Adem: "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi**

- Dergisi**, c. 18, sy. 2, s. 95-122.
- Aslanapa, Oktay: “Türk Denizciliği ve Selçuklu Tersaneleri”, **TK**, sy. 146 (Aralık 1974), s. 5-13.
- Asma, Beyhan: “Rusları ve Selçukluları Karşılaştıran Bir Sefer: Suğdak”, **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, (ed. M. Metin Hülagü vd.), Ankara 2014, s. 175-181.
- Atçeken, İsmail Hakkı: “Târık b. Ziyâd”, **DİA**, XL, 24-25.
- Avcı, Casim: **İslam-Bizans İlişkileri (610-847)**, Ankara 2015.
- Ayönü, Yusuf: “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara 2007, c. 26, sy. 42, 141-154.
- _____ : **Selçuklular ve Bizans**, Ankara 2014.
- _____ : “İslâm ve Bizans Kaynaklarına Göre Antokheia Savaşı”, **Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi**, c. I, İzmir 2015, sy. 1, s. 1-12.
- Becker, Carl Heinrich: “İhşîdiler”, **İA**, V/2, 945.
- Bosworth, Clifford Doğuşundan Günümüze İslâm Devletleri, (trc. Hande Edmund: Canlı), İstanbul 2005.
- Baykara, Tuncer: **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Ankara 1997.
- Bombaci, Alessio: “The Army of the Saljuqs of Rum”, **Annali**, 38/4, (1978), s. 343-369.
- Bozkurt, Nebi: “Bahriye”, **DİA**, IV, 495-501.
- Bryer, Anthony - **The Byzantine Monuments and Topography of the**

- Winfield, David: **Pontos**, I, Washington 1985.
- Burgu, Yavuz Selim: **Anadolu Selçukluları Alâeddin Keykubad ve Zamanı**, İstanbul 2011.
- Cahen, Claude: “Ghazi Celebi”, **EI²**, II, 1045.
- _____: **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (trc. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2012.
- Çay, Abdulhalûk: **II. Kılıç Arslan**, Ankara 1987.
- Dağgülü, İbrahim Başak: “Selçuklularda Gemi Yapımı 13. Yüzyılda Alanya Tersanesi”, **Toplumsal Tarih**, (Temmuz 2004), sy. 127, İstanbul 2004, s. 58-63.
- Darkot, Besim: “Antalya”, **İA**, I, 459-462.
- _____: “Samsun”, **İA**, X, 172-178.
- Delilbaşı, Melek: **Türk Hükümdarlarına Ait Yunanca Ahidnâmeler ve Nâmeler (XIII. - XV. YY.)**, AÜDTCF Ortaçağ Tarihi Kürsüsü Doçentlik Tezi, Ankara 1980.
- _____: “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Batı ile Ticari İlişkilere Genel Bir Bakış”, **Tarihte Türk Devletleri II**, Ankara 1987, s. 481-489.
- Demir, Doğan Mert: **Salâhaddîn’in Gemileri**, İstanbul 2019.
- Demir, Mahmut: **13. Yüzyıl Doğu Akdenizi’nin (Antalya-Alanya-Misis-Tarsus-Anazarba-Lazkiye-Süveydiye) Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2017.
- Demir, Taner: **I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti**

Tarihi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Demirkent, Işın: **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan**, Ankara 1996.

_____: **Haçlı Seferleri**, İstanbul 1997.

_____: “Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)”, **Belleten**, c. LXVII, sy. 248, (Nisan 2003), Ankara 2003, s. 93-110.

Durmuş, İsmail-Ergin, “İbnü’l-Verdî, Zeynüddin”, **DİA**, XXI, 239-240.
Ali Şakir:

Elçibey, Ebülfez: **Tolunoğulları Devleti (868-905)**, İstanbul 1997.

Ekinci, Abdullah: “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Deniz Hakimiyetinin Tesisi ve Denizcilikte Kurumsallaşma Çabaları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, (Nisan 2005), İstanbul 2005, sy. 155, s. 99-110.

el-Ubûdî, Câsim: “Mûsâ b. Nusayr”, **DİA**, XXXI, 224-225.

Emecen, Feridun: “Antalya”, **DİA**, III, 232-236.

Erdem Kuşçu, Ayşe “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma”, **Türkler**, VII, 176-188.
Dudu:

Erol, Burak Gani: **Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beylikleri Döneminde Denizcilik Faâliyetleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

_____: “Türkiye Selçukluları Zamanında Denizcilik Faaliyetleri”, **Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)**, (ed.

- M. Metin Hülagü vd.), Ankara 2014, 183-201.
- Ersan, Mehmet: **Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler**, Ankara 2019.
- Finlay, George: **A History of Greece: Mediaeval Greece and The Empire of Trebizond, A.D. 1204-1461**, Londra 1877.
- Geyikoğlu, Hasan: “Selçukluların Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, c. 10, sy. 22, Erzurum 2003, s. 251-267.
- Gordlevskiy, Vladimir Aleksandroviç: **Küçük Asya’da Selçuklular**, (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 2015.
- Gül, Mustafa-Balcıoğlu, Mustafa: “Anadolu Selçuklularında Denizcilik Faaliyetleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, c. 5, sy. 1, Samsun 1990, s. 57-64.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali: “İ. Alaeddin Keykubat’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, c. II, (Antalya 2012), sy. 1, s. 121-130.
- Harekât, İbrahim: “Bâce”, **DİA**, IV, 413.
- Heyd, Wilhelm: **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Ankara 2000.
- İlgürel, Mücteba: “Çaka Bey”, **DİA**, VII, 186-188.
- Kadıoğlu, Muhsin: “Anadolu Selçuklularda ve Anadolu Türk Beyliklerinde Denizcilik Faaliyetleri”, **3’üncü Deniz Harp Tarihi Semineri, Gölcük, 19 Nisan 2006**, s. 223-237.
- Kafesoğlu, İbrahim: “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyi’nin Adı: Çaka mı,

Çağa mı, Çakan mı?”, **TD**, XXXIV (1984), s. 55-60.

Kaya, Selim:

I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), Ankara 2006.

_____:

“Türk Denizcilik Tarihinin Askeri ve Siyasi Yönü: Türkiye Selçuklu Sultanlarının Karadeniz Politikalarının İktisadi ve Sosyal Hayata Etkileri”, **Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013, Türk Denizcilik Tarihi**, c. III, Ankara 2014, s. 1-13.

Kaymaz, Nejat:

Pervâne Mu‘înü’-d-din Süleyman, Ankara 1970.

_____:

Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü, Ankara 2011.

_____:

Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’-d-din Keyhüsrev ve Devri, Ankara 2014.

Keçiş, Murat:

Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404), Ankara 2013.

Kesik, Muharrem:

Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155), Ankara 2003.

_____:

“Sultan II. Kılıç Arslan’ın İstanbul’u Ziyareti ve Türklerin Tarihteki İlk Uçuş Denemesi”, **Belleten**, c. LXVI, sy. 247, (Aralık 2002), Ankara 2003, s. 839-848.

_____:

“Mesud II”, **DİA**, XXIX, 342-344.

_____:

“Muînüddin Süleyman Pervâne”, **DİA**, XXXI, 91-93.

_____:

“Pervâneoğulları”, **DİA**, XXXIV, 245-246.

_____:

“Sâdeddin Köpek”, **DİA**, XXXV, 392-393.

- _____: “Türkiye Selçuklu Devleti-Bizans İmparatorluğu İlişkileri”, **Sosyoloji Yıllığı**, İstanbul 2006, sy. 15, s. 436-451.
- _____: **At Üstünde Selçuklular**, İstanbul 2011.
- _____: **1071 Malazgirt**, İstanbul 2013.
- _____: “Antalya’ya Yapılan İlk Akınlar ve Şehrin Selçuklu Hâkimiyeti Altına Girmesi”, **Türkiye Selçukluları - Makaleler-**, İstanbul 2015, s. 123-132.
- _____: “Türk-Ermeni İlişkileri Tarihinin İlk Safhaları”, **Türkiye Selçukluları -Makaleler-**, İstanbul 2015, s. 238-264.
- _____: **Dânişmendliler (1085-1178)**, İstanbul 2017.
- _____: **Anadolu Türk Beylikleri**, İstanbul 2018.
- _____: **Selçukluların Haçlılarla İmtihani**, İstanbul 2018.
- _____: **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti**, İstanbul 2021.
- Koçuk, İsmail: **İznik Bizans Devleti Tarihi Kuruluş Devri (1204-1214)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.
- Koprıman, Kazım Yaşar: “Tolunoğulları”, **DGBİT**, VI, 55-79.
- _____: “İhşidîler Devleti”, **DGBİT**, VI, 194-221.
- Koca, Salim: **I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Ankara 1997.
- Köprülü, Mehmed Fuad: **Bizans Müesseselerin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, İstanbul 1981.

- Köymen, Mehmet Altay: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt: III, Alp Arslan ve Zamanı**, Ankara 2001.
- Kurat, Akdes Nimet: **Peçenek Tarihi**, İstanbul 1937.
- _____ : **Çaka Bey**, Ankara 1966.
- Lloyd, Seton-Rice, **Alanya (Alā'ıyya)**, (trc. Nermin Sinemoğlu), Ankara Storm D.: 1989.
- Merçil, Erdoğan: **Kirman Selçukluları**, Ankara 1980.
- _____ : "Gazneliler", **DGBİT**, VI, 223-299.
- _____ : **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 2007.
- _____ : "Selçuknâme", **DİA**, XXXVI, 397-398.
- _____ : "Büyük Selçuklu Devletinde Deniz ve Denizcilik Üzerine Notlar", **3'üncü Deniz Harp Tarihi Semineri, Gölcük, 19 Nisan 2006**, s. 215-222.
- _____ : **Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri**, Ankara 2007.
- _____ : "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", **Türk Denizcilik Tarihi 1 - Başlangıçtan XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar**, (ed. İdris Bostan - Salih Özbaran), İstanbul 2009, s. 21-29.
- _____ : **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 2013.
- O'Shea, Stephan: **İnanç Denizi Ortaçağ Akdenizinde İslâm ve Hristiyanlık**, (çev. Egemen Demircioğlu), İstanbul 2011.
- Ostrogorsky, Georg: **Bizans Devleti Tarihi**, (trc. Fikret Işıltan), Ankara 2006.

- Öz, Mehmet: “Samsun”, **DİA**, XXXVI, 83-88.
- _____: “Sinop”, **DİA**, XXXVI, 252-256.
- Özaydın, Abdülkerim: “Bündârî”, **DİA**, VI, 489-490.
- _____: “İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ”, **DİA**, XX, 132-134.
- _____: “İbnü’l-Esîr”, **DİA**, XXI, 26-27.
- _____: “İbnü’l-İbrî”, **DİA**, XXI, 92-94.
- _____: “el-Kâmil”, **DİA**, XXIV, 281-283.
- _____: “Kılıcarslan II”, **DİA**, XXV, 399-403.
- _____: “Anadolu Selçukluları”, **Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi**, VIII, İstanbul 2006, 86-241.
- Özcan, Abdülkadir: “Âteş-i Rûmî”, **DİA**, IV, 57.
- Özkuyumcu, Nadir: “Kayrevan”, **DİA**, XXV, 88-90.
- _____: “Tolunoğulları”, **DİA**, XLI, 233-236.
- _____: “Tolunoğulları”, **Türkler**, V, 15-38.
- _____: “İhşîdîler”, **Türkler**, V, 39-59.
- Öztürk, Murat: **Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- _____: “Zâtüssavârî”, **DİA**, XLIII, 152-153.
- _____: “Sicilya Normanlarının Doğu Akdeniz’deki Bahrî Faaliyetleri 549-584 (1154-1189)”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, sy. 14, İstanbul 2019, s. 195-228.

- _____ : “‘İhtiyat mı? Korku mu?’ Hz. Ömer’in (13-23/634-644) Deniz ve Denizciliğe Bakışı”, **Tarih Dergisi**, sy. 72 (2020/2), İstanbul 2020, s. 21-43.
- _____ : “Hz. Osmân Dönemi (23-35/644-656) Denizcilik Faaliyetleri ve Bahrî Seferler”, **Hz. Osman**, Sivas 2020, s. 113-140.
- Peacock, Andrew Charles Spencer: “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası”, (trc. Murat Keçiş - Ali Mıynat), **AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, c. 29, sy. 47, Ankara 2010, s. 243-265.
- Polat, Muhammed Said: **Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları’nda İçtimaî ve İktisadî Hayat**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- Ramsay, William: **Anadolu’nun Tarihî Coğrafyası**, İstanbul 1960.
- Redford, Scott-Leiser, Garry: **Taşa Yazılan Zafer Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnamesi / Victory Inscribed The Seljuk Fetihname on the Citadel Walls of Antalya, Turkey**, (trc. İnci Türkoğlu), Antalya 2008.
- Rice, Tamara Talbot: **Anadolu Selçuklu Tarihi**, (trc. Tuna Kaan Taştan), Ankara 2015.
- Savvides, Alexis G. C.: **Byzantium In the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum In Asia Minor the Armenians of Cilicia and the Mongols A.D. c. 1192-1237**, Selanik 1981.
- Sevim, Ali-Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve**

- Erdoğan: **Kültür**), Ankara 1995.
- Sevim, Ali: **Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri**, Ankara 1983.
- _____: **Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah**, Ankara 1990.
- _____: “Süleyman Şah I”, **DİA**, XXXVIII, 103-105.
- _____: “Keyhusrev I”, **DİA**, XXV, 347-349.
- _____: “Süleyman Şah II”, **DİA**, XXXVIII, 105-108.
- Seyyid, Eymen Fuâd: “Fâtımîler”, **DİA**, XII, 228-237.
- Sümer, Faruk: “Anadolu’da Moğollar”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, I, 1969, Ankara 1970, s. 1-147.
- _____: “Keykavus I”, **DİA**, XXV, 352-353.
- _____: “Keykubad I”, **DİA**, XXV, 358-359.
- _____: “Anadolu Selçukluları”, **DİA**, XXXVI, 380-384.
- Şeşen, Ramazan: **Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, İstanbul 1987.
- _____: **Eyyûbîler (1169-1260)**, İstanbul 2012.
- Taneri, Aydın: “Ertokuş”, **DİA**, XI, 312-313.
- _____: “Hüsâmeddin Çoban”, **DİA**, XVIII, 513.
- Tevhid, Ahmed: “Antalya Sûrları Kitabeleri”, **TTEM**, c. 15, sy. 9, İstanbul 1925, s. 165-176.
- Tezel, Hayati: **Anadolu Türklerinin Deniz Tarihi**, I, İstanbul 1973.
- Turan, Osman: “Selçuk Devri Vakfiyeleri II: Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi”, **Belleten**, c. XI, sy. 43, (Temmuz 1947), s.

415-429.

_____: “Ortaçağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri”, **Belleten**, c. XXVIII, sy. 110, (Nisan 1964), s. 209-227.

_____: “Keykubâd I.”, **İA**, VI, 646-661.

_____: “Süleyman-Şah I.”, **İA**, XI, 201-219.

_____: **Selçuklular Târihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Ankara 1993.

_____: **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ankara 1993.

_____: **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, Ankara 2014.

Turan, Şerafettin: **Türkiye-İtalya İlişkileri, I, Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine**, Ankara 2020.

Uçar, Şahin: **Anadolu’da İslâm-Bizans Mücadelesi**, İstanbul 1990.

Uyumaz, Emine: **Sultan Alaeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Ankara 2003.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, İstanbul 1988.

Ülkütaşır, Mehmet Şakir: “Anadolu Selçukluları Tarafından Sinop’un Muhasarası ve Zaptı”, **Türk Kültürü Dergisi**, (Ağustos 1971), sy. 106, s. 38-43.

Varlık, Mustafa Çetin: “Anadolu Beylikleri: Pervane Oğulları Beyliği”, **DGBİT**, VIII, 592-596.

Witteck, Paul: **Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1944.

Yakubovski, Aleksandr: “İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticarî Hayattan Bazı Safhalar)”, (trc. İsmail Kaynak), **AÜDTCF Dergisi**, c. 12, sy. 1-2, Ankara 1954, s. 207-226.

Yılmaz, Leyla-Tuzcu, **Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri**, Haarlem 2010.
Kemal:

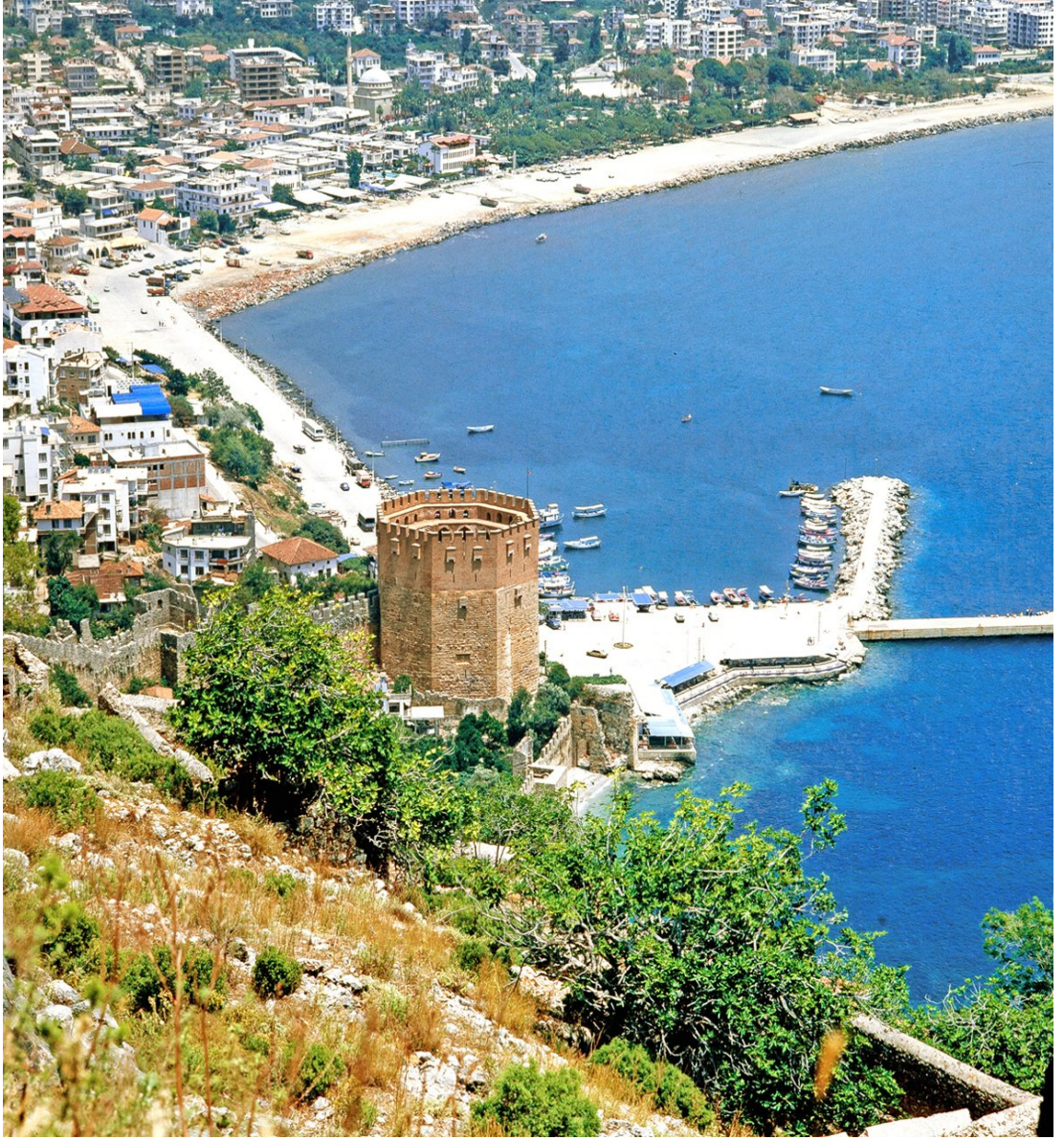
Yinanç, Mükrimin Halil: **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İstanbul 1944.

Yıldız, Hakkı Dursun: “Abbâsîler”, **DİA**, I, 31-48.

_____: “Ahmed b. Tolun”, **DİA**, II, 141-143.

Yücel, Yaşar: “Çobanoğulları”, **DİA**, VIII, 354-355.

EKLER

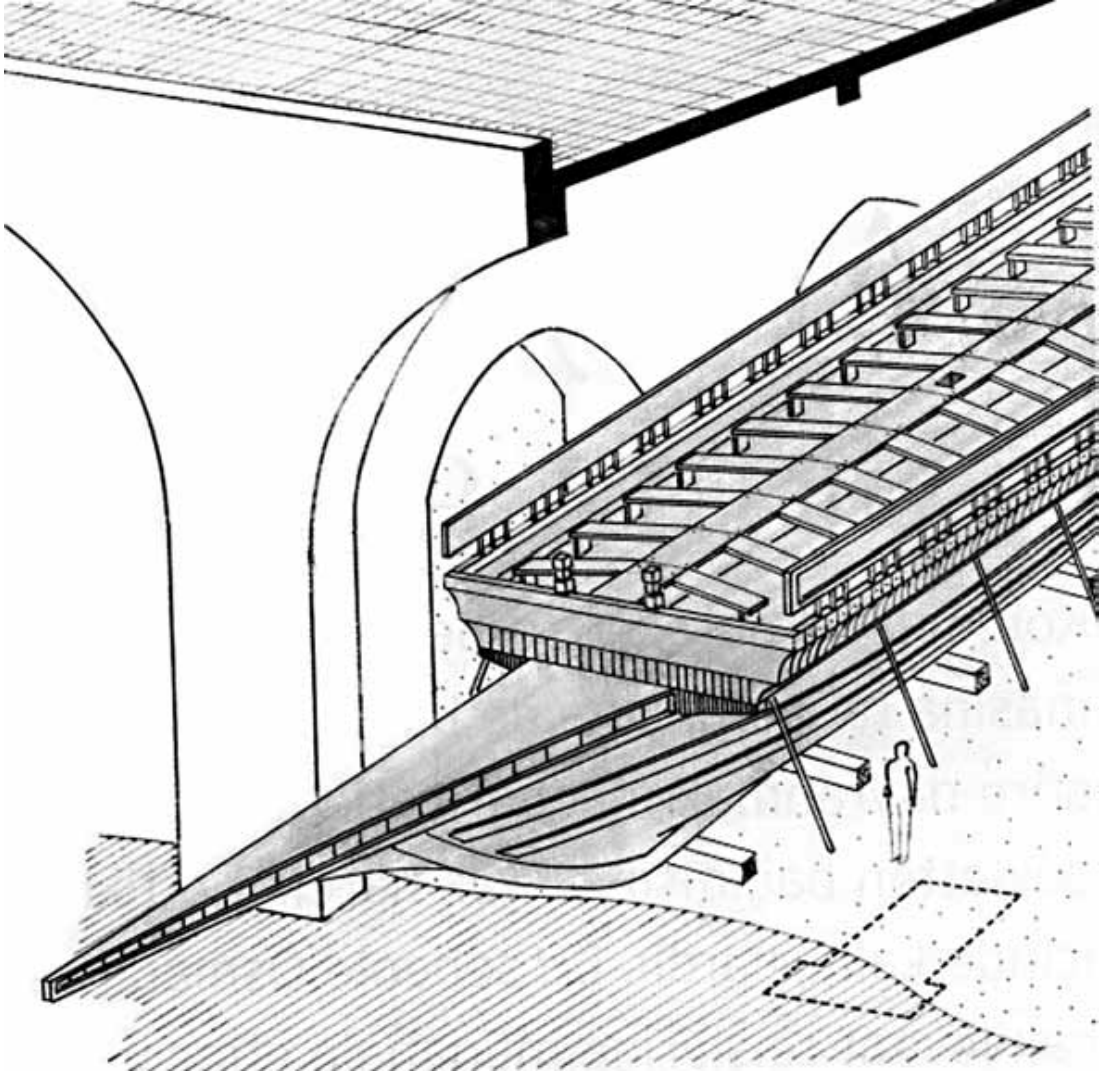
Ek 1: Alanya Limanı'nın Kaleden Görünüşü
(Kaynak: İdris Bostan, Alanya, **DİA**, II, 340.)

Ek 2: Alanya Tersanesi
(Kaynak: www.alanya.bel.tr)

Ek 3: Alanya Tersanesi Bölümü
(Kaynak: www.geziantalya.com)

Ek 4: Tersane Bölümüne Alınan Geminin Tahminî Konumu
(İbrahim Başak Dağgülü, “Selçuklularda Gemi Yapımı 13. Yüzyılda Alanya Tersanesi”, **Toplumsal Tarih**, (Temmuz 2004), sy. 127, İstanbul 2004, s. 63.)